

AZ UTOLSÓ KURUCZ

**KRÓNIKÁS TÖRTÉNETEK II. RÁKÓCZI FERENCZ KORÁBÓL
AZ IFJUSÁG SZÁMÁRA**

**IRTA
TÓTH SÁNDOR**

PATAKY LÁSZLÓ TIZENKILENCZ RAJZÁVAL

**SZENT-GOTTHÁRD
WELLISCH BÉLA KIADÁSA**

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest: Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2022
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár Digitálistartalom-fejlesztési és -szolgáltatási Osztálya
ISBN 978-963-417-521-6 (online)
MEK-21306

TARTALOM

- I.
A TÁLTOSOK FÖLDJÉN.
- II.
A CSODAEMBER
- III.
A HANNIBÁL SCIPIÓJA
- IV.
A HŐS ASSZONY
- V.
A GYÜMÖLCSÖSBEN
- VI.
A HÓVITÉZEK.
- VII.
A REPÜLŐ ROZMÁR
- VIII.
SZEKERESEK PARÁDÉJA.
- IX.
AZ UTOLSÓ KURUCZ.

I. A TÁLTOSOK FÖLDJÉN.

I.

1703-ban esett meg Károlyi Sándorral a dolog, hogy Pálffy János példájára erősen megirigylette a bécsiek gráciáját. Különb-e, magyarázgatta, ez az ember, még ha század magával van is a grófi familiában, mint a Károlyiak? Ha az is érdem (már pedig az!), hogy hosszú, hegyes végű ujjaival olyaténkép forgatja a kalamust, hogy a méltóságos urak, asszonyságok elképedve olvassák utána a tulajdon kezük írását, s jutalmul aranyos, bársonyos székbe ültetik Pozsony városában: mi lesz a sorsa annak, a ki a maga szakállára szalad át a lengyel határra s onnan írja halálhírét a fölzendült magyar hazának? Most vergődnek (a legjobbkor!) II. Rákóczi Ferencz parasztjai; kelletlen nekik a robot, a sirás-rivás, a veszendő ország; még egyszer felcsaptak hát kuruczoknak, hogy élve-halva, de dicsőségre vigyék azt az embert, a kinek egy száz év a joga, hogy visszaadja hazájának az elrablott szabadságot. Bolond ember az a Bercsényi Miklós, hogy zászlót, pénzt, fegyvert osztogat a népnek s csalogatja vissza a herceget is, a helyett hogy rókát fogni segítene neki a felséges lengyel király vadaskertjeiben. Piros, meleg vértől iszamos hiszen még a föld: jó Zrinyiétől, Frangepánétól; Thököli Imre pedig messze tenger partján kereste s találta meg örök nyugvóhelyét. Mit akarhat megint a rongyos, kiéhezett jobbgysággal?

A dolhai füzesek bizony szomorú dologra virradtak az 1703. év egyik tavaszi napján: a büszkén lengő kurucz zászlókból alig pár foszlány maradt, annak is árnyékában egy maroknyi nép, mely már most még kétségbeesettebben jajveszékelt, mint annak előtte.

Nagyra volt Károlyi Sándor a paraszt-paskolással. Száz darab zászlót küldött fel a bécsiekhez, hogy egymaga végzett lám, a lázadó országgal; a miből megértheti, a ki akarja, hogy mekkora hasznát vehetni vitézi karjának, csak legyen a ki fölismerje.

Hogy esett, hogy sem? nem tudni; hanem ottfen hallani sem akartak róla, hogy holmi bolondosságokon fogyasztja-e, nem-e erejét a jó ezredes úr. Azt izenték vissza neki, hogy ha már mulatságot szerzett a nemeseinek, legalább itt, a sasok fészében¹ ne szégyenkezzék a diadaljeleivel. Paraszttal kössenek-e ki őket, a mikor halottak országa az az ország, csupa egy sirhalom? De hisz akkor várhat a *cs. kir. generálisságra*.

Igy beszélnek a dolgot.

No, meg is haragudott érte Károlyi Sándor; nem sokáig nevettek rajta a *sasok*. Fogta, paszomántos ruhákba, fényes fringyiakkal, kurucz viseletre, pompásan kiöltöztette a vitézeit, beköszöntött velök Rákóczi fejedelemehez. Azt mondta: hát ő is beáll *parasztnak*; hadd mulassanak rajta a bécsi *urak*.

S szállt egyszerre a hír tova, be a Mátyus földjére, onnan a Csallóközön, Fejérhegyek vidékén át Ausztriáig. Az udvarházak népe mintha egy szálal lábra kelt volna: parolázott szabadságra, dicsőségre.

A Dudvág vize köré táborozó nép gyült: eminnen a Bezerédyeket, Baloghot, Ghyllányit, a Thelekessyeket emlegették sok jóvérű familiával egyetemben, míg a Csallóköz aljáról meg a Dunákról hamar átsapott a hire „jótevő” Bottyán János uramnak, a ki egymaga annyit

¹ Bécs. A németiség jelképe a sas, a kuruczságé a griff.

végzett az isten-verte labanczai dolgán,² hogy már a gyülevész hanákságot a Fertő vidékéről, meg a morva pajtárokat kellett előszólongatni, hogy csúfság ne essék azon a híres városon, annak is nagy bizodalmu Stóbján,³ a kinek veszedelmét úgy jelentette ki e földön jártában, Koncz Márton, a táltos, hogy:

„Mikoron az sasfészek⁴ elhányattatik...”

Nagy mondás volt; senki sem hitte volna, hogy fölérjen magával az armális⁵ világgal, melynek diadalmas zászlói büszkén lengtek Szered táján Bercsényi Miklós vezér-sátora előtt.

Nem csoda, ha a fekete-vízi lapátos malmok népe sem nyughatott Tarlóson. De hát ki is mozdítana a bokorkön; ki kötné be a szárazkövet; ki forgatná a hetes kiskorongot, mikor gazda is, legény is odaül a dombszegre, hol az usztató árkába szalad a falu, s versenyt hallgatózik a kíváncsi asszonynéppel, gyerekekkel?

Arról folyik a beszéd, hogy nagy, igen nagy tisztesség érte ma Koncz Márton uram tisztelendő hajlékát. De hát csoda-e? Mikor a sanyaru sors utoljára meglátogatta Mátyusföldét, nem nekik adta-e isten vigasztaló szavát a Márton mester szájából; de a szomszédok, odább a csallóköziek jajkiáltása a pusztában kiáltó szó maradt-e, mikor köztük termett, mint az Ur anygala s biztatta mindnyájokat, hogy ne csüggedjenek? Kétszáz esztendeje bűnhődik töröktől, némettől a magyar; de a kétszáznak vége, a megtorlás nagy napja most következik...

Vendégek jártak nála, beszéli a legujabb hírü; - hogy Bercsényi Miklós gróf, a fölkelő hadak fővezére izent volna át a táborból (odáig hatott már a tarlósi molnár becsülete!), még pedig nem is parancsolatkép, hanem fényes küldöttség által, melynek türkizes karmányu⁶ feje levelet mutatott volna fel méltóságos főgenerális uram pecsétjével, hol is ékes deák orációban kéretik megjelenésre nemzeti Koncz Márton uram, *generatim et coram fidelibus*⁷ nevezvén őkegyelmét Habakuk profétának, a vitézlő szabad kuruczság bölcs *táltosának*.

A követség meg sem pihent, - toldja meg más a közlést, - hamarjában visszatért, mivel az urak Szombat⁸ felől rossz híreket vettek. Csak valamely író-deákot hagytak a mester nyakán, hogy minden bizonynyal elvigye.

Mert úgy is van a dolog: alig érkezik meg vándorutjáról s veszi be magát kamrácskájába, hogy vizsgálgassa, mi jövendőt jelöltenek ki az égi *firmamentumok*, megint csak felül poroszka lovára s ujra nem látják hetekig. Csak a hír beszél felőle, meg a mit egyszer-másszor maga mesél, ha összegyűlnek a háza előtt. Ugy hallanak a felséges fejedelem, dicső Rákóczi Ferencz uram Ő nagysága dolgairól is, hogy: merről mozog a föld; hozzák-e a székely hadat Erdélyországból; felcsaptak-e a tul a dunai armalisták; együtt vannak-e a Thököli Imre árvái, a híres muskétások, s egyebeket.

Aztán szobájába is követik; megtapogatják nagy túbusát, a melylyel éjnek éjszakáján az ég csillagait vizsgálja, meg a kapcsos könyvet, a „Lux in Tenebris”-t,⁹ melyből deákul értő

² Labancz, talán a Lauf Hans-ból, a német párt csufneve. A kuruczvilág eleje a Thököli-korszak, melynek befejezése a Rákóczi-felkelés.

³ Vezér-kar.

⁴ Bécs.

⁵ Nemesek.

⁶ Nyergü.

⁷ Ország-világ, itt különösen a párthivek előtt.

⁸ Nagy-Szombat.

ember a jövő állapotokat olvassa, és János evangelista „Titkos Jelenéseit”. Ott, ott van megírva a Rákóczi-ház felmagasztalása, és senki sem látja széles e hazában jobban Koncz Márton mesternél, kinek isten, a magyarok istene, fejtí föl csillagfényeiben, hogy ime megterhesedett az idő s a Szabadító léssen elkövetkezendő.

Akármin állt a dolog, Márton mester, a mint a követség eltávozott, bekötötte a csejtet, leeresztette a zsilipet s behúzódott a felső házba.

Künn az éj sűrű takarót vetett a tájra. Csillagai egymás után keveredtek a szűk ablakközbe, szögmépleteket irtak és sugaraikkal keresztfényt loptak a mester arczára.

Annak pedig künn jártak a szemei a sötét árnyak és sugártüzek özönébe mélyedve.

Utolsó látomása támadt a nagy út előtt. Mohón leste.

Kápráztató kép tárult eléje: csillagzatok szokatlan állása, középütt az *Oltár* délnek irányuló zsámolya a *Koroná*-val és a *Phoenix*, melyet az *Eridánus* szalagja övezett. A hogy összeverődtek, fenn a *Sárkány* félsarlója bukkant ki, majd nőttön-nőve előre konyult s ellenvége átölelte a csoportozatot. Kettős hajlásával, minő az *S*, úgy tűnt föl egy pillanatra, mintha átszelné az *Oltárt* s égboltot és földszarkot akarna összekapcsolni.

Hamar tisztában volt a látottakkal. Talán egy égi jelenés sem szólt világosabban. Öreg, reszketős alakja büszkén kiegyenesedett s hangos szóval, hogy ámulatot keltett tisztasasszonytársában, fejtette föl a csodajelet:

- Előbb hát a *Sas* fészke fölött fog megsuhanni Rákóczi *kardja*. Jó kézben van: Bercsényi Miklós uram tartja. Ha aztán megrendült a *trón*, a korona magától lehull. Alant pedig felkerekedik a véres kis ország: a szabad Erdély, s körülállja *új oltárunkat*, hogy egy ország, egy nemzet legyünk, mint voltunk annak előtte.

II.

Szétlebbent az éj sűrű párázata. Bóbiskáló tüzek rejtőztek erre-arra a hajnal szekere mögé, melyen sötétvörös párnákba bonyálva nyitogatta szemeit a napkirály, míg összezsugorodva piszkos ködmenében, alázattal huzódott előre éjjeli őrállója: már nem a vigyorgó, tele képű, nagy tepsí hold. Lassan magára maradt: akadt ennek is valami szurdék; oda kergette, hol apró pajtásai, a csillagok, könyörületből helyet szorítottak neki.

Megpitymallott.

Csippent a madár, utána nagyot zördült a sás; a mocsár kis tartománya jónak látta ébredezni. Madár váltotta a köszöntést, fogadta a rét ezer fűszála és megbókolt jó Koncz Márton mester ingó-bingó virágos kertje. Csitt-csatt! - hangzott a napraforgók sorában, s ezek a legkiváncsiabb teremtsései istennek, belebámultak az erősbödő fénysugarakba.

Velök bámult két szem: a mesteré.

- Fölséges vagy, én istenem! - tárta ki karjait szent elragadtatással s édesen szivta az illatos leget. Mintha hosszú válásra készülne, hogy a kis világ, melyet övének mondhatott, bucsúra siet bájával, gyönyörűségével tekintete elé.

Elérzékenyült; egy-két könyecsepp is előlopózkodott pilláin s végiggördült hosszú, ősz szakállán. Nem sokáig tarthatott mélézása; egyszerre ajtó nyílt háta mögött s útra készen

⁹ „Setétségben fényeskedő világosság”, Drabicius könyve.

maga előtt látta hitvestársát, nyomában pedig nagy sokaságot, mely sűrűn lepte el háza feljárát.

Férfiak kaszásan, fegyverrel; asszonyok lengő zászlókkal sorakoztak hosszan, küszöbétől le udvaráig, s onnan a meddig a falun elláthatott.

Megdöbbszent. Csodálkozása majdnem tiltakozó szóra késztette.

- Várjon kegyelmed kicsinyég! - némitotta el az asszony s jobbát megfogva, vont ki maga mellett az eresz alá. Ott erős, bátor hangon folytatta:

- Isten akarata, hogy kegyelmeddel menjünk! Férfi ember ne nézze, ha kegyelmed utra kel; az asszonya pedig velem ígérkezik. Nagy a zélus bennök. Vezethet ked, a merre akar; csak egyet ne feledjen, hogy a mért isten lelke szállott kegyelmedbe, nagy dolog az. Életét vesztheti, azért megsiratom; felmagasztalhatják, akkor pedig én voltam, a ki legerősebben imádkozott a dicsőségünkért; de ha elveszni hagyja szegény magyarok hazáját, hiába ültette föl kegyelmed a tarlósiakat... Nyujtsa hát kezét ked, legyen vezérünk abban a bajos világban!

S kiragadta egyik társa kezéből a Mária-zászlót s fennen lobogtatta.

Messze ellátszott annak lengése; messziről is kélt szavainak visszhangja:

- Veled megyünk - zúgta a lelkesült tömeg. - Győzelemre, szép halálba!

Valamennyi elragadt szemekkel csüngött az agg, beteges alakon. A közelebb állók kezeit fogdosták el, s szépművű kardja markolatára az asszonynép friss bokrétát kötözt. Aztán szinte vállra kapva vitték poroszka lovához.

A jó öreg engedte, bármit tesznek vele. Hallgatag nézte az ujjongó tömeget, mely lóháton, szekéren rajzott faluszerte. Mikor aztán nyeregbe szállt s öreg könyvét is feladták, jelt adott az indulásra.

- Nagy lélek lakozik benned - sugta asszonyának. - Ha te is fölkerelkednél az asszonyokkal, szent harc lesz az: isten keze van mindnyájunkkal!

Lassú lépésben haladt a menet: elül a kuruczok prófétája, mögötte a Boldogasszony képével a zászló; ki gyalogszerrel, ki meg más alkalmatossággal.

A Fekete-víz csendben végezte bucsuját az apró halmok mentén. Meg is állt, mielőtt kanyargós útjában irányt változtatna; rájok bámult, aztán átadta a következő haboknak, hogy azok is lássanak valamit a csodából, hogy egy falu elhagyja, a kik legkedvesebbek neki; a házat tehetetlen aggokra bizza, templomába pedig siró gyermekeket ültet.

Messze elmaradtak már a szigeti fácánkert sűrű lombjai; elhangzottak a vezekényi vár nagy, lomha falairól a biztató taraczkövések; nem sokára bucsút mondtak az állhatatos vitzárnak is.

A Kis-Dudvág lármás partjai tűntek egyszerre szemökbe a hidas-kürthi hiddal, honnan a Sárd mocsáros földjére szálltak. Ott már erdőtlen, dombtalan vidék vezette őket. A sik lapály mind szélesebbre nyult ki, mintha sima takarónak kínálkoznék lábuk alá; himes rétek mutogatták szaladó ösvényökkel az utat, s ha eltévedt apró kéményfüstök nem rajzolódtak ég felé, itt-ott azt hitték, hogy az egész föld úgy, a hogy előttük van, hirt mondani kergette el hazulról, a mi élő lakozik rajta.

Nem akadt nézőjük, nem hallgatta senki éneküket. Koncz Márton inthette magához kántáló embereit, hogy immár valami újat óráljanak: előbb a békalencse, majd a rekettyés, utoljára csak az árva iglicze-tüske volt bémé, érthetetlen társuk. No de a nagy-mácsédi rigók mégis megkísérelték belekontárkodni a mesterségökbe: füttyeik azonban elmaradtak a vékony asszonyi hangoktól, legkivált attól, a melyik leges-legmagasabban járt, a mesterasszony

érczes, erős hangjától. Olyan áhitatosan fogta össze kezeit, míg szemei mind a messze égbolt irányában tévedeztek, hogy bizony, isten valamennyi éneklő madara kevés lett volna, a ki gyönyörűsebben elmondja ottfen, mekkora hittel megyen utján a próféta választott népével.

A meleg nyári nap annál hűségesebb társnak mulatta magát. Vág-Szered táján halmokat hozott eléjük, hol friss forrás mellé telepedhettek le, s árnyékot keresett számukra majd a futó báránylehők alatt, majd meg, ha azok tovareppentek, erdők lombjait varázsolt a közelükbe. Végre azok is eltűntek, s egymaga kísérte a vándorokat, míg egy domb tetején végképpen el nem maradt.

A szeredi táborat érték utoljára vörösre vált sugarai, fényes utat világítva meg a kurucz seregig, melynek tarka csoportjai közt a nehéz muskétások, a Thököliek, a bujdosó Orlay-hada-félék, a püspöki drabantok és tolvaj-kapitányok nagyszámú hajdúsággal rajzottak. Színes volt ez a világ, de színesebb az érkező. Egy ország veszedelme sírt ott az arczokról, egy ország szabadulása biztatott itt a fölgerjedt szemek tüzeiből.

Nagy sor hadi nép állta el az országútat; elül a legjava: a főhadak vezére a táborkarral.

III.

1704. június hó 2-án, harangok és ágyuk zugása közt, vette birtokába Bercsényi Miklós Nagy-Szombatot. Emporiumnak¹⁰ hagyta labancz is, kurucz is; csak az volt a hiba, hogy bennfelelték a jezsuita-akadémiát, annak is nagyfurfangú rector-páterét, Berzeviczy uramat. Bizony nem magyar szándékon fordult meg a dolog: úgy kellett főgenerális uramnak erőszakos lábbal a lappangó üszökre rátoppintania. Külömben lángra lobbantotta volna fél Magyarországot.

Hatalmas egy lépés volt: prűszköltek is miatta a bécsi Novellák.¹¹ Szombat Pozsonynak kulcsa; ha egyéb bajt nem okoz, szabad utat enged a túl a dunai tartományra.

Fényes volt az ünnepség: a Zsigmond hitvalló napja tette azzá. Csodaképű zászlók, nehéz fegyverzetek, cifra bő köntösök hirdették, hogy a gömbkötő-czéh atyái fura örvendezéssel áldják a patrónust, kinek imájára mintha csak égből cseppent volna alá a kurucz had. S hozzá jó képet kell vágni, nehogy meg találjon érte orrolni a főgenerális úr.

Díszmenet járt a főtéren. Az eleje odaért már a templomajtóig; folytatásának mintha vége sem lett volna. Elül lépegetett német plundérban, struccztollas sisakbóbitával, dárdásan a vasember; utána trombitások, rézdobosok meg a kornétás „szép példány” panyókára vetett mentében, süvegesen s lóding-aranyos karddal az oldalán. Sisakos, buzogányos pánczélosok tették utócsapatát.

Ezek voltak a megnyitók, a kik maguk után nagyobb tért hagytak a másik fényes csoport számára, mely a palotás népet jelképezte. A vasember és fegyveresei ugyanis az élet és halál úra, a várgróf előtt nyitották meg a sort, kinek drága köntöse, aranyos jogara és süvegében magas kócsagtollas forgója messzire kivált, nem külömben mint a két főemberes úré, kik az ifjúság és kor jelképeiként fekete és ősz szakállal, amaz tigrisbőrrel, emez szederjes dolmánymentében várták parancsait. A többi udvari ember ki farkas-kaczagányos, ki párduczbőrös.

¹⁰ Semleges hely.

¹¹ Akkori ujságok.

A tartalék szolgáltatta azonban a legszebb látványt.

Ott vonult fel a *négy évszak*, egy-egy apród-előfutóval, kik a mély színű zászlócskát vitték, ugyanolyan színű csoport járt nyomukban; még pedig a *zöldek* a deák *ver* (tavasz) felirattal két legény csinált virágot hord s közöttük zöld bársony subában kikelt virágokkal diszítve egy menyecske-alak lépeget. A *sárgák* inasapródja fehér tafota-ingű; aranykő színű dolmányosok és aranyövvű, sárga tafotás asszonyok követik. Sárga struccztollat hord az egész férfi-csapat, míg a nők kis asztagformába összeállított buzakalászatokat. A *vörösek* az őszi gyümölcsöket vitték; a legszebbeket a kamokás menyecske, a ki selymes ruhájában, ékes göndör hajával s égő arczával leginkább lekötötte a szemet. Végül a *szederjes lobogó* a különböző bélelt süvegek, menték, palástok, nagy gombok és nyuszt keztyűk sora előtt lengett: ezek a didergő tél gyermekei voltak papirokból készült apró gyertyáikkal.

Hátul ismét a hatalom emberei, a vasasok következtek, fedezetül a szőnyeggel leterített czéhládának, és a *becsületes* ifjú mesterek a dékánnal, atyamesterrel.

A főtér egyik ablakából, de a földmélyedésbe huzódva nézegette táltosával Bercsényi a hullámozó sokaságot. Mulatságos megjegyzésekben nem lehetett köztük hiány, mert a mester neki élénkülve szaporán mutatgatott hol a várgrófra, hol a vasemberekről ejtett el tréfás szót, de juttatott a záradéknak is.

- Ledniczay János atyamester úram - jegyezte meg végül - csak a tegnap sem gondolta volna, hogy *nekünk* teszi úri praesentiáját. Mást fundáltak páter rector urammal!... Ahol Kaszvinczy Márton mester is. Már igazán csodát tett Nagyságod: peczkes ember ökelme s hogy beadta derekát!

A megszólított mosolyogva nézte végig az utolsó alakokat is; aztán megfordult:

- Isten áldása van a kuruczon, Márton!

- Berzeviczy uram is mekkora szívvél intónálta a „Te Deum”-ot Szombat elfoglalásáért... Láttá Nagyságod, mikor kezeit az oltárnál kiterjeszté? A felséges fejedelemnek, gondolnám, nem sok ily *derék* szolgálai volnának...

A mester, szavait végezve, visszahajolt az ablakhoz, miközben a főgenerális pár levelet sietett lepecsételni. Az egyiknél azonban időzött; újra felbontá. Majd tollat vett kezébe s utóirattal látta el.

- Így - szólt. - A kend resolútióját is ide igtattam. Pihen egyet kend, mialatt az armisticium¹² iránt alkudoznak a Heisterok. Kehes ked, írom; Szombatban rendelem egy kis házikót. Rászolgált. Az asszonyának sem árt, ha valameddig szolgálatára lesz: nagy munka volt belelátnia a rector kártyaiba. Ő, szegény, kijárta a turpisok szándékát: így jutottunk Heister helyett Szombat birtokába.

- A Stóbos urak! - kiáltott közbe a mester, mintha kisebb gondja is nagyobb lenne, kire szól a dicséret. - Ni, ott Ócskay László ezeres-kapitány uram! Beh délczegen jár! Pedig attól félt Nagyságod, hogy elvesz közölünk... Bujókál; de csak ő kegyelme a *Rákóczi villáma, a tűz fejedelme!*

Bercsényi kellemesen meglepetve mozdult el asztalától. Éppen diszezsereidei tartották a felvonulást. Hosszan nyugtatta rajtok szemeit, leghosszabban a vezérnek, Ócskaynak daliás alakján.

¹² Fegyverszünet.

Szomolánynál hagyta el, a diadal után. Már akkor gyanakodott fájó szívvvel, hogy nem állandó a hűsége. A leventék disze Ócskay László, a ki mióta otthagya a németet, csupa hirvirággal koszoruzza nevét. De a ki *ötször* hagyta el zászlaját, annak a sötét gyanu kíséri lépteit.

- Ebeczky sokat duzzog ellene - mondta, szinte gondolatban. - De hiszen árnyéka kend, Márton!... Sokat aggaszt magamat is, a mióta Pálffy János a pozsonyi kommandóból édesgeti.

- Baron Bärenhausen, a csodadoktor, a kenyeres pajtása. Mondják, együtt járkák régtől a vitézi életet... Ugy kell lenni, része vagyon a baron urnak a mai capitulatióban.¹³ Asszonyom beszéli, hogy a tegnap is itt mulatott a pátereknél. Az éjjel azonban *jobbnak látta* a pozsonyi út helyett visszafordulni...

- Ócskay keze rajta!... Ne sokat törje ked a fejét miatta... Fennragyog szerencsecsillagunk. A jelek jól mutatnak. Ötven éve mult, hogy jó Drabicius¹⁴ mester ezeket a napokat megjövendelte. 1653-tól negyven évre mondja Ausztria bukását, a mikor felkerekedik az ország s hívó szava életre kelti Rákóczi Ferencz uram ő nagyságát. Tíz évig sajgott a fájdalom; tíz év után itt vagyunk... Lengyel követség jött, hogy fejedelmünket magával vigye, a mint abban a könyvben írva van. S nem szólt Lednicze ősz profétája a mi fenséges asszonyunkról is, a kinek, úgy lehet, Szombat után hamar bekövetkezik a szabadulása? „Itt az ideje, - mondá neki az Ur - hogy fejedelmeteket, Rákóczit, felmagasztaljam... Királylyá teszem őt; királya lesz ennek a földnek... mert az, a kit én porba sujtottam, még mindig azt hiszi, hogy a fején hordja a koronát, a melyet nem hord, mert az én kezem letaszította róla... A kinek a koronát szántam, Rákóczi az... Rontsa le Babilont;¹⁵ ... ha félelem tartotta vissza, ne féljen; hívja segítségül a törököt, tatárt, moskust, vagy akár a *lengyelt, francziát, svédet*; meglátja, egyik sem hagyja cserben. Mert én pártjára szólitom ezeket és másokat, kiket nem ismer, de én ismerek... Ugy lesz, mint előre megmondtam: seregeinek előtte járok. S ne legyen hasonlatos a vajúdőhoz... a mikor az ideje elérkezett, hogy őt választottam és nem mást, hogy nevemben segítsen lerontani az ausztriai házat, ellene gerjesztvén a népeket, s letaszítani a bálványokat és minden gonosz cselekedeteiket.” A nagy szó beteljesedett: észak s kelet mutatja a fényt, melybe a *sas* szeme félve tekint... A börtön éje tiltotta el azt mi tőlünk is, de erősek voltunk az első látásra, s most mienk a fény: tündöklő fegyvereink hintik magokról... Óh Rákóczi! hied győzelmi rivaj; mi lesz hát a megjelenésed? Az eget fogja megostromolni kiáltásunk, hogy *itt az idők teljessége*: leszámolni jöttünk a szolgaság átkaért; veled jöttünk, az *ígéret* emberével... Százados név; vértanuk hamvaiból kelt törzsfája; maga is a börtön éjjelében ismerte meg a szabadságot!...

A szóló elcsendesült. Nagy lelke az idők távolságát mérte-e, avagy az ég felhő-alakjai közt kereste a titkos arczu jövendő?

Mellette a törpe, beteges agg az ámulat egy nemével figyelt reá. Elnémult maga is; s akkor az idők szelleme végezte helyökben a munkát: az a rajongó hit, melytől a jajongó ország egyedül várhatta a segílyt.

- Pozsony kulcsa,¹⁶ - szólalt meg, tünődését mintegy újlag szavakba foglalva a fővezér - jól mondta ked, kezünkbe jutott. Felébred az ország bizalma; seregünk felgyarapodik; s közeleg a nap, melyen túl a Dunán erős fészékben kereshetjük föl ellenünket. Addig, irám a fejedlemnek, bizzunk igazságos ügyünkben, melynek első diadalaink pártjára szólítják Európa

¹³ A vár megadásában.

¹⁴ „Lux in Tenebris” könyvében.

¹⁵ Bécset.

¹⁶ Szombat.

szabadságszerető népeit. A francziák királya segílyt ígért; Svéczia sem soká késlekedhetik. Hallja meg a világ jajkiáltásunkat, hogy *ötven* éve nyögjük a halált!...

Ismét elgondolkodott; majd a mester összeroskadt alakján állapodott meg tekintete. Részvétellel szólította meg:

- Elpihenhetsz, öreg; megviselt a nagy út... Ej no, lábra állasz megint s bejárod a Dunákat.

- Nem soká lesz maradásom, - válaszolt amaz. - Ha itt végeztünk, ráérek Tarlóson pihenni... Pozsonynak a hadat, nagyságos uram!

- Hogy aztán lehozzuk a fejedelemasszonyt, ugy-e? Drabicius is azonképpen írja... Szomoru váltságdíj, Márton: két gyermekét adta oda, aztán magát, csak hogy szabadnak lássa hazáját.

- Az lesz!... Pozsony a mi felszabadulásunk!... Izenje meg, nagyságod, a felséges fejedeleme- nek, hogy a Dunára nagyobb hadat, aztán visszaszerezzük az árváit.

- Ugy hát az első talpalatnyi föld miénk: indulhatunk... Te is keveredjél a nép közé... Sokat tartanak felőled... *Pro patria et libertate*,¹⁷ öreg!

Ketten vertek zélust a magyarban. S kezdetét vette a harcz, minőt eladdig nem látott a világ. Mintha lángözön harapóznék városon, falun át; hihetetlen gyorsasággal ébredt s nyert ösztönt utolsó, nagy küzdelemre az árva nép.

Hosszú dicsőség, rövid halál a *kurucz-világ* története. Nyolcz évig¹⁸ tart napja; alkonyodása már csak gyors enyészet. Szomoru a krónika, mely róla szól: hitünk, csalódásunk; édes reménykedésünk, hazafi fájdalomunk ismétli benne panaszát. Panaszt, nem többet...

¹⁷ A hazáért és szabadságért. Rákóczi pénzeinek körirata.

¹⁸ 1703. májustól 1711. június 23-dikáig.

II. A CSODAEMBER

I.

Az a túl a dunai „szerencsétlen föld”!

Nem hiába mondta Bercsényi Miklós, a főhadak generálisa: „Ha a nagyságos fejedelem, II. Rákóczi Ferencz, *Eger-észni* jár ebben a válságos időben, legalább hagyná, Szegeden más *szegeljen*, mert elvész az ország. Szorítsa a Dunának a németet és szabadítsa fel bennünket a Csallóköz felől. Így a morva nem mozdul: a német a liniákba szorul, a kit Pozsony előtt rakattak... És berzenkedjem még a Dunák közt! Hogy rajta veszszek!... Az a tótság is a maga szemetére kotródik, mert látja, nincs hadam nálánál kívül. A nemesség huzódik; a katona kiáltja: „Én a szabadságért nyomorgok, pedig nincs annyi jószágom: egy csizmát vennék rajta.” A bavarus és franczia nem mozdul. *August* uram is *in anguste* van¹⁹ a lengyel trónuson. Csak huszítanak az erdőnek: a jágerkürtnek a hangja a mennyit segít a kopóhajtáshoz, csak annyi az. Fogy a szive az országnak; szakadunk erre-arra. Olyan ez a mi dolgunk, mint a magyar vendégség: sok a tál; itt egy darab, ott egy darab.”

Mondta is, irta is. De csak szaporán járt a hire, hogy Károlyi Sándor szintén átszaladt már Kilitinél a Dunán; Forgács uram meg a két Eszterházyval egyetemben úgy disgustálták a Dunákat, hogy bele nem harapnának félvilágért sem a keserű gyümölcsbe. Nincs kurucz, a ki beüljön a pápai kommandóba; ha ugyan Bottyán János rá nem adja még egyszer a fejét, hogy a „*confusus* szerencsétlenségben evezzen.”

A Bakony és Somogyság elnyelte a kuruczot; köröskörül, Pozsonytól le, meddig magyar a világ, kegyetlen hurkot vetett ki a labancz. Elül a sopron-győri határszél, lejjebb a rácز hordák, s a stájer havasok között is a haragos ellenség: egy isten csapása mind a tartományon. Megcsinálta a dolgát Pálffy János, a pozsonyi marsál, Heister Hannibállal; csak a szegény föld népe tudta, mi keserűség ez a két ember neki, meg aztán a jó vasvármegyei nemesség, melynek Szent-Gotthárd völgykatlanában hiába is esett minapi hősie küzdelme. Átok ült a földön, hogy kikiváncozék belőle mind az igazszívű magyar...

Ekkoriban érkezett a fenséges fejedelem írása „a szegények apjához”, „a jótevő Jánoshoz”,²⁰ ha hogy kedvet érezne magában átpillantani kicsinyég elhagyott *árváihoz*...

A legjobbkor! Talán bizony hogy egyenest Földvárnak siessen, a hol a minap szedte össze nyavalyás sebeit, mikor a budai labancz vezér, Glöckelsberg, a rácзai miatt rajta ütött s maga nagy bolondján czirkáló csapat élén kötött ki egy egész ármádiával!...

A seb az megvolt, még pedig nagy ijedelmére vitézlő hadainak. Mert hogy „haláltalan” ember ő kegyelme, a kit a golyó nem fog és szablya nem jár, az iránt erős volt mindenekben a hiedelem. Mi csoda eshetett hát a győzhetetlen hőssel? Avagy nem is az ellenség keze ártott neki, s csupa mesebeszéd a tábori kudarcz?

Bárhogy volt, nem akadt széles e kurucz hazában, a ki elhitte volna. Bolond a német, annyi az egész; nagy irigye ő kegyelmének: a kiliti hid ácsaira ráfogta, a mit maga nem tehet; s hogy egy forgács véletlenül az apó arczába pattant, ehol készen van a soproni német krónikás s hangos szóval hieszteli, miféle hősi dolgokat nem míveltnek ő ellenében labancz uraimék.

¹⁹ Szorongatott a helyzete.

²⁰ Bottyán.

Nem hitték, jól tették. Mert mikor a nagypecsétű irást kezébe kapta Bottyán János, melyben a túl a dunai föld kommandérozó generálisságát s vele a szegény ország felszabadítását szívére kötötte a fejedelem, úgy elmúlt egyben a nyavalyája, hogy patika, tilógus nem mulaszthatta volna el különben. Az a föld volt hiszen szerettei földje; a bujdosó nép, mint a pusztában kiáltó szó, kereste alakját; nem termett arrafelé bizodalom, csak a melyik győzhetetlen kardjához, fényes nevéhez fűződött.

Aztán - tűrés, tagadás! - más bibije is volt a dolognak. Sebeire ráparancsolni, hogy ne fájjanak; délczegen megülni a lovat, mikor a teste nyoszolya után kívánczik: katonadolog az olyan. Azért ugyan minek ártaná magát kész veszedelembé, mikor a dunai szétvert ezredek, a hirhedt „rongyosok”, ötvened-hatvanad magokkal bujókálnak erdők vadjaiként, s jó Balogh Ádám, Szekeres és Hellepront uramék ha mind összeverik a vert hadakat, együttvéve sem lesz több a sereg excellentiás Pálffy János fényes ruháju, nagy bizodalomú udvarnépeinél. Hát a földvári erős sánczok, a melyeket nem rég hiába ostromoltak hajdúi; ez a hatalmas fészek, a melynek fiókái akármikor lekiálthatnak ős Duna vizére, hogy hasztalan erőködés tutajt, kompot, széles talpakat fölvenni hátára: oda szögellenek a seregbontók, senki ember fia büntetlenül rá nem teszi lábát a földre, mely hírvirágot csupán a „Sasok háza”²¹ vitézei számára terem.

Pedig olyan sziget volt a túl a dunai tartomány, a melyre csak ezen az egy ponton tehette meg a lépést Bottyán apó. Karvánál, átellenben, ha megveti lábát, úgy lehet, nagyot fordul utána a világ. Még hidat is verethet a haragos folyamon s hozhatja büszke diadalra, fényes hódolatra felséges urát.

A kikötő, a *karvai rév* ideát, az volt a dolog fácsitja. Mondogatták is eleget a stóbbeli urak: generális gróf Csáky Mihály, brigádós Ebeczky István, a ki pedig pompás szimatú dalia; nem hiába tréfálkozott felőle a főhadak generálisa, hogy az *ebe* jobb, mint a *beczkéje*; de a vitéz ezeres-kapitányok: Bezerédy Imre és Béri Balogh Ádám, jobb és balkeze Bottyánnak, ez a két marakodó, örökirígy czimbora; aztán meg öreg Kisfaludy László, a fundamentomos ész és a kiket legelőbb kell vala említenem, de la Riviére, a félelmetes tűzmester a Gálokkal, Horváthokkal, és a szabad-hajdúság vitéze: Kerekes Mihály.

- Résbontót, nagyságos uram! - kiabált a haditanács örege, fiatalja. - A mezei sűgártaraczkkal, bombavető-mozsárral a földhányáson nem sokra megyünk. Mit érnek a kézi gránátok is? Hogy kézzel kapdossák el a földváriak? Csunya egy nép az; még bolondot tesz velünk?

Ennyiben is maradt hát a tanácskozás. Az urak ott, a karvai sáttortáborban, leültek langerpuffot játszani s közben, ha ráuntak, végigméreggették csendes, tünődő tekintetükkel a szőke Dunát, a szőke Duna útját fel Földvárig, annak is csufondáros népeig. Mint mikor a fenevad a nagy rengeteg erdő ág-bogai közül agyarkodik ellenére; s hogy tehetetlen, kapja magát, haragos testével körben forgolódik, hanem egyet-egyet jól toppint a harasztos földön, s úgy látszik, dühét lohasztja, hogy maga magának szórakoztatására van.

II.

Az estalkonyat nehéz tünődésben találta még az ősz vezért. Ágyúi valósággal fogyatékosan voltak; emberei sem elegendőképp fegyelmezetten, hogy az ellenséges vár bástyái közt megálázhassák a labanczot. Mert kudarcza óta nagy dárídóban teltek odaát a napok; a kiken

²¹ Bécs.

Bottyán apó sem diadalmaskodhatott, bár napokon át folytatta az ostromot, azok kiállhattak bizony nevető képpel a vár fokára, nem volt, mitől tartaniok.

Borús gondolatok bántották. Ép ez órában vette híret egykori vitézlő társa, Brenner ezredes büntetésének is. A kuruczság első árulója, ki őt magát hagyta cserben a földvári ostromnál, hurokra került; csapata pedig - alig rom az egykoriból - most tőle várja, ha részesnek tartja-e a merényletben. Élet és halál fölöttük: az van a kezei között.

Vagy százan lehettek a fiúk. Ismerősei a bányák földjéről:²² kemény, marcsona alakok s egy izben - Szombat után²³ - megmentői a nagyságos fejedelemnek. Jó része palócz; akad azonban köztük székely is. Már pedig ez a kétfajta ember túlesz valamennyi kuruczon.

Ha nem babona fogta hát a gyerekeket, akkor ki mondja meg, szíve szerint követte-e bármelyikök az árulót?

Addig hánytá vetette: mentegette is, meg aztán haragos indulattal dúlakodott ellenök, a míg egyszerre csak azon vette észre magát, hogy ott hagyja sátorát s a csillagos éjszakában ide-oda kóborol a hadfiak sorai között. A Brenner hada-félék - még most szabadon - ki a laczikonyhák körül, ki másfelé csoportba verődve, ütötték az időt. Szaporán forgott ajkukon a szó: találgató, reménykedő, többnyire azonban félelmetes. Tudta hiszen valamennyi, hogy az öreg *apó* nem érti a tréfát; a hol ráczot fog, irgalmatlanul lekaszaboltatja muskétásaival; hát az árulók - vajjon azok könnyörületesebb sorsra számitsanak-e?

Visszatérőben volt már, mikor a vizparton két alakot pillantott meg. Mokány az egyik, a ki lova körül foglalatoskodék; incselkedő társnak meg egy elnyult képű, vézna siheder. Erős czivakodásban állottak egymással.

Ismerőseknek látszottak előtte. Találgatta; hamar kitalálta, hogy a Brenner százával kerültek ők is a keze alá. Hajdanában, mikor a bányákban paskolta a németet, nap nap után ők is a szemei előtt küzdöttek. Hires rossz csont volt Bornemisza János őrmester; rosszabb a rossznál Rácz Miska a fiatal, a kik bizony kilopták volna a labancz tábort is kellős közepéből, haugyan tehetik. Csinyeiknek, kalandjaiknak sem szeri, sem száma.

Most a nagy bajban még kötekedni való kedvök támad!

Széles akácz törzse állott mellette. Gondolta, neki dől s rájok figyel.

Azok pedig folytatták a marakodást. Kegyetlen, sértő szó pattogott innen is, onnan is. Bornemisza János őrmester, az öregebb, valamikor Thököli huszár, kevélyen sodoritgatta hegyes bajuszát; úgy nyelte türelemmel a kifakadásokat.

Abban fáradozott a Miska gyerek, hogy meséket koholt a holnapi napról. Arról, hogy kilencz-venkilencz palócz mint számlálgatja majd reszkető szemmel, ha tizediknek jut-e a sorba, kit vak Bottyán uram fejbe lövet. Lesz ott, erősítgette, sivalkodás!...

S verte nagy bizony-szóval a mellét, hogy más a székelyvirtus, a mikor halálra invitálják az embert. Ehol őt addig-addig gyötörte enyedi tógátus korában a szegény haza bújá, hogy csak elcsapta magától a tudományt. Küzdött, szenvedett s most jutalmul árulók hadával áll egy sorban. Üsse kő! Egyszer hal az ember; de a ki székely, az meg nem mukkanik.

Látni kellett volna a beszédre a palóczot! Elakadt nyelvén a szó, de a gyilkos szeme keményen végigmérte a hetvenkedőt.

²² Bányavárosok.

²³ A nagyszombati szerencsétlen harcz után.

A legény fittyet sem hányt neki, hanem nagyravasz biztatásba csavarodott át. Azzal csúfolta. Hogy Bottyán János talán mégsem veszi annyira komolyan a dolgot: nincs mit aggódni. Nem állott-e mindig az oldalán a palócz? Fejenkint ismeri. Meglehet, mondta, hogy holnap a földvári bombavetőkhöz elé állítatja, s akkor elesik, a ki esik, a többi meg -

Itt elakadt. Rá nagyot hunyorgott s csaknem sugva mondta:

- Erős, kómé! a vár... A várbeli labancz, meghiszem, tudja majd, mivel tartozik a Brenner *fiainak*... S lesz te kegyelmetek ottben úri rend: fő-főlabancz... Kukta, lakáj, frájla de annyi, hogy számát sem tudják. Egyebekben pedig ördög vigye Rákóczi Ferencz uramat. Csak az irháját hordhassa el te kegyelmetek!

Köhentett rá s pogány gesztusokkal toldta meg, a miben a szó fogyatékán maradt.

Bottyán, majd elhült a rettentő impertinenciájára. Ha ettől sem téríti magához a jámbort egy szelid oldalnyílalás, akkor menten fenevaddá változik s rárohan.

Amaz azonban, csak állt merőn, mintha valami nagy elhatározás czövekelte volna le lábait. Szeme szikráit is lohasztotta a tusakodó érzés, mely szívében erőt vett. Végre - látszott rajta - teljesen felülkerekedett benne az emberséges palócz.

Fájó szívből fakasztotta, de csak tréfára fogta a választ.

- Ugy lesz, kómé! - szólt, s hozzá lépett, parolás kezét nyújtva neki. - Felcsapunk úri rendnek Földvárban. Csak kicsinyég a módját hadd eszelem ki. Majd aztán megvállik, ha sirat-e kend holnap sivalkodó palóczokat?

Többet nem szólt. Büszkén belenézett szemébe; azzal a kantárszár után nyult s lovával elindult.

A fiu előbb meghökkenve nézett arczára, majd a nélkül, hogy megjegyzést tett volna, hosszan lesett távozó alakja után. Szemei szinte belevesztek már a sötét éjszakába s még akkor is maga előtt látta elkomorodott arcát s rá tekintetében a fájó mosolyt. Tudta, hogy halálra boszantotta. Hanem az a harag erős akarat jele, mert a mit föltesz magában egyszer a nagyfejű palócz, keresztülviszi.

Hát ép azt akarta. Kommandó elé jusson-e - dünnyögte - holnap a száz s azok közt a legkülömb, kinek a Dudvágtól messze Hellepront uram székeig, a hol a Libertas-okat²⁴ verik, de errébb a Nyitra és Garam földjéig, nagy kurucz földön jó híret ismerik? S aztán a többi palócz: az Ócskay László huszárjai, a kikkel a „Rákóczi villáma” és „tűz fejedelme” csodáit mivelte a hősi cselekedetnek? Maga akkor került közéjük, mikor Bottyán apót innen, a Dunákról visszahívta a fejedelem. Az az átkozott Brenner az oka mindennek. Ugy nem sejtették az árulását, mint nem a ma született gyerekek.

Tünődött tovább. A hála is, a szebb napok emléke is odafüzte öregebb társához. Hát csak ki akart valamit találni okos, furfangos észszel maga is, ha miben használhatná az egykori togátus tudományt. Ugy ödögött a parton: céltalanul.

III.

A vezér sietve huzódott sátrába, hol segédtszije már türelmetlenül várt rá. Jelentéstétellel állott elő: arról, hogy mi az újabb hír a stóbbeli urak között. Egy intéssel félbenszakította. Arról a mozdulatról pedig tudta Horváth Tamás kapitányhadnagy, mit jelent, ha az apó nem engedi szóhoz jutni. Fordított hát a dolgon s azt kérte, hívasson-e valakit?

²⁴ Kőrmöczbányán.

Bottyán megütközve nézett rá. Kitalált volna-e valamit a gondolataiból? Ha meglepte, hát ő is meglepetéssel felelt.

- Jó, hogy jössz, fiam. Ép azon törtem a fejem, ki fiát teszem én holnap Földvár parancsnokává. Rád gondoltam. Kapsz bele másfél száz hajdut, három sугár taraczkot, jó pattantyust, puskaort, ásót és kapát. S csináljátok számomra a karvai portust, a kin ki és bejárhatok. Mert tudod, fiacskám, sok a bajom ideát is Kecskeméten. Alig neszeli meg a rácz, hogy kihuztam a tartományból lábamat, egyben ott terem; s akkor úgy sírnak-rínak az árváim, hogy a szívem megszakad miattok. Így gondoltam én ki. Hát most kommandáns-kapitány uram, járjon utána, hogy reggel tájban útra készen álljon az armádia.

Csintalan mosoly - talán a diadal sejtelve ült ki arczára: azzal pislogott fürkészően az ifjú dalia vonásai közé.

Az - szokás szerint - fejet hajtott; de szólni, kérdést intézni nem bátorkodott.

- Rendben volnánk tehát - bólintott. - Most pedig távozhatik kegyelmed, a mig hivom... A Brenner hada készenlétben álljon -

- Ép az iránt volna alázatos kérésem, nagyságos uram! - vetette föl ellágyultan tekintetét az.

- Nos?

- Itt álldogál egyik a közelben. Azt mondja, sürgős beszélőnivalója volna nagyságoddal.

Bottyán sejtette, mi czélból; azért ravaszul hunyorgott. Megkérdezte mégis, ki volna az?

- Bornemisza János, a kit onnan felülről jól ismer nagyságod.

- Hja, ha egyszer csávába fogták, tűrje sorsát... Könyörögni jó?

- Nem hinném, hogy a veszedelem gondolata bántaná. Száz halált hal a kurucz, s oda sem hederit neki, ha utoljára igazán keresik. Ingerült, ide-oda tapod s hangos szóval tanakodik... A palócz mikor igyen füstölög magában, sejtethi nagyságod, hogy a poklok tornácza kicsiny baj neki, a hova kívánczik... Azzal bocsátott be, hogy ott, egy álló helyben kész bevárni reggelig, ha nem lesz szabad bemenete...

- Hahaha, megveszi még Földvárt, a mekkora plánumokat hord agyában. Meglássuk.

Valahogy pompás kedve támadt, melyet a vizparti jelenet is keltett meg a tréfa is, hogy mint jár majd végig a palócz eszén.

Ösztöne sugta meg, hogy emberére talált; hogy ez az egy oldhatja meg a földvári kérdést. Daliákat ha kíván, kiáll a vésznek valamennyi; de a hol poltron emberek is könnyű szerrel verhetik vissza hatalmas ágyuikkal az ostromot, kimélni kell a hősi vért. Furfang segít itt, semmi más.

Arra is sejtelve ösztönözte, hogy a másik veszekedő félhez is eltévedjen gondolata. Ördögfia ez a kettő. Ha most a szégyenhalál elől érdemes halált ígér nekik, csodákat mivelnek. Pedig száz szó, mint egy: Földvárnak holnap meg kell adnia magát.

Nem is végezhetette jóformán, félrelebbent a sátorfüggöny s délczegen kiöltözve, fegyverestül állott előtte a palócz, mint a ki nagy dologra van elhatározva.

Megelőzte a szóban, mialatt átható tekintettel nézett reá:

- Mi szándék hozott ide éjnek éjszakáján? Pihen a tábor, s te magad fegyverben... Szégyene hajt-e a bűnösségnek? Itélet vár az árulóra.

- Tudom. Nem is magamért kívánok én könyörületet. A mit isten ő szent felsége végzett felőlünk, az fog történni, s én leszek az első, ki szívesen váltom meg ezt a nehéz életet. Mert

nagy sor az emberre, ha oda a becsülete. És nem esengő beszédért jöttem nagyságodhoz; mert a kikért szólnék, valamennyi úgy érez, mint magam. A haláltól sem félünk s nem bármiféle büntetéstől; az egy, miért szívünk elszorul, az, hogy nagyságod büntet.

Elhallgatott. Pillantása egy perczre réveteggé, hangja reszketővé vált. De hamar leküzdte felindulását.

Bottyán észrevette rajta a változást, elfordult. Ugyanaz a gondolat ébredt meg benne is, a mi a szegény kuruczban, hogy a háborus idők nem kérik számon az embertől, mit érez a szive rejtekében. A ki elhagyta zászlaját, halál fia.

Nem akarta elárulni sajnálatát. Csak intett neki, hogy folytassa.

- Imént, hogy a vizparton valék, - beszélt tovább amaz - nagy bolond dologra szántam el magam, főgenerális uram! Siettem is vele társaimhoz. Száz palócz, az ördögben is - megkövetem! - jó dákoszal kezében, nem arra való, hogy pribék módjára veszszen el. Ha már halni kell, azon a másvilágon se legyen okunk szégyen szemmel pislogni le szegény magyarok földjére. Gondoltam: Földvárnál esett a csúfság nagyságoddal ezredünk miatt; hát a hányan vagyunk, Földvár falán mossuk le a szégyent.

- S társaid?

- A fiúk - búban, bánatban valamennyien - lehorgasztott fővel fogadták tervemet. Sóhajtott egy, intett más, de csak hitetlenül hullott le a kéz, mely a hirre megmozdult. Azt mondták, siralomház a hely, hova jutottunk; hírvirág nem terem többé rajta számunkra... Egy szót, főgenerális uram! S áldani fogjuk a „jőtevő Jánost”, ki megsajnálta a boldogtalanokat!... Mielőtt a hajnal pirosra festené Földvár falait, miénk lesz a vár, s a ki sorát kezdi ki a labancznak, nem lesz többé pribék!... Félóra elég, s bástya fokán ott látja nagyságod a kurucz standárt!²⁵

- Száz palócz: megvesztetek? Mit akar ott ennyi ember? A sáncztól messze még a vár: egy sem jut odáig közületek. Hát az ágyuk - ki viszi a falrengetőt?... Halálba hurczolod-e társaidat?

- Mindegy ő rájuk nézve: nem bitó és nem szégyenhalál... Volt, nincs a csapat: ennyibe vegye nagyságod a szegény palóczokat... Aztán minek a falrengető? Csak taraczkot sem viszünk. Az a félóra drága idő; nem érkezik akkor rá az ember, hogy elsülőgépen babráljon. Lopvást, mint a kúszó féreg, kerekedik föl hadam: kard pengéje a szájban, hüvelyé félrelökve, hogy csendülése árulónk ne lehessen. Aztán hajrá kurucz! nagyságos uram: ki a társát emelve, ki a másíknak hátán kapaszkodik fel-fel, a míg a bástyátetön nem leszünk!

- S a Duna? Ez a széles vízáradat? Vagy kompokon száll át kegyelmetek?

- Sötét az éjszaka; s lovaink megbirkóznak a hullámokkal.

- Lóhátról akartok-e hát ostromolni várat? Az első ágyulövés elsöpör.

- Éppen ez az én gondolatom is. A mint az őrség partra szálláskor szemügyre vesz, marad a ló helyt, magunk meg gyalogszerrel, nagyságos uram! A bolond labancz sütögetheti ágyuit, mi legfeljebb a süvöltését halljuk a golyóbisoknak... Hogy azonban kár ne essék a szegény állatokban, arról is gondoskodunk. Megeresztjük a kötőféket, vagy béklyót kötünk rájuk: hadd szokelljenek. A kuruczság aközben a sáncz alatt, sánczon belül. S mikor megébred a labancz s neszét veszi jöttünknek, csapunk akkora lármát, hogy lelket vesz a nagy ijedelemben... Így lesz, nem máskép. Hát láthatja nagyságod, hogy puska sem kell a próbálkozáshoz, csak száz jó palócz, a ki vissza akarja szerezni - a becsületet.

²⁵ Zászló.

Tűzzel, határozottan beszélt. Elszántsága megdöbbenetete eleinte Bottyánt is, de aztán jól eső érzéssel bölintott beleegyezése jeléül. Valósággal halál-kandidátusok ajánlták fel a szolgálatot: nem volt oka kételkedni a sikerükben. Különösen a szavak záradéka lepte meg; azért aztán biztatólag veregetett az őrmester vállára.

IV.

Nagy elbizottan tátongtak le a vár bástyaréseiből a labanczagyuk. Glöckelsberg tegnapelőtt hagyta magára az őrséget: ráczot, németet, a kik annak öröme, hogy várurasághoz jutottak, hatalmas áldomást csaptak. Tehették: tűzmestereik egy intésre kitisztíthatták a Duna partot, ha véletlenül ellenség mutatkozik. Volt jó két századra való nép s hozzá a polgárság, mely ez idő szerint számát sem tudta volna már megmondani, hányszor cserélt urat. Egy nap a kuruczcza parolázott; másnap, ha német vagy rácz horda jött, kénytelen-kelletlen azzal vigadott. Nem is volt akkoriban mulatóbb népe a szegény hazának. A ki beült úrnak hozzá, szórta a pénzt: a hol pedig cseng az ércz, pengő czimbalom és virginaszó mellett hamar feledi a szegény magyar a földi aggságos állapotot.

Az új vár-kommandáns, jó morva hanák, felettébb való mód beletalálta magát új helyzetébe. Azóta, hogy Bottyán kudarczcza kényszerült hátrálni a minapi fölmentő sereg elől, igen félvállról vette a hadverőt. Igaz is, hogy fegyveres erő dolgában szinte megvehetetlennek tarthatta Földvárt.

Második napja tartott a gyönyörűség. Jó szegszárdi, hozzá szép magyar asszony, leány: bizony hamar kifogytak labanczai a derült novemberi órákból. Ráadták hát az éjszakát, azt is már a másodikat, mivelhogy a jó magyar szokás pompásan fogott. Zeneszótól hangzott a ház; az utcán egy-egy duhaj csapat nem fogyott ki a bolondosságokból; benn a parancsnokságban meg valósággal tótágast állott a világ.

Épen nagy rivalgás közt népesült be a bástyatoroki út. Fáklyás emberek tolongtak elő a szomszéd közből; viaskodó, mókás gyerek- és asszony-nép lepte el az utat, mely a nagy térre, ott is a rezidenczia kapujáig tengeráradatként hömpölygött. Nem telt bele negyedóra s talpra szökött, még a ki ki is dőlt már a tivornyázásban. Mindenki sietett megtudni a tolongásnak okát.

Szárnya kelt a hírek, hamar megtudták.

Hogy kimerült már a földvári világ; s bornak, táncznak száz módján átalesett, a ki akarta, úgy is valami ujdonság vált kíváncsisággá. A parancsnok, Krumpelácz uram, csak az imént ejtett el czimborái előtt olyan szót, hogy únni kezdi a dáridót. A bor fejébe szökik az embernek (annak kivált, a ki nem szokta), a sör meg a lábába huzódik; ez a két végső pont aztán mintha szétkiváncsognék az emberben. A mi kegyetlen egy állapot, mivel amúgy is sok bolondságnak szülőoka. Az urak - még a németje is -, a hogy lent a vasmegyei nemesség udvarházaiban, legutóbb Szent-Gotthárdon (csata előtt) tanulgatták, beteltek már volt a mulatsággal is, hogy asztalra szökve sétáltak föl-alá s csapkodták földhöz ivás után a billikomokat. Utoljára a fő-fő-adjutáns abban fárasztotta magát, hogy káposztalevelet próbált emberséges társainak szájába tömni - az ujjaival. Beleúntak.

Akkor eszébe jutott a kommandánsnak, hogy van ő neki még egy régebbi eleven tudománya; kár volna, ha feledségbe juttatná. Avval segített az állapoton.

Magyarázatkép ide írom, hogy a morva hanák minden időn erősen *égbe néző* ember hírében állott. Abból az országból kerültek ki a minden rendű és rangú *táltosok*. Jó Drabicius mester is onnan jutott el - a pozsonyi „hóhér rétje”-ig, a kinek az volt a foglalkozása, hogy tudós latin

könyvben, a „Lux in Tenebris”-ben, irogatta össze égi látomásait: nagy jövődöléseket a Rákóczi-ház dicsőségéről, a szabad magyar földről, mely akkor vivja vissza függetlenségét, mikor gallus²⁶ főn pompázik majd a pápai tiara, a svéd király beül a sasok fészkébe, II. Rákóczi Ferencz uram pedig Budavárban üli diadalát. Hát bizony a szegény elhibázta a dolgát, hogy nem át Bécsnek magyarázgatta az égi firmamentumot. Rajta vesztett. Igazi martiriomság, a hogy a labancz elpusztította. Hóhér bárdja ütött kettőt a karjaira, melyekkel szent könyvét még abban a perczen is Buda felé tárva emelgette; kettővel elszelte testéről a nyakát; az utolsó csapással meg az imádkozó nyelvét ölte meg.

Ostoba ember volt. Földije, Krumpelác ezredes úr, ha nem tagadhatta el a származását, legalább az ostobaságban nem járt egy úton vele. Anyatejjel szívta hajdan a mennyei tudományokat: hát a hasznára szívta. Leste a csillagképleteket, az Oriont, a Medvét, a fiastyukot s bölcsen fundálta ki a jelekből a kurucz had bukását.

Ez a tudománya villant meg emlékezetében, ha mi hasznát vehetné mámoros, borszipa társai között.

Ekkorra tért be a tolongó tömeg a főtérré. Kapóra, mert a parancsnok urat máris szörnyen elővette az időn a bogara.

Táltost hoztak neki: kész, eleven, nagytudományú férfiut, a kinek a kis körmétől fel a hegyes végű süvegéig a százcánzú habitus iszonyú respectust keltett mindenekben. Felkapták, tenyerükön vitték s ordítottak alatta, mint a pusztai Behemót, mikor veszedelmet kiált átokszóban a népére.

Eleget kalimpázott a jámbor; hosszú lábai, mint a Gönczöl szekerének rudja, szétmeredtek, ellenkező irányban meg a kapkodó kezei dolgoztak. Mennél inkább akart azonban szabadulni, annál szilajabban tomboltak hordozói.

Megelőzte a hire. Az úri társaság, élén az ezredessel, nagy diadalmasan fogadta.

Ki is kételkedett volna e pillanatban, hogy nem az égiek küldötte? Ahol odaát a püszkölő kurucz tábor, itt a győzhetetlen labancz, s körös-körül, meddig elszállhat a gondolat, hatalmas *bloquadákban, redoutokban*²⁷ a szövetséges hadcsapatok. Itt Földvárban, a főtéri rezidencia belső termében van a világ közepe: mögötte a meghódított föld, előtte a lázadó tartomány, melynek ítéletét most fejtik majd föl - a mennybeliek.

Feltárult a díszterem ajtaja; vakító csillárfény özönlött az érkező elé. A kényes úri dámák hosszú félkörben várták; közöttük az ezredes úr; jobbról-balról meg a stób.

S kezdődött a *szentek* dárídója (mert szent ember a táltos) először a billikomokkal, aztán a tudományyal. Agatokles Philamides úr - így mutatta be magát - rengetegül imponált előbb a nevével, majd meg a felköszöntőivel. Sorra vette a tudós patronusokat: a chaldeusokat, a kik a jóslás dicső kitalálói; aztán Abánust, Ascolit, Bonanust és Albertus Magnust; de még a debreczeni Csiziót is kánonizálta angyali elragadtatásában s ráolvasta istenségben jelenlegi társára, az ezredes úrra, a mikép következik:

- Semmiképpen nem neveztetik Krumpelácznak a te neved, hanem lészen a neved *a szent Fáraán hegyéről menesztetett*, a ki meglátod a Szerecsenország sátorait, megháboríttatván Mádián földjének bórhléki.²⁸ S hitta tovább a *sas*²⁹ farkának, a kibe csimpajkodik a dicső

²⁶ Franczia.

²⁷ Sáncz.

²⁸ Habakuk próféta 3, 7.

²⁹ Sas = labancz.

labanczság, *Sámson számárkapczájának*, kivel Bécs egy csapásra leveret ezer kuruczot, a *Jeruzsálem*³⁰ *temploma gombjának*, hova az ég madarai rakják le Jehova adományát,³¹ a mi áldás örökön-örökké.

Összebarátkoztak, mint Ezdrás próféta könyvében a három lehetetlenség: a tűz, a szél, a nap.

- Nohát ilyen barátod vagyok én, - ölelgette már végezetül - a ki hajtom előled széllel a tüzet, nappal a szelet; a napod aztán én vagyok.

S így esett, hogy a *nap* dicső feje nagy hirtelen hátrakonyult, le az ezredes úr vállára, a ki hasonlatosképpen visszaölelte; s ölelkeztek velök részeg úrak, dámák, dőzsölő had, buta csoportokba verődve, vagy szerteszét a földön hempergetőzve.

Ugy kerültek ki valahogy a szabadba, a türelmetlenül várakozó tömeg közé.

No hisz' volt ott öröm! Itt a kuruczság veszedelme, a ki bőszt sárkánylehelettel fujja szét a lázongó magyarságot: legelőbb pedig a „sátán fajzatját”, vak Bottyán Jánost, a kin nem is hiába esett meg a baleset, hogy a mikor ott kuktáskodott a sélyei barátoknál s nagy imposztorkodással kiszúrta az egyik fali szentnek szemét, isten csodálatosképpen abban a nyomban megfosztotta fél szeme világától. Megjött, a ki nem a másiktól, hanem a gyeheña tüzére való gonosz életétől fosztja meg.

Nagy sor látni való igazolta a hallott híreket. A tudós férfiú kifogyhatatlannak látszott a szemkápráztató műveletekben. Nincs a csepürágásnak annyiféle turpissága, a mennyit meg nem haladtak volna hókusz-pókusai. Csak szédelgett vele és utána az egész sokadalom. Utczákat kalandoztak be; lecsalta őket a bástyaközőkbe, fel a tornyokba; futottak, összeverődtek s már megint bolond észszel lesték, milyenek lesznek a következő pillanat meglepetései.

Végre megállapodott a Dunára néző bástyafokon. Akkor azt mondta, hogy olyan látni való következik, a minőt száz esztendőben alig egyszer lát ez a tartomány. Fölidézi nekik az alvilág szellemeit: a leggonoszabbakat, kik nehéz járomban nyögve szenvedik a sátán kínzását. Arra elmagyarázta ennek az országnak minden zigét-zugát s benne a nagyhatalmaságokat, kik tudva levőleg a mennyország elátkozottai.

Mikor aztán eleget tudtak, megparancsolta, hogy oltsák el sorra, még pedig roppant láрма közt, a fáklyákat. A szellem egyet kíván: az örök zajt s egyet gyűlöl: a világosságot. Utána valamennyit a földre buktatta, hogy temessék jó mélyen fejüket alá, de közben versenyt ordítsanak.

Maga elül járt a jó példával: felszökött a falra s éktelen rivallással idézte föl - az alvilágiakat. Hallgatói legalább úgy hitték, hogy az abrakadabra - szavak a lélekidőzésre valók. Pedig emlegette ám Bottyán János úram nevét meg Baloghot, Ebeczkyt s jórészt János vitézt - a Bornemiszát - is sűrűen a mondásai között.

Igy, ekképpen ébredeznek majd, várta a tömeg, a legpokoliabb szellemek.

V.

Borzasztó ágyudörej reszkettette meg hirtelen a leget. Utána a második, harmadik: eszeveszetten váltva egymást a kaszamáták rései mögől. Attól aztán nem a bolondságnak okáért ordított már Agatokles uram kísérete. A meghökkenés, borzalom, kétségbeesés, bőszt harag

³⁰ Buda, jelkép gyanánt.

³¹ A bécsiek.

szilaj átkozódásban keresett hangot. Többet a kelleténél, lélekszakadtáig, hogy ha esetleg másképp akarja a tudós férfit, bizvást agyon paskolhatta volna a körülötte fetrengő ember-sorokat.

Valósággal előjöttek a - szellemek. Alul, a bástya tövéből rajként törtettek fölfelé, csakhogy ijesztő harci kiáltás közt, villogó dákosokkal. Legelül, legmerészebben maga a poklok vezérsátánja: Bornemisza.

- Hajrá kurucz! - ordította el magát, a mint a falra felkúszott. - Ne féltsd: nem apád!

S elsőnek mindjárt olyat csapott le Krumpelác ezredes úr nyakszirtjére, hogy menten levált annak a feje s mint a golyóbis gördült alá a róna síkján. A többi már csak aprítani kellett. Bizony, szekér-utat vágott egy suhintásra a kurucz, a kettőre aztán kiürült végkép a bástyafok.

Azaz hogy nem egészen. Agatokles úr peczkesen, mint tudós ember dolga, állott meg abban a percben a győzelmes had előtt. Szörnyű alabárd nyult ki a kezei közül: azzal, még pedig fenyegetőleg, integetett a vezérnek, hogy tapodtat sem akar mozdulni. Övé a hely; a kinek szüksége van rá, jöjjön érte, megküzd vele.

Nem mondom, hogy farkasszem nem néztek egymással, de hiába toldanám-foldanám: a furcsa állapotra csak elröhentették egyszerre magokat Bornemisza János, a poklok vitéze és Rác Miska, a nagy tudományú férfi! A hogy voltak: dákossal, alabárdal szaladtak egymásnak; rávetették boldogan egymás keblére magukat s nagy örömkialtással mondták:

- Te vagy, góbé?... Palócz, no ki hitte volna?

Darab ideig elülmgettek. Aztán ért csak rá végigbámulni Bornemisza dicsőségben részes társának ijesztő klepetusát, czukorsüveges fővegét s rajtok a czirkalmokat, csillagot, napot, holdat s földi és földöntuli figurákat. Majd hanyatt nem dőlt nevében.

- Miféle szerzet vagy? - kiáltotta szent borzalommal.

*

Eddig van. A többi mesebeszéd: góbé mondta palócznak. Az igazság pedig középúton jár: a mi a Rác Miska titka maradt.

El nem mondta volna a félvilágért, hogy a nyomorult palóczokért ártotta magát akkora veszedelemben. Ugy volt jól, a hogy volt; és én azt gondolom, hogy mégis csak a diák fülelte le a másikat.

A kurucz becsület kívánta így, meg az apó bocsánata.

No hiszen megkapták. Mikor a főszereg nagy diadalmasan birtokába vette a várat, Horváth kapitány-hadnagy uram pedig a residenciát, csapott az ősz vezér akkora lakomát, hogy míg a világ áll, nem látnak olyat a földváriak. Pedig ki sem fogtak még a tegnapi vigasságból.

Az „árulók”-at aztán, utóáztatáskor, szépen felosztották magok közt Balogh Ádám és Bezerédy brigádost úramék. Nem is ment nehezen a válogatás, csak éppen a főimposztorok között.

- Viszem én - szólta Balogh - Bornemiszát. Hahogy labancz-fogni kéne járnom, hasznát vegyem.

- Ugy hát Rác én rám marad - replikázott a brigádostárs. - Kiókumlálja legalább, a mit ti - elhibáztatok.

S rajta maradt a kettőn a mondas.

III. A HANNIBÁL SCIPIÓJA

I.

Nem is egyéb volt a Duna-vidék harcza labanczfogásnál.

A hogy a földvári eset után felszabadult az átjáró, megcsinálta Bottyán János a karvai portust. Kijárt, bejárt, mint a mesebeli királyfi, mikor a tündérvár kapujából kivágta a hétfejű sárkányt. Jó kapuőre volt, az igaz: Ebeczky István uram, a substitutusa.

Első dolga volt fölverni a bakonyi vadat: az eltűnt kuruczságot. Nem is sokat erőltette a dolgot, a bujdosó magyar csak éppen rá várt; ha hát visszajött *a szerencsétlen földre*, hozta megrongyollott standárjait s szivben, érzésben változatlan magát.

Bizony papirosra, penna-vezetésre nem értek rá az ő stóbjában, mint a bécsi generalissimusok között. Hogy - teszem - itt van egy nagy határ föld: Heister Hannibál a várakat veszi sorra pártfogásába, Pálffy János meg az emberséges rácz atyafiakat; generálisok, marsálok ezt s azt: az egész magyar világot, s visz valamennyi társzekerekre való bilincseket.

Azt mondta János apó: magam cseklészni járok; meglátom, van-e vad erre a Mecsek-hegyek táján. Ti ketten addig - Baloghot és Bezerédyt értette - Heister urammal paroláztok Egervár körül. (Csak aztán jót szorítsatok a kezefején!) Hogy pedig az okos tálentom se hiányozzék, küldöm a nyomotokban Kisfaludy uramat. Úgy, hárman kétfelé! Ne busuljatok, ott pacsirtázom én azért mindenhol - a hátatok mögött.

Kapóra vette hírét, hogy a labancz főtábor, Pálffy János és Heister Hannibál vezérlete alatt külön hadtestre válva, indult e napokban irtó háborura Vasvármegye ellen. Soha kínálkozóbb alkalom! Az elsőről tudta ugyan, hogy csak úgy, ágyúk és falrések mögül, kedveli a háboruskodást; s ha teheti, örömelebb elpihen a pozsonyi székházban; de Heister, a bécsiek szemefénye, az már pompás falatnak ígérkezett.

Kettőt sem gondolt, megfuvatta a riadót. Azzal toronyirányt neki az ellenségnek, bárhol leli. Tehetett-e róla, hogy utjában sorra taposták huszárai a fióka - labanczot? Hogy Simontornya, Pécs, Siklós, mint szélben a katáng, mállottak szét rohamai előtt?

Jó Szombathely városa következett volna, melyet nem kisebb úr őrizett ezuttal, mint Pálffy János. Embere sáska had: el sem is fért a tömérdek utcáson. Még a lakóházak ablakán sem látott egyebet kikanditani az ember csupaszképű labancznál. Aztán a híres vasas németjei, a kiket a lakosság nagy ijedelmére a külső bástyák előtt jártatott!

Ide jöjjön Bottyán János uram, ha kedvét leli abban, hogy a leghűségesebb embereit kiperzseli a fészkeikből! Hozza csak a résbontót: szíven éri a magyart. A hány kartács, gránát veri fel a házakat, annyi riadalom lesz az a nemesség között, hogy a tulajdon emberök bünteti...

Mint mikor a tűzök szárnya alá dugja orrát, lesett nagy fufangosan a generalissimus. Haha! micsoda tréfa lesz az, számította előre. Mikor legjavában szorul majd a világ s fejét vesztí a nemesség (lesz-e kedve valjon még egyszer parolázni Rákóczi Ferenczczel?), egy kúrtszó elég s hátban ott terem a másik had Heister Hannibállal.

Készen állt a kelepce. Ha belelép Bottyán János, odavész, de most már utoljára, a túl a dunai tartomány.

Nem tért ki előle a haderő. Vézett volna a szíve, ha martalékul oda veti a nemességet, melynél lelkesebb híve nem volt a szabadság ügyének.

Csak egy nehézsége volt a dolognak. Kémei Egerszeg táján azzal az ujsággal lepték meg, hogy alvezérei hiába várnak Kőszegh alatt Heisterre, kireppent a madár s a Stájer határokon pusztítja a vármegyét. Egy ugrás Szent-Gotthárd; ott pedig erősen megvetheti lábait a Várhegy aljában. Rohamos a Lapincs, haragos a Rába: két víz közt akár örökké bujósdit játszhatik üldözői elől. S az erdők rengetegjei a szélrózsa irányában; a hol pedig szabad út nyílik Körmendnek, Szombathely arra a fedezet.

Már most mitevő legyen?

A hogy javában tűnődik, mintha csak a szél hordta volna, toppan be hozzá Bornemisza. Habos lováról le sem szökött, onnan kezdte a jajveszékelést. Hogy urai - Bezerédy meg Balogh, - miután lest vetni kiálltak Kőszegh ostroma után, tiz hosszú napja ödöngenek az egervári úton. Ne mozduljanak, hangzik ordrójok, a mig Heister parolára nem siet. De hát nagy tartomány az ottan, s a fő-főlabancznak még csak hült helyét sem lelik. Ugy lehet, kiszelelt valamerre Grác felé. Már pedig únja ám a kurucz a hosszú rasztagolást. Bezerédy egyebet sem tesz azóta, mind csak marakodik a szerelmes társával, Baloghgal. Ha nincs patália, csinálnak ők ketten. Indulása percében is ott az ostantábla előtt hagyta őket; éppen a Bezerédy sitkei udvarháza veszett oda a koczán.

- *Az utolsó* - nyomta meg a nagy szót keserűséggel.

Bottyán nem tudta kieszelni, hogy mért akkora baj, ha valaki elprédálja vagyonát. Van még a szépséges asszonytársának elég; az pedig kardos asszony, a ki nem ad ki a kezéből semmiféle latifandumot.

- Jóságos a fejedelem - biztatta azért a legényt.

- Soha, mig a világ, akkora perpatvarkodást, nagyságos uram! - replikázott állhatatosan az őrmester. Nagyobb teher feküdt a szíven; azon óhajtott túladni.

- Régi versenytársak - hagyta rá amaz. - A főhadak generálisa ennek okaért keverte össze a minap is a brigádosi kinevezések dátumát. Egyik sem első és nem második... Most a koczán vesznek össze, ha nem agyarkodhatnak Heister ellen. Baj ez?

- Ha csak itt volna a vége, nagyságos generális uram! - pattant ki a vitéz. - De nem addig van ám... Ott kezdődött a baj - az ordrenál. Mert mivelhogy parolára hívni Heister Hannibált: kemény sor az két olyan embernek. Akár azt mondanám: szélvészt meg égi fürgeteget állítok egymás elé, hogy melyik erősebb, gyorsabb a lecsapásban, a mikor a letarolni való föld - messze van. Fogadkozik Balogh Ádám brigádos uram: szent, hogy lemarja, a ki utjába áll; az én uram hasonlatosképpen. Így vannak a koczánál; nem úgy, miként a játékos emberek szokták. Azok fölteszik egymást: a ki nyer, viszi magával a másikat. Aztán jó szerencse jót ad!... Hanem itt nem lehetetlenség, hogy a végén két szál kardon dől el a perpatvarkodás, ha ugyan még soká tart ez a bizonytalan állapot.

Itt volt a bökkenő. Okosan felfogta Kisfaludy brigádos uram is: annak a skrupulusait mondta a palócz. Ha ez a két ember továbbra is farkasszemet kénytelen nézni egymással, veszett dolog a dunai kuruczkodás. Egyik nem marad életben, ha ugyan a másik is szárazon elviszi. Pedig nincs jobb pajtás a kettőnél. Mikor első pápai kommandójából a bányák közé intette taval a fejedelmi sereg balszallagzata, maga is százszor volt tanuja, vészben, viharos napokon hogy összetartanak. Életét odaadta volna bármelyik a másikért.

Nagy írást olvashatott külömben Kisfaludy uramtól, a ki felette perhorreskálta az állapotot. Cito, cito, citissime!³² - írta már kívülről.

³² Gyorsan - a leggyorsabban!

Meggondolkozott. Hamar elkészült a válaszsza.

- Visszamégy, fiam! - szólt - de vágtatvást. Ne kiméld a lovat... Holnaputánra, úgy mondd, minden bizonynyal igéri Heister Hannibál uram, hogy ott lesz Egervár alatt úri sokadal-mával. Egyebekben köszöntetem én is brigádéros uramékat.

Kurucz-czúgnak hitták akkoriban azt az esze-veszett futtatást, a melyet Bornemisza János végzett. Hátha későn viszi az izenetet!

Pedig a szó könnyen hangzott s utána a paripa még könnyebben megbirkózhatott a szelekkel; hanem Gotthárdra lecsalni Heistert, hogy aztán passus nélkül mutasson neki menekülőutat, az már nagy feladatnak mutatkozott.

Állott elébe.

Riadót fuvatott. Azzal neki a szombathelyi utnak.

- Kicsit beköszöntök Pálffyékhoz - dűnnyögte futtatvást. - Ne mondja, hogy emberségnek hijával vagyok.

II.

A szónál maradt.

Egyet-kettőt végig sétáltatta huszárait a vár árkában, aztán estalkonyattal pihenőt parancsolt. Pár bombavetőt is csak a tisztességnek okáért süttetett el, hogy bejelentse Pálffynak: ehol benne van ám a kellős közepén a kelepceének.

S nagy csendesség ült a vidékre, hogy szinte ámulva tünődtek benn a várbeliek, ha az öreg nem forral-e gonosz szándékot nagy titokban ellenők.

Esze ágában sem volt. A legbékekessebb indulatok járták keresztül-kasul jószágos lelkét. Nem viaskodásra gondolt, hanem hogy még az éjjel rögtön felszedi sátorfáját s megy tovább.

Előbb azonban képebeli helyettest keresett, a ki megtartsa a táborban a praesentiát, hogy bizony keservesen vergődik a rávetett hurkok között...

S édesen álmodozott Pálffy János uram selyem ágyában azon éjjel. Felségesen kifundálta, hogy s mint viszi jégre a Belzebub fejedelmét. Hamarosan írást is tétetett róla a deákjaival, hogy feledségbe ne menjen a dolog. S küldte a staffétát nagyhirű társához, Heisterhez, hogy pokolba a stájer határral, jöjjön sietvést hátba fogni a rebelliseket.

Másnap aztán kiült a palotás ház erkély-ablakába, honnét órák-hosszat nézegethette a vár-szálló kurucz hadat. Kellemes volt az állapot, úgy a vánkoston kikönyökölni s nagyot nevetni a tehetetleneken, a kiknek el is sül, nem is a bombavető mozsaruk s akkor is inkább pukkanást okoz, de a golyószórásban nem igen fáradozik. Mi a kő ütött Vak Bottyán dolgába? Elfeledte volna teljességgel a hadi tudományt?

Hát jó, farkasszemet nézhetnek; ő kegyelmessége el nem únja, akár ítéletnapig. Nagy öblös szerszám nyult le hosszú száron a szájából: az első pipa. Madám Kuppelstecher ajándékozta meg vele, mikor utoljára Bécsben járt. Ma divat a pipa. S nem hinné az ember, milyen veszedelmes operációk közt születik meg ez a bécsi divat!

Nyomta erősen a füstöt a kegyelmes úr, nyelt is utána feles számban; de csak jól esett, hogy fumigálhatja Bottyán ágyuit. Versenyt füstölt velők, s látszott rajta, könnyen győzi a versenyt. Túlról fáradtnak, úottnak látszott a világ; ha déltájban még neki fohászokdalt is a tűz-mesterek, estére már alig akadt egy-egy hangadó.

Igy telt el a nap. A csillagos est is hamarosan kifejtette felséges sátorát; s mikorra az öreg csillagzatok is megmutatták magokat, békén nyugodhatott el Szombathely: mesebeszédnek tűnt fel legalább is, hogy szemközt agyarkodó haraggal üldögél a kurucz. Aligha úgy nem lesz, hogy neszét vette a veszedelmes szomszédságnak s most meglepve s töled-hozzád tanakodik, mit hoz rá majd a holnapi nap.

Festegette a diadalmas jövőt jó Pálffy János. Szép, puha, vékonydad ujjain számlálgatta a perczeket, órákat: odaért-e már a stafféta, indul-e valjon Heister Hannibál? Hosszú a novemberi éjszaka, de csak pitymallatra átvághatja a németujvári mocsárokat. Onnan egy ugrás Körmend, Körmend után Szombathely. Még frissében befűthet akkor az öregnek, a ki a dermesztő fagyban jó meleg után kívánczozik.

Hát egyszerre - hajnalban - hallatszik az őrtorony kürtszava: tele torokkal jelentik, hogy jön Heister Hannibál, még pedig szélvész-rohanást! Embere, lova vegyest nagy kavarodásban; még az ágyuit is mintha szárnyakon röptenék láthatatlan szellemek; isten csodája, ha bele nem ütközik az alvó kuruczba.

Nézte, nagy respegen, aztán két kerekre vált szemmel s úgyis repeső szívvvel a generalissimus. Hiszen, ha így megy a dolog, csak ki sem kell mozdítania seregét: felhőáradat az olyan rohanás. S tapsolt a kezeivel, s kívánta a vén rebellis fejére az áldásokat.

Egyre közelb jutott azonközben Heister hada, mintha egy-egy nagy ugróra rándulna össze a föld lábai alatt. A generális stób, ott a hadvezér háta mögött, nem győzte csodálni. Mert hiszen nagy vitéz ember Heister Hannibál, de még az irigye sem foghatná rá, hogy ekkora mozgalmassággal járnának a seregei. Tüzes taplót ha raktak volna a svalizsér-lovai fülébe, attól sem iramodhatnának vesztebbül.

Beért, ott volt, s mint az örült, kinek nincs maradása, csak száguldott odább a vár alatt, sereg sereg után. S jött a hatalmas testű marsál is hófehér paripán. De milyen állapotban! Vékony spanyol kardja valamerre a háta körül, lábai künn a kengyelvasból, maga nem is ülőfélben, csak megkuporodva a nyereg tetején. S kiabált, kapkodott.

Nagyol mozdult Pálffy János szive, de hamar letorkolta magában az ijedős gondolatot. Német a német, - dörmögte - ha labancz is. A nagy örömmek miatta, hogy Bottyán lurkóival találkozik, aligha meg nem hibbent a sógor agyveleje. Se baj azonban, legalább magával söpri, a kit utban ér.

Rá még tarkább lett künn a világ. Nem is seregek vonulását látták, hanem pokoli összevisszaságot. Ezt már a jó stóbbeli urak sem nézhették szótlanul.

- Meneküljünk! - ordította el valaki magát hátulról. Utána a többi. S abban a nyomban látja ám a kegyelmes úr is, hogy fordul egyet a határbeli világ s a közeli rémész tájáról győzelemkiáltások váltják fel a korábbi látványt. S a szó még el sem hangzik, s már megvillannak a fák közül az üldöző fegyverek is.

- Bottyán huszárai! - sekundált másodiknak halotthalványan egy sok érdemrendes úr. S vele jajongott a többi: aranyos, ezüstös leventéi a generalissimusnak.

Ezek azután nem törték magokat abban, hogy tovább találgassák: álmoképet láttak-e? hova tűnt az ostromló kurucz az éjszakán? Bottyán János kerekedett-e föl üldözőnek?

Elég az annyi, hogy mikor fellélekzett Pálffy János, dehogy kívánta tovább a szombathelyi nagyságot; be sem várta, haragos felhőit bontja-e ki aznap az ég, avagy jóságos ábrázattal készül mosolyogni, eltűnt valamelyik egeruton, mintha sohasem látta volna a tartományt.

III.

Bornemisza János pedig, ki erős maga biztában, hogy mekkora históriát kerít a fiúknak az apóról, a ki bucsú fejében jót veregetett vállára s utra-valónak fényes Libertásokat csusztatott kezébe, büszkén, mint valamely bécsi princz, vágatott be az egervári országuton. Tarsolyában egy világ: hírek brigádos uraméknak, a kik örömeikben kirugják a kommandós ház falát. De a gyerekeknek is ünnep lesz a pillanat, a mikor beérkezik.

Jött is egy egész armádia a domboldalon, mert a szemfüles patrólok fölverték a tábornokot, s szaladt volna, még a kit álló helyére szegezett is le a parancsolat. Legelül poroszka lován Rác Miska.

- Jaj szentem! - rángatta, a hogy odaért, a csábrágnál, - hát nem ért az uton valami nyavalya?

S végigtapogatta, ha ép bőrrel, testtel szabadult-e ki a labancz országból.

Eddig tréfa; a többi azonban komoly dolog, a hogy a fogadó huszárság bevezette a stóbos urak elé. Jöttek híreire rugott egyet Bezeredy István az ostáblán, hogy eb ura játéknak, már most csakugyan kemény munka következik. Akkor pedig sem barátja, sem ellenfele.

Balogh nem állotta szó nélkül; eléje pattant.

- Hohó, komám! Hátra még az utolsó vetés. Ki füleli le közölünk Heister Hannibált?

Fogas kérdés volt, de a választást megakadályozta a stóbos urak örömrivalgása. Mert igaz, hogy a soproni redoutok mögöl is szaporán várhatták a labanczot, a mikor az a főhadtest közeledésének hírét veszi, de annál kapósabb volt az alkalom. Valóságos hegyszorulatba jutottak: elöl, hátul a hatalmas ellenség, oldalt pedig a hány lépésnyi távolság, annyi a vár-örsem. Lehetetlen győzelem nélkül kimenekülni. A ki pedig helyt marad, örökre ott hagyja fogát.

Bár vihar készült, a jó fiúk is úgy lestek, mintha nem is veszedelem közelítene. Pedig nem járt valami távol: erősen a talpa alá kötötték az alatt Bottyánék Hannibál úrnak az úti fűvet.

Az apó egyébiránt, mikor ellenfele már jóformán túljárt a szombathelyi határon, abban hagyta az üldözést. Letért az útról, hadd vegyen kissé lélekzetet a labancz. De meg a fiúk szándékát is minek zavarta volna?

Tűhegyen állottak a jó egerváriak. Fővezérök ikenete fölért ugyan szemökben a nyilvánvaló igazsággal, de csak találgatásban, töprengések közt fogyasztották az időt. Ha jókorra ért-e be Gotthárdra a sereg? Nyomon érte-e a labanczot? Sikerült-e a stájer határon olyan fordulatot adni mozdulatainak, hogy egyenest erre, a - halál torkába szaladjon?

Addig-addig folyt a találgatás, hogy a végén már igen összekerültek a bizonykodó felek. Közre fogták Bornemisza urat s régi jó szokás szerint, rákezdtek ellenében is az agyarkodást.

Ha agyarkodó kellett, ott volt a legveszedelmesebb: Rác Miska, a kenyeres pajtása. Szinte a sirásig juttatta a hallgatóságot nevetés dolgában, annyira gyötörte.

- Hirdeti kelmed, - tört ki belőle az ingerkedő gyanu - s merre Hannibál?

(Oda szólt a gyanu, hogy aligha nem füllentett a palócz!)

Az pattogva verte vissza:

- A Scipiója lesztek-e? - S akkora cifra szót kanyarított utána, hogy maga is már a szablya felé tekintett, ha nem tör-e ellenére a fele had: a Bezeredy huszársága.

Mert a czivódás odáig, a seregig elharapózott. A Balogh-féle is esküdözött, hogy neki szól az ordre, hogy öregebb a brigádos, hát úgy dukál, hogy ránézzen a kurucz. A másik fél sem hagyta magát; őt meg éppen hogy megillette a jus, a Bezerédy István uram vitézi cselekedetei után. Legutóbb is majd hogy el nem fogta vadaskertjében, Bécs alatt, a hatalmas császárt.

És ki volt adva a parancs: ismerte mindnyája. Sem a *jobb kéz*, sem a *bal* nem engedi ezúttal az elsőséget: egyszerre törnek Heister Hannibálnak. Akkor aztán, a ki bírja, az szorít vele parolát. Azon alul nem adja egyik sem.

Valamennyi ott szorongatta az elfogott jobbot kezében. Ezer Scipiója akadt Hannibál uramnak. Ki lesz az igazi?

Az ezeres kapitány pedig, kit ráadásul küldött Bottyán, hogy bölcs megfontolással igazítson ott, a hol patáliát kavart egybe a két versenytárs, nagy gondolatok közt rajzolgatta maga elé az egervári halmokat, meg a lankás helyeket. Papirosra csinálta, de akkora háborút csinált, hogy beleizzadt.

Egyszer aztán nagy szemmeresztve állapotodott meg.

- Tyűh, forgós-adta! - dünnyögte - labanczfogas lesz ez a mai. Hogyne jutna csávába Heister Hannibál?

S bökdösött a pennával a papírlap egy pontján, mintha ott volna a hely, a hol horogra kerítheti az aranyhalat. Gyönyörűséggel nézte.

- Tüzes a kettő (értette a vezértársakat); se baj: mi is ott leszünk. Jöhet Bottyán János uram: megvállik, ki lesz - a Scipió!

IV.

A kőszegi hegyhát lankásabb részén, Acsád körül, vette az első lélekzetet a futó sereg. Hanem az aztán hosszan tartott, mint a mikor halálos nyavalyától szabadítják meg az ember fiát a chirurgusok. A kegyelmes úr is visszacsuszamodott bársonyos nyergébe s adta nagy hittel az urat, hogy ehol mégis csak Bottyán János fújta meg a takaródót.

Fölségesen esett a nyugalom! Derék kamerádja, Lilienbär ezredes, a ki szapora sereggel érkezett segítségére a soproni bloquádák közül, váltig biztatta, hogy oda se nézzen a bajnak: csinálnak ők ketten olyan ribilliót a kuruczok közt, hogy halálos holtáig főni fog tőle a Bottyán János feje.

Olyanformán eszelték ki a dolgot (mert az egerváriak készülődése nem volt titok), hogy egy darab úton együtt tartanak; közben pedig a dragonyosok - az ezredes csapata - kissé oldalt csapnak s fölperzselik Bezerédy Imre kastélyát Szerdahely körül. A kegyelmes úr addig sétáljon csendben Egervárnak. Így két részre szakad az ellenséges haderő.

Ezen a plánumon fordult meg a koczka. Bezerédy, kénytelen-kelletlen, ott hagyta társait a táborban, mikor a háza bajáról hír érkezett. Tartozott a védelemmel Balognak.

- Tied a birtok - szólt. - Hát egy végtében elvégzem az átíratást is. Elég tanú lesz vagy száz dragonyos?

Társa jó szívvél ráhagyta. Olyan hires sereg elég tanu. Hanem a dévajság még sem engedte, hogy utána ne vesse:

- Csak aztán kétféjű sast ne csináljatok, komám! Csunya egy madár az!

(Brenner idejéből eredt a mondás. Az olyannak szólt, a ki Bécs ígéreteinek felült.)

Sietős volt a dolog, hát Bezerédy ügyet sem vetett a csipdelőzésre. Gondolta, majd megfelel annak idején.

Hanem azért vágtatvást is, bár eljutottak már Fertő-Szent-Miklós tájára, csak bántotta a szó fulánkja. Nem szokott adós maradni; azon bajlódott tehát, mi módon rója le a tartozást.

Beértek kastélya alatt a faluba, melynek sövény- és palánkkerítések közt oszladoztak szét a görbe utacskákon huszárai. Rajta akart ütni a dragonyosokon, a kik palotásházában dorbézoltak.

A mint elszéledőben volt csapata, Rácz Miska, kit szimatolásra küldtek előre, csak előbukkant hirtelen a hirrel, hogy van hárommannyi a labancz, nem mint a korábbi híresztelések tartották. Hatszáz dragonyossal ül fenn Lilienbär ezredes, míg a kuruczság össze-vissza nem tesz ki százötvenet.

- Négyen egy ellen, - tusakodék a góbé - hogy lesz a? Erős a kastély, brigadéros uram! Annyi benne hatszáz ember, hogy visszaver egy egész brigádiát. Avagy kanóczot vessünk a fejük fölé?

Nem lehetetlen, hogy a vitéz gazda egy gonosz csinyért odaáldozza máskor az egész gazdaságot, hanem az adott szó kötelezőbb volt előtte, hogysem megszeghette volna.

Gondolt egyet s már készen volt a határozattal.

- Leccsaljuk a faluba - szolt. - Annyi a zig-zúg, hogy eltéved benne. Akkor aztán ember nem ismer emberre.

Értette Rácz az ordret. Megsarkantyúzta lovát s nyargalt előre a kornétásokhoz.

- Riadót, fiuk! - kiáltotta.

És ki sem mondta, már is olyan riadalmat keltett a tábori harsona, hogy az ezredes alig hallott olyan szörnyűségeset. Inasévre adták a kegyelmes ur mellé, ha beválik-e majd a generálisok sorába; hát kemény napja volt mindjárt először a beköszöntő alkalmával.

Nehéz, otromba csoportokban, de mint egy-egy elvált szirtdarab, zuhant alá a labanczság. Fegyvere rettenetes, pánczélinge, sisakja merő borzalom. Amerre elállhatta a keskeny utakat, mint az erdők rengetegje, czövekelte meg magát s nézett farkasszemet a maroknyi ellenféllel.

Hanem a kornétások csak hivatgatták édesdeden; alig tolongott előbbre, már is üresnek látta maga előtt az utat. S nincs olyan labirintus, a melyik fölért volna a száz ágban ide-oda csavarodó utcákkal. A hány viskó, annyi külön telek, melynek a hitvány sövénye is elég akadály volt, hogy a nehézkes német lovakat visszatartsa.

Tartott a vonulás, torzsalkodás, a meddig tartott. Utoljára mégis csak úgy járt a kurucz, hogy nem akadt magára. Kigyultak a falusi házak is, azok aztán füsttel, jajveszékeléssel toldották meg a zavart.

Bezerédy ott járt, a hol a legsűrűbben tolongott az ellenhad. Végezte az áldatlan munkát haláldákosával. Mikor azonban azt hitte már, hogy megtisztította a tért s összeverheti seregét, akkor látta, hogy egymagára maradt.

Sohasem volt kenyerre az ijedség; de a mikor egy golyó sügyében találta lovát s magával a földre rántotta, mégis kényelmetlennek érezte helyzetét. Hát még, hogy friss csapat érkezett, s valamennyi egyenest neki: huzták ki a ló alól, s akkor ki a párdúczbőr kaczagányát, panyókás nyusztmentéjét, ki meg az aranyforgós kalpagját tépdeste le testéről. Az sem volt elég: két-három nyavalyás a skófumós pantallóját irigyelte meg s világ csufjára lerángatta lábairól. Az aranysarkantyús csizmáira is akadt kóficz, a ki rátette kezét. Bevált, a hogy kiforgatták, a tulajdon szérús kertjébe - madárijesztőnek.

(Kemény tanúságtétel, ha meghallja Balogh Ádám!)

S az imposztorok valami csúfos nyelven még vitatkozni mertek, hogy ki vigye a drága portékát, ki meg a vitézt magát.

Végre kivált fanyalogva hat. Hogy viszik ők az ezredes urhoz. (Persze ott majd tesznek a holmira nézve is igazságot.)

Látta Bezerédy, hogyne látta volna, hogy oda neki a világ, s ha meg nem éri a tisztességet, hogy hadi tanács elé állítják s úgy lövetik agyon, a legelső száraz fa megkiméli a földi lét további nyomoruságaitól. A milyen vad ez a nép (rácz a lelke!) nem sokat teketóriázik.

Hogy fog ő, de mindjárt, szégyenszemre függni őseinek valamelyik fáján! Pedig büszkeségből ültették oda!

Búsán nézett körül. S eszébe jutott egy pillanatra kenyeres pajtása, jó Balogh Ádám, a kinek be fölségesen kiokoskodták a Heister Hannibál vereségét. Majd csaknem hajba kaptak, a mikor már odaveszett a koczkán ez a szép latifundium. Aztán a jóságos kis asszony felesége jutott eszébe, a ki a cseszneki várban mulatozik. Még maga biztatta, hogy röppenjen kicsit odább, a míg a Dunák ügyes-bajos dolgát rendezik; rövid az idei fársáng, toldja meg a rokonság körében. Fiatal asszonynép ugyanis csak olyan, hogy agyon búslakodik, ha egymagára kénytelen üldögegni otthonában.

S szaladtak odább a bús gondolatok; tetézték, nem hogy mulasztották volna egymást. Szegény, pedig engedte volna, hogy akár soha végök ne szakadjon.

Poroszlói azonban kurtára fogták a dolgot. Ugy, a hogy voltak, a lovakat egy házmélyedésbe tolva, gyalog tették rá a kezöket.

Ketten fogták a jobb karját, kettő a baljának dőlt; a többi elül-hátul toldta meg az emberséges indulatot. Alig lépett.

És semerre sem látott kuruczot. Bár a leghitványabbja vetődött volna utjába!

Egyszerre éktelen sivalkodás ragadja meg figyelmét. Átnéz a palánk mögé, hát látja Rác Miskát, a mint másodmagával szörnyen aprítja a labanczot. Iziben átkiáltott:

- Segítsetek, fiaim! Én vagyok Bezerédy.

Azoknak sem kellett több: vesd el magad, át a palánkon, neki a hat szem kíséretnek. Hármat lelőnek, kettőt puskatussal küldenek a másvilágra. A hatodikat - azt már Jeszenszky Ferencz kapitány-hadnagy uram mentette meg a további ellenállástól, a ki aztán nagy vigan nógatta brigádosát:

- Fel szaporán, jó uram!

S nyujtotta le jobbját utána.

Bezerédy sem kérette magát. Lábát a kengyelvasba tette, maga pedig szökött egyet s felült háttól a paripa farára. Azzal ki a golyózáporból. Rác Miska pedig megérte a dicsőséget, hogy vitéz urának petekolhatott, a mikor társával összegubaszkodva csinálta - *a kétfejű sást*.

V.

A garde-robe is megkerült: úgy vágta ki menet Rác Miska a labanczok kezéből. Lilienbár ezredes ur csinálta hozzá a komornyikságot (gúzsba kötött kezekkel), mialatt a dalia a falu házán felkapkodta magára a habitust. Parádésan kerestette föl kastélyát, a hol aztán rövidesen írásba tették a nótáriussal a dominiumra vonatkozó ígéretet.

Pihenésre azonban nem volt idő. Csak annyi fáradságot vett, hogy besurrant a fegyvertárába s kiválasztott magának egy ujdont új karikást. Kecskemétről hozta, a mikor az apó mellett táborozott.

Rác Miska csettintett, a mikor megpillantotta. Tetszős egy szerszám az: ott tanulja ki az ember a Hortobágyon, hogy mire való. Jó a baromnak, a mikor halomba tereli az ember. Szalad száz, valamennyi hogy a rémülettől összedugja a fejét. Jó egyébiránt - a labancznak is.

Azonközben Heister Hannibál nagy toporzékolva jártatta leshelyén lovát. Nem így alkudott meg az ezredes úrral. A bolond vagy ötven stafétát menesztett eddig maga helyett, hanem azok szavából ember ki nem okosodhatott.

(Csak nem kedvelte meg annyira a Bezerédy-házat, hogy ki nem kívánczik belőle?)

Nem várt tovább. Feles számmal vette körül a had, a melybe - ugy titokban - nagy bátorságot ömlesztett a gondolat, hogy messze, igen messze jár valahol Bottyán János. A hol pedig ő nincs, még a labancz-szív is merészül dobog...

Meg kell hagyni, mikor összeütközésre került a sor, keményen befűtött Hannibál úr az egerváriaknak. Ha azok a poklok dühét hozták ellene, neki sem volt kisebb fegyvere: féltette a marsáľbotot.

(A bécsi Novellák úgyis csalaľfintán irták a szent-gothárdi dolgokat. Akadhatott esetleg, a ki nem a kegyelmes úr inye szerint magyarázta ki - a híres visszavonulást.)

Prűszkűlt az ágyu itt s ott. Balogh Ádám hirtelenében akkora rést fűrt egy támadásra a morva hanákságon, hogy eszeveszett kavarodás a vége, ha oldalt nem kapja Heister Hannibál. Össze is kerültek ott helyben egymással.

Hanem a sors könyvében ezen a napon nem a hűs kurucz lapjára irták fel a diadalt. Gyönyörűség volt pedig nézni bajvivásukat: Balogh a dákossal, Heister a spanyol karddal. Még a kurucz is meghökkenve leste, hogy riposztozott a kegyelmes úr.

Nem tudni, merre dűlt volna el a dolog. Talán egy pisztolylűvés megoldotta volna végtére a kérdést, hanem váratlan olyan fordulatot vett a harc, hogy a hűs küzdűk jobbnak látták máskorra halasztani - a folytatást.

Éppen akkor dűrrentek meg a Kisfaludy szakállasai. Az öreg úr haragos volt, a mért dugába dűltek Bezerédy távolléte miatt a calculusai. Nem úgy szűlt a plánuma. Ezen aztán úgy akart segíteni, hogy borzasztó tűzelést kezdetett el az erdűség felűl.

Nem gondolta meg, meddig ér el az a hang. A szomszűdságba szánta a golyűt, pedig a dűrej, valamint boszűs indulata, messze szállott. Mintha hirt vinni menesztette volna.

Meg sem is állapodott. Áthasította a teli párázatos leget. Egy domboldalon szegett meg; ott aztán Bottyán apű fűlelte le.

- Lärmáznak a gyerekek, - jegyezte meg csendes mosolylyal. - Már csak megnűzem, mi a baj?

No hisz' megadta aztán a módját a résbontűkkel, mikor a háta mögű került a generalissimus-nak! A szegűny labancz ide kapta a fűlét, oda kapta; de sehogysem kapta jűl: majd belesike-tűlt az őrdűngűs lűrmába.

Soha, mig a világ, olyan őldűklű mészárlást, a minűt ezek a Belzebűb-fiak végeztek. Vítűz-kedett ott a svalizsér, kegyetlenkedett a rác, a nűmetje meg a fogait csikorgatta dűhében: de ugy nem használt, mint a fűparancsnok úr haragja sem. Ha észre nem veszi magát, a fene gyerekek sorban elpáhűlják a legjobb vítűzeit.

Tetőfokára jutott a zavar. Győzte a német számmal, győzte a magyar bátorsággal. Akkor, a legnehezebb pillanatban hangzott át egyszerre, közel Heister centrumához, a Bezerédyek riadó-kiáltása. Megérkeztek.

Még egy ellenség s hozzá, mint egyre kivehetőbbé vált, Bezerédy Imre maga, a legvakmerőbb kurucz.

Megdöbbszent a generális úr szive; de a becsület azt parancsolta, hogy helyt kell állania. Él vagy hal; de a ki a kamerádját megcsúfolta, azzal parolára megy.

S már emelte szabályját; s szeme ott kutatott az öblös pisztolyok között.

Egy kis tisztáson találkoztak.

Megpihent körülöttük a harc ádáz dühe; elnémult a bős ajak; visszafojtott lélekzet sejtette csak, hogy a legszebb látni való mostan következik.

Ugy volt akkor szokásban, hogy a parolára üdvözlő szóval hitták meg egymást az ellenfelek. Pisztolyból köszöngtek egymásra; a kik nagy tisztelettel voltak egymáshoz, azok megismélték a golyóváltást.

Bezerédy Imre megtetézte a becsület kedvéért: háromszor üdvözölte a generalissimust.

Nem arra való parádé volt az, hogy ember keresztüllőjön a társán. Bevezető volt, hogy annál erősebben szemügyre vehessék a másikat. Ha véletlen megtévedt a golyó, ott maradt a pánczélorostok között; legfeljebb nagyot ütött a testen. Attól pedig csak mozdulni sem volt érdemes a nyeregben.

Mikor készen voltak, Bezerédy lenyult a lábzsákba: kardja helyett a dákost vont elő. Nyilván mutatta, hogy sem kedve, sem ideje, hogy a szabályán mérjék össze ügyességüket.

És csattogott az ércz, mint vihar óráján a mennyköötés. Megizzadt Heister Hannibál, hogy telt arczu képe szélesebbre nyult a valónál. Tekintetében is ott ült a rémület; de tartotta magát.

Háromszor csaptak össze. Hasztalan serénykedett a fiatal kurucz, csapásait sorra felfogta ellenfele. Sebe akadt tömérdek, de nem volt szabad annyi néző előtt elárulnia magát. Ha ezek a kuruczok *haláltalanok*, hogy *a golyó nem fogja testöket*, a főlabancz szívnek is tartania kellett magát.

A harmadik támadásnál kicsiben mult, hogy Bezerédy uram elevenen rab nem maradt. Lepattant dákosának feje. Csak paripája ügyességének köszönhetette, hogy félreszöktethetett.

Únta akkor már a játékot; úgy sem volt egyéb, a mit eddig üzött. Láttak eleget a kurucz mókából a szepegő németek; most hadd következék az igazi harc!

Kettőt-hármat hátra szöktette ménjét: azzal neki a gyepnek, s olyan eszeveszett körfutást végzett, hogy a ki nem értette, bizony isten! azt gondolta, valami megtévedt golyó járhatja vele a haláltáncot.

Hannibál úr felségesen érezte magát ebben a pillanatban. Ehol, a hánya-veti kurucz, a ki ugyan kertel, hogy a merről tágasabb, arra menekülhessen. S az öröm elragadt környezetére is: ujjongó kiáltások hallatszottak a háttérből, míg a kurucz sorok közül szörnyűködés.

Tartott a nyargalózás darab ideig, mire Heister is vérszemet kapott s hasonló mozdulatokra serkentette lovát. Járnak így, mulatságnak okáért, a bécsiek is.

Vigságos egy állapot volt; Rác Miska azonban keserű pillantásokkal kísérte urát. Végre, mikor hatalmas szökellések közt a közelébe jutott, elkiáltotta magát:

- Brigádéros uram! a kápához kötöttem ám a karikást. Használja, instálom!

Csak egy gonosz mosoly jutalmazta a szóért; többre nem volt idő most. Heister vakon utána ugratott.

Ez volt a pillanat, a melyre Bezerédy várt. Hogy is feledte volna ő a veszedelmes portékát? Jó az a kéznél, a mikor már beleszédül a forgásba az ellenfél lova. Egy csattintás s visszakökken; a másodikra már bolondul a hátsó lábaira egyenesedik. Ekkor nagyot ereszt az ember a kötélén s azzal neki a céltnak. Ki nem kerül a áldozatot...

A bécsi caroussel foly így; csak a vége más. Ott szegény Heister Hannibál uram előre tudja, hogy a paripája bölcsen lejátssza szerepét: ágaskodik, a hogy tanulta; aztán pedig udvariasan meghajol.

Nem hajolt a szürke. A karikás ónja véres sebet ütött testén; fészkelődött és sodorta közelb, egyre közelb urát. A következő suhintás az úrnak szolt: hurkot vetett a nyaka köré. Szorosra, fojtóra. S folytatásnak nagyokat rándult a kötél.

*

Ideje volt, hogy végezzenek. Három ezer labancz földte már a csatatért, s miközben Balogh nagy búsan a ráczokat aprította, Kisfaludy valamerre az erdőség táján fogdosta össze diadallal a vezérkar utolsó tisztjeit. Nem menekült a fia-stóbbeli sem. Azért illett, hogy Bezerédy uram is röviden bánjon el végezetül a generalissimussal.

A Scipio-szerep beütött. Tartott is Bottyán uram utána áldomást. Túl a Dunán alig volt templom, a hol szivvel-lélekkel ne órált volna másnap a pap a „Te Deum”-ot.

- Ezt csináld meg, palócz! - röffent Rác Miska szivbéli társára, úgy utóáztatás közben, mert hiszen mércze nélkül adták a legjava bort.

Hanem annak sehogysem tért meg a jó kedve. Irigység bántotta-e?

Szeme szüntelen ott csüngött a vezérsátor bejáratán, hol tábori asztalok körül vigan poharazott a kurucz. Nagy selmaság volt Bezerédy uramtól, de bizony maga mellé kényszerítette Heister Hannibált s itta vele, sokszor itta a barátság poharát.

Ezen a látványon főtt a palócz feje. Nem izlett a bor ajakának, nem a közöröm szivének.

S tartott a mulatozás másnapig, s az órákkal nőtt az ő búslakodása. Mikor pedig látta, hogy diszes kísérettel Bezerédy Imre uram vállalkozik, hogy foglyát a felséges fejedelemhez vigye, kitört végre szivéből a harag.

- Ezt csináltátok, ni! - felelt meg Rác Miskának. - S baljóslatú arczczal mutatott a hintó felé, melynek ablakán sűrűn bókolt befelé Egervár győztese.

Többet nem szolt. Nézte a tova robogó fogatot, a jó vitézeket; aztán nehéz sóhajtás szakadt ki kebléből.

IV. A HŐS ASSZONY

I.

Vig zeneszó hangzott a cseszneki felsővárban. Zala, Somogy szép asszonyai, leányai: távol övéiktől, kik a haza szolgálatában véreztek, a nagy dicsőség emlékére, hogy kiszorulóban a labancz, s a „szerencsétlen föld” hova hamarabb a szabadság országa lesz megint, hetek óta zsongták be a bálházakat.

Erős sziklaépület volt a vár. Ha arra kóristolt a labancz, pár bombavetővel csak megtisztogatták az alját; a megtévedt kurucznak pedig pihenővel, barátsággal szolgáltak. Az igaz, hogy nem is igen volt okuk aggódni az ellenségtől; közel áll Simontornya, annak kemény ember a parancsnoka: Horváth Ferencz. Van esze, hogy „fölfelé” megtisztítsa, ha kell, az utat. Nem hiába Bottyán apó iskolájából való.

Azt mondták a bucsuzó férfiak: „Karván az öreg szeme rajtatok lesz; Simontornya félkézzel hozzátok ér; azontúl jó az isten, nem hagy elveszni benneteket!” S a patyolat asszonyok olyan mulatságos állapotot teremtettek azóta a palotásházban, hogy öreg Pap István, a várkapitány, a mig él, nem feledi.

Szépséges Bezerédy Imréné asszonyom adja külömben a parancsokat. Nappal kaszámatát vizsgálják, bástyafokon vad ráczra lesnek, beteget istápolnak: kicsi fáradság ez a magyar asszonynak. A ki megsokalja, annak eszébe jut az est, est után az északa: majd kitánczolja. Csak egyszer a tehénhusnótához érjenek: hordathatja aztán udvarmester uram a földi jót, egy percz alatt szétszedik az asztalokat. Azzal neki a viczánkolásnak!

Férfi-ember (használható) nem igen van. A negyven-ötven hajdu - öreg az istenadta mind - künn a bástyasoron őgyeleg. Nincs egyéb dolga, mint hogy fölverje a szakállsokkal a rácz hordát, a mikor zsákmánnyal megrakodva arra inal. Ezek az étekszállítók, mert bizony a várbeliek nem érnek rá egyéb munkával foglalatoskodni. A mi a Somogyságból telik: bor, baromfi, gyümölcs, megdézsmálja a pribék s szalad vele a Dunához; hanem itt helyt áll a csősz; észre sem veszik magokat s már is lefűleli.

Külömben békés ottkünn a világ. A mióta Heister Hannibálon csúfot tettek, nem is igen jár erre a hire. Minap beszélte ugyan valaki, hogy alkuban vannak érte a bécsiek, s hogy a felséges fejedelem meg is szabta volna a váltságdíját. Annyi azonban bizonyos, hogy nem sokra becsülik nálunk az érdemes férfiút.

Jól bennjárt már februárius közepén az idő, mikor egy nap nagy csipegve szaladt össze a várudvaron az asszonynép. Majd szétszedték Pap István uramat, a hogy a reggelije mellől előkaphatták. Hogy micsoda láрма az Simontornyán! Ide hallik ám egészen az ágyuk dőreje. Nekik bizonyosság kell; mert ha baj van, fegyver az oldalukon, de kiállanak.

Bezerédyné asszonyom a legjobban kardoskodott. Édesen csengő szókkal biztatta, hogy nem bűgő galamb ám a magyar asszony, a ki ha elválasztják párjától, emésztő bűnak ered.

- Harmatos bimbócskáim! - östörködött Pap István - hát azért vagyok-e én itten, hogy el-epeszszelek?... Hogy a patvarba hallanátok ti ellenség ágyuját? Horváth Ferencz komám háborusdit játszik bizonyosan odaát a *beteg gyerekekkel*... Nem hallottatok róluk? Pedig ugy van, a hogyan mondom. Tolna, Baranya mind oda hordta a gyerekét: jó praeceptor Horváth Ferencz, hát kurálja őket. Mert nyavalyásak. A palotásházban sorra nyomják az ágyat.

- Háborusdit játszik velök?

- Azt. Szedik a borogatást, hanem a jég hátán, mivel in natura nagyobb így a fogantja. Ha naponkint két óra séta az ordré, azt a csalitosban végzik, mikor lest állanak. Végre az izzadás következik pokróczban: de ezt már csak akkor csinálják, ha parolára állanak ki a labanczczal... Olyankor dörögnek úgy az ágyuk, gyöngyeim! Az ám, játszódnak a kicsinyek.

Nevettek a turpiskodáson. De csak kivették utoljára belőle, hogy van bizony baj Simon-tornyán: Heister Hannibál kiszabadult a fogságból s most azzal háládatoskodik, hogy rögtön rajtaütött a fióka-hadon. A nagyjával nem mert előszörre kikötni.

- Holnap, úgy fordul, ti következtek, galambkáim! Mindenha is szerette a szép asszonyokat. Istenem, hát hogy lesz a, hogy gyenge vállatokat pánczél nyomja, jobbotokat kemény kard törje?...

- Azt teszszük, a mit a csobánczi asszonyok.

- Ugy-e? Hát hallottatok ő róluk?

- Azok szurokkal, forró olajjal, égő rőzseköteggel pusztították az ellenséget; nekünk van erős karunk!

S vezérasszonynak kiállott ott nyomban Bezerédyné s kirántva az öreg kezéből a szablyát, fennen villogtatta.

- Esküdjünk, asszonyok! - kiáltá. - Halál a labanczra, a kit Bezerédy Imre, az én uram, megcsufolt!

Nem kellett ott sok nógatás. El sem is hangzott jóformán a szó s futott, ki a merre tudta, s hozta a rengeteg kardokat. Még az öreg hajdúk is szájtátva állottak, hogy a harci tűz úgy elfogja az asszonyokat.

- Így, öregem! - mondta Bezerédyné. - Már most kegyelmedé a mi szolgálatunk. Vezessen dicsőségre vagy hősi halálra!

II.

Meg sem pitymallott jóformán s már fülsiketítő ágyurobaj verte föl alulról a várat. Jött Heister Hannibál, még pedig szaladtában. Dühösen hánytavetette útja közben, hogy pokrócz egy ember Horváth Ferencz: a követének ajánló levelét fidibuszra használta fel, magát vitézlő Hohenhaupt Boleszláv uramat pedig kidobta. Akkor aztán olyan impertinens módon állította ki a betegeit, hogy lehetetlenség volt tovább alkura menni vele.

Itt talán szerencsésebb lehet. A magyar asszonyokkal, tudvalevő dolog, többre megy a gáláns ember. Egy-két bombavetés után hátha jobbnak tartják, ha tánczra perdülhetnek. Kell is azoknak a háborús világ!

Mikor ottfen a kis ijedségből felocsúdtak (puha selyemágyból hogy keltek volna ki más-külömben?), mint az apró csirke-raj, szaladtak össze a várbeliek. Meg kell azonban vallani, hogy a sisak meg a pánczél, de a szablya sem hiányzott rajtuk. Talpig fegyverben várták, mi lesz a parancsolat.

Az volt a legelső, hogy ki kell hallgatni Heister küldöttjét. Gavallér-ember a fő-főlabancz: magyart választott hirvivőnek, szép asszonyok nyelvén a ki beszélni tud.

Elő is állt egy kemény, mokányképű ficzko. S mondta, a hogy alulról meghagyták, mi a kegyelmes úr föltétele. Sajnálja a bűgő gerléket, hát a lövetéssel nem ijeszti tovább. Külömben is únja a februáriusi fagyot: fűtözni akar Csesznek palotásházában. Igéri, hogy a

legjobb tánczosait bocsátja rendelkezésre. Vért azonban, szépséges asszonyi vért a világért sem akar folytatni.

S beszélt az istenadta, de olyan lágy, olvadékony szóval, hogy meghökkent Pap István uram. Ejnye, a pernahájder, hogy eltanulta: még megpuhítja őket.

Már-már közbe akart dörrenteni, mikor szavát kapta Bezerédyné. Nagyot suhintott a követ felé kardjával s haragtól szikrázó szemeket mért reá:

- Ki mondja? Az az ember mondja-e, a ki az én szerelmetes urammal, Bezerédy Imrével megcsúfolta Heister Hannibált?

S nagyobb igazságnak okáért visszalökte a kardot hüvelyébe, s csipőre vágott kézzel folytatta:

- Már hogy feladjuk a várat, mi? Bornemisza János uram?... Hogy a tüzes isten nyila találja kendet, hát mióta csavarodott földre a kegyelmed feje? Áruló lett Béri Balogh Ádám hűséges strázsamestere?

Pattogott volna tovább; tán meg is cibálja, hogy eszére ébredjen, a gyönyörűséges kis kezeivel, ha zenebona nem támad körülöttük s a menyecskehad, mint a köpük méhe, oda nem szalad a vitézhez. Száz kéz nyult hozzá, ugyanannyi kíváncsi, kérdő szó.

- János vitéz, kegyelmed az? Ni, meg sem ismertük!... Juj, beh megszonyolodott ember lett kend!... Nézzétek, lehorgasztja a fejét; pedig egy időben keresztülnézett volna a haragos szemeivel Heisteren!... Hát parolára jöttünk, kurucz asszonyok szégyenére?

Bornemisza János bizony búbánatosan kapta le fejét a Bezerédyné asszonyom tréfás-haragos tekintete előtt. Nem mondom, hogy kicsit meg sem is hökkent volna a láttára. Nyilván nem számított rá, hogy itt találja!?

Valahogy lerázta magáról az ingerkedő népséget; föl is nézett, de került a tüzes pillantást, mely a vezérasszony felől ostromolta.

- Aranykáim, szépséges nagyasszonyaim! - kezdte sok vártatva, de megtört hangon. - Bizony nehezen esik szívemnek, de csak az én uram, Heister úr szaván járok. Mire való védeni ezt a bagolyfészket, mikor ő nagysága, mint a színarany? Kegyelmes is, jó is ahhoz, a ki megadja magát. Aztán bitang jószág ma már szegény Magyarország: elhagyták a becsületes emberek... Hej asszonyok, asszonyok, más világ járta, a mikor még Bezerédy Imre szerette ezt a földet, ezen a földön úri házát, abban is a lelke üdvösségét, szép asszonyát!... Oda most minden!

A szomorúság elfojtotta szavát; azzal még tetézte az ijedtséget. Az izgatott mozdulatok mutatták, mekkora hatása volt közlésének.

- Mit mond kend Bezerédyről, az én uramról? - jutott legelőször szóhoz a bátor nő. S megragadta karját, erősen megrázta. - Eszén van-e kend?

- Azon, nagyasszony!... Ne adja isten, hogy utolszor ölelte, a mikor Egervárnak vette útját, Bezerédy Imre uram ő nagyságát... *Czéda* életre adta fejét.

És készséggel, mintha a nő vonszolná, huzódott arrább vele. Sugva mondta ott és iszonyattal tekintetében:

- *Áruló* lett, nagyasszonyom!... Heister Hannibál tette rá kezét...

Vérfagyasztó sikoltás volt szavára a válasz. Messze elhangzó, úgy hogy lehetetlen volt titokban maradnia.

A nő perczekig némán, kezeit görcsösen összeszorítva, szemeit őrülthöz hasonlatosan egy pontra szegezve állt. Nehezen ocsúdott meg. Akkor még tovább vonta a vitézt.

- Hallgass! - suttogta fülébe. - Bezerédy Imre *rab*, úgy mondd... Óh, mert megölne a szégyen, ha ez a te hied fülükhöz eljutna.

III.

A torony erkélyszobájában, hol szabad pillantás esett az ostromlókra, ült Bezerédy neje. Pánczélinge, sisakja körülötte heverték a földön. Ugyis, felszabadulva, azt hitte, meg kell szakadnia szívének.

Szomorú krónikát mondott Bornemisza János. Lehorgadt feje, bús tartása elárulták, hogy kelletlen esik neki a szó. Csak parancsra beszélt.

- Vitte Heister Hannibált; maga ott lovagolt hintaja mellett; s én tudtam akkor, hogy előbb-utóbb megveszik jó uram szívét. Híre is járt hamar, hogy a felséges fejedelem színe előtt nagy szószólója volt neki. Nagy urnak sok a barátja, hát hamar szabad lábra jutott Heister Hannibál; de nem hamarabb, mintsem hogy megrontsa kuruczok virágát... Szegedy Ignác, Ujkéry István, Pöstyén János, Bottka Ádám vele tartottak. Kétezer labancz, úgy mondják, állott volna rendelkezésre, hogy elsőnek Bezerédy Imre huszárai essenek áldozatul... Kis Palkó főhadnagy, Horváth István zászlótartó azonközben megtudják a szándékot s szólnak az én uramnak, Balogh Ádámnak... Szánja Balogh Ádám régi pajtását: küld hát, hogy hittel szolgáljak... Itt vagyok, nagyasszony: későn-e, hamar-e, honnan tudhatnám? Hahogy könyörületlen lenne az Ég, meglássuk...

Hangja elfojtódék az utóbbi mondásnál. Maga sem hihette, - vigasztalásképpen beszélt.

A nagyasszony elhaló lélekzettel figyelte. Isten tudja, merre járhatott az esze; tekintete legalább alant, az ellenséges táborra szegeződött. Mintha oda sem szólna a tárgyhoz, tompán, alig hallhatón kérdé:

- Hogy jut kend *oda*?

S leintett.

- Kóristoltam... Ismer nagyságod, hogy ha nincs dolog, maradásom sincs a hadnál... Szabadon járok Bottyán uram ő nagysága kegyelméből... Hogy tegnap Simontornya felé bandukoltam (azt tudtam, ott érem a nagyasszonyt!), elfognak Heister őrsői. Vigyetek, gondoltam: minek éljen a kurucz tovább?... Réthei fi volnék; hát hasznomra volt, hogy a német szót tudom... A kegyelmes úr jól fogadt, mivelhogy sokat látott Bezerédy brigádossal is... Eh, csűrjem-csavarjam? Azzal állítottam be hozzá, hogy a Bezerédy Imre küldöttje vagyok... Paktál ő nagysága, csak izenje meg, hol akarja a találkozót... Mellettem szolt az a körülmény, hogy szaladtában fogtak el az úton... Hitt a kegyelmes úr.

- S a találkozó?

- Mához egy hétre szól, mivel brigádossal messze fenn, Farkas völgye táján lesi a Dunát. Oda parancsolta az ordíra Bottyán apótól... Oda ígérkezik Heister Hannibál is, a ki erősen bizik, hogy arra az időre felszabadul Csesznek alól... Azért küldött Pál István kapitány uramhoz, hogy könnyítsem a dolgát.

- Hogy feladjuk a várat?

- Azért.

- S Bezerédy Imre belemenjen a kelepcebe?

- Azért.

- Akkor áruló kend is, Bornemisza János. *Nekem* beszéli ezt kegyelmed?

Már akkor nem a gyenge asszony volt. Szilajan felpattant helyéről, vállon ragadta a férfiút.

- Ember, hallod-e? Ez a te meséd szörnyü, hogy a szivemet ölted meg szavaddal. De azt hiszed-e, hogy a Bezerédy Imre asszonya bitangja urának?... Sejttem, mi lappang mesédnek mögötte, hogy vége már Bezerédy Imrének!...

A kurucz rendületlen állt. Sem arczán, sem testén nem látszott változás. Pedig inkább tartott ki száz halállal szemben, mint hogy azt az egy tekintetet megbirja.

Nyugodtan, önérzettel válaszolt:

- Ma még szabad brigádos uram ő nagysága. Az-e holnap?... Hallgasson meg a nagyasszony; mert bizony mondom, nem ok nélkül jártam meg utamat... Heister szándékát kitudtam, már most a nagyságod sora következik.

- Az enyém?

- Nincs máskülömben... S megértém a nagyságod szavából, hogy Csesznek nem adja fel magát.

- Soha!... Viheti kend válaszul.

- Éppen ez iránt gondolkozom... Bár hamar tudnák meg: időt nyernénk vele... Erős a vár; ágyu, fegyver, készlet van benne elég. Nagyasszony összemérkőzik Heister Hannibállal s tartja itt édesdeden, mialatt magam - - folytatom utamat... Hát érti-e már a nagyasszony, mi hozott engem Csesznek várába?... Megfogjuk az intező kezét, mely Bezerédy Imre sorsára befoly. Azalatt pedig velem az isten, hogy visszafordíthatom-e szerencsecsillagát...

A nő bár fájón, de szelíd mosolylyal szakította félbe.

- Hibáztam, Bornemisza!... A régi kelmed; igaz hive a felségnek. Hát ne áltassa tovább az én szivemet: mindegy már annak, otthagytá-e Bezerédy a zászlóját. Paktált a labanczczal, hát áruló... Mi a terve most kegyelmednek?

- Szököm át Heister seregén. Aztán el a Dunához, hol Balogh Ádám, az én jó uram, szemmel tartja versenytársát. A Bezerédy-stóbon is ottjár a szeme. Ha hát Kis Palkó Horváth István urammal eddig tovább nem vitte a dolgot, a szívére beszélünk ketten ő nagyságának. A dolog nem nyilvánvaló.

- Késő, Bornemisza!... Jobban ismerem én az uramat. Szertelen nagy lélek lakozik benne; kicsiny volt neki ez a mi kis földünk... Olyan, mint a duhaj ember: ha kirugja maga alól a széket, övé aztán a világ!... Nekem, értse meg kend, akár rabja lesz a fejedelemnek, akár sikerül Heisterrel egyesülnie, áruló... Magyar asszony vagyok; tudom mi a kötelességem. Ez a vár, látja kend, a mig itt állok, ellenáll Heisternek. Utána tudom, mi sors vár reám... Előbb azonban, hogysem ez a gondolatom betelik, ígérjen meg egyet kegyelmed...

- Mindent, nagyasszony!

- Először is, akár a Dunákon éri, akár egyebütt s szóhoz kaphatja, mondja el neki, hogy asszonytársa hűségesen megállja helyét. Siessen, a hogy csak telik, Csesznekbe: szabadítson fel bennünket... Megigéri-e?

A vitéz felelni akart. De a hang, mely szinte sikoltásba ment át s a lángban égő szemek s az arcz sápadtsága elnémították. A nő nem is engedte, hogy tűnődjék. Erős, szivrepesztő kacajjal vágott közbe:

- Igéred?... Haha!... Bolond vagy; lehetetlenségre kötelezed magad!

Azzal egy elhatározás kényszere alatt letépte drága fülönfüggőit, gyémánt nyakékát s kirántotta fényes markolatú törét. Oda szórta mind eléje. S szórt aranyat. Így sem érte be; a kis fali szekrényhez szökött s onnan öntötte ki a padlóra a máriásokat, libertásokat.

- Nesze mind!... Mind a tied!... Megtetézem, a mennyivel kívánod, csak szerencsés legyen utad... Fogadj sereget: czédát, a ki rátegye kezét. *Fogjátok el* Bezerédy Imrét, aztán hozzátok ide nekem!... Ezt ígérd meg, Bornemisza János!... Künn várlak addig a bástya fokán; nem lesz nappalom, nem éjjelem; lövetem Heister, seregét s visszavárlak... *Élve vagy halva!* Igéred-e?

S ráborult; remegő teste alig tartotta magát.

IV.

Harmincz seregbontó vitte meg az izenetet Heister Hannibálnak, hogy Csesznek vára rendületlen marad urához, hitéhez. Bornemisza már a várhegy lábánál hallotta, mikor a földalatti rejtékúton kiért.

A generalissimus nem hitt fülének. Hát felültette volna a sátán fajzatja, avagy hamarosan ő neki magának szegték nyakát a várbeli szép asszonyok?

Bizonyos, hogy a követ sem az nap, sem az után nem tért vissza. Hanem a szakállosok annál szaporábban érkeztek; némelyikük majd hogy a kegyelmes úrig nem hatolt. Pedig a leghátulról biztatgatta labanczait.

A poklok hadával szövetkezett-e össze a maroknyi hajduság? Hiszen annyi ember a míg az elsülő-gépeken elbabrál, beletelik nagy-nagy idő. Ezek pedig csak úgy ontják a golyóbisokat!

Hát igaz a krónika Csobáncz asszonyairól, a kik a Rabutin ráczaí hátán végezték a legszebb virtusokat, de a Bezerédyné asszonyom harcza hősi volt. Háromszor verte vissza hat nap alatt az ostromot.

A hetedik nap reggelén csunya havas idő lepte el a tájat. Nem a völgyoszorosba, hol a labancz állott, de még a bástyafalak aljáig sem láthatott el a szem. És aggasztó csend ült mindenfelé.

- Résen legyünk, asszonyok! - biztatgatta a hős asszony társait. - Aligha valamiben nem töri a fejét Heister Hannibál!

Parancsára ezúttal felülről kezdték a jeladást, hogy még egyszer kívánja az asszonynép a harczot. Jöjjön a labancz (a mennyi életben van): ma dőljön el, kié ez a győzelem.

Szörnyű lármásan kezdték: csakugy visszhangzott bele hegy és völgytorkolat. Ijedten rázdultak meg az erdőség zuzmarás fenyevesei köröskörül: aligha hallottak még egy ilyen perpatvarkodást.

Tartott a meddig tartott. Heisterék úntak bele. Meg talán a nap, mely egyszerre, másodebéd tájban, fényesen kisütött.

Nosza, rohant mindenki a falak réseihöz, ha mi bámulni való lesz alatt! A zig-zugok közt csakúgy hemzsegett a nép.

Sehol az ellenség! Úgy elpárolgott az elszálló köddel, hogy Pap István uram nem restelte, de csak vörösre dörzsölte szemeit, ha higgyen-e.

- Jaj bimbócskáim! - beszélt aztán. - Ezeknek ugyan czudarúl befütöttetek... Mondtam is magamban, nem állja ki a meleget a labancz...

*

Harmadszor futott Heister Hannibál; megérett rá, hogy pihenőt tartson a bécsi dámák közt babérjain. Császári kegyelem szólította fel, hogy helyet adjon más halhatatlanoknak...

Vigan volt Csesznek vára megint. Tüzzel játszottak ottkűnn az asszonyok, tüzzel játszottak idebenn. Csak egynek nem volt öröme, bűja a helyett véghetetlen: a vezérasszonynak.

Kűnn járt a dermesztő hidegben s szeme messze megszegett az egerszegi uton. Keze görcsösen tapadt a kardmarkolathoz; szíve a nyughatatlanságtól háborgott.

Borzalom, száanalom környezte, de csak a feléje tévedt tekintetekből. Ki kérdje sebét? Ki zaklassa bizalmaskodásokkal?

A hogy a diadal öröme megzendítette ismét a néma termeket, hamar el is csendesedtek. Mintha a fájdalom lelke telepednék le a mulatók közé; mintha tiltakozásukat jelentenék a szivrepesztő sóhajok, melyeket a boldogtalanság fakaszt odaát a legszerencsétlenebb nő ajakáról.

Csak elült hát a vigasság. S szorongó, kémlő pillantások követték, kísérték rendes útján, le a fellegvárból, fel a legmagasabb sánczfalig, onnan a torony-fülkébe, honnan órák hosszat várta Bezerédy Imréné a kívánt és rettegett pillanatot.

Csak egyszer, egyetlen egyszer merte megkoczkáztatni a szót Pap István. Nem birt magával, annyira gyötörte a száanalom.

- Elepedsz, hugom! - tördelte. - Ha rab Bezerédy uram, hát győzi még a fejedelem... De nem is olvastam olyat a novellákban... Hiba lesz a Bornemisza János beszéde körül... Aztán, tudod, Béri Balogh Ádám irigye volt minden időn...

S folytatta jóságos ravaszsággal. Forgatta, harapdálta a mondást; bizony nem restelkedett áldott füllentésekkel kicsit - befeketíteni *a másikat*. Óh pedig be távol állott tőle, hogy Balogh Ádámról elhiggye, a miket ráfogott.

- A lesz, kicsi! - nyomta meg a szót; de csak köhögésbe fult a hangja. (Mit meg nem tesz az ember egy ilyen asszonyért!)

Éppen elfordult, hogy zavarát leplezze, mikor a nő hirtelen karjához kapott s baljával lemutatott.

- Ott - - ott. Bornemisza a csapat élén!... Tizen-tizenketten vannak... Elül maga. Mellette - - irgalmas Ég: nem ő, nem az én uram!

Visszatántorodott. Roskadó teste odaesett az ablakpárkányra. Félaléltan nézett tovább.

- Őt vártad? - férközött hozzá a vigasztaló, biztató hang. - Nem, csakugyan nincs közöttük... Izenete jön, hugom! Látod-e, hogy' száguld a mén?... Beérnek... Itt vannak!

Kürtszó rivalt: leeresztették a hidat; a kis csapat belépett.

Bár ne tette volna; bár rejtve maradt volna Bornemisza szíve mögött a *halotti szemfödő*; bár soha ne kellett volna beszélnie *Bezerédy Imre gyászáról!*...

„Élve vagy halva” - hangzott parancsa.

Követte.

A leventék virágát kereste s az árulót találta meg - *a vérpadon*.

V. A GYÜMÖLCSÖSBEN

I.

Losoncznál táborozott a kurucz.

Bottyán apót csak a minap invitálta meg a fejedelem, hogy Eszterhás³³ uram dolgait rendezze ideát s hagyja a pápai kommandót. Csend van a túl a dunai földön; mi az ördögnek vesztegeti idejét? Ha pipás ember kell bele, cserél vele a generális úr. Ugyis úgy nem látja jó szívvvel a labanczot, mint sátán a keresztvizet.

Balogh Ádám Ebeczkyvel most a *jobb* meg a *balkéz*, mert szegény Bezerédy Imre hamar kidőlt a sorból. Az utódjáról ma nem mondják az udvariak, hogy az *ebe* jobb a *beczkéjénél*. Talpig ember.

Jó Bornemisza János csak elstrázsálja urait a vezérsátrak körül. Ráér bajlódni ország dolgával, ország dolgát rontó rebellis urakkal. Legújabbán az a szégyenletes állapot furta az oldalát, a melyet bucsúzóznak Heister Hannibál követett el Bottyán János négy vitézén. Orrukon, fülükön csonkán küldte vissza őket a „Belzebub fiai” apjának, hogy így jár legközelebb ő nagysága is.

Bántotta a gaztett. Tipegett, ödöngött a szokott járókán; főtt a feje, hogy s mint járhatna végére a dolognak. Bezerédy gyásznapja óta úgyis csak nehezen tartotta magát, hogy le ne számoljon a másik két társával, Szegedy Ignáczczal és Ujkéry Istvánval. Bottka, a főstrázsamester, együtt halt áruló urával, de a kettő hat hónapot, ha mit, ült börtönben s azóta megszökött.

Mint a fergeteg-idő, rázta fel a hir. S ő még unalmában tapossa itt a földet, a mióta armistitiumot³⁴ rendeltek a hadakozó felek! Hát arravaló a békesség, hogy torát ülje a gonosz?

Lecsapta fegyverét; sietett egyenesen urához, Baloghhoz. Már csak megkérdi, hogy lesz a szökevény urak sorsával. Nagy esküt esküvék Bezerédy Imre gyásznapján, hogy bitóra juttatja mind az árulót.

A mint be akar lépni, utban éri Rácz Miskát. Nem is őt, hanem egy fényes urat. Az adjustierungja majd megvakította, annyi volt a sujtás rajta.

Hüledezve nézte.

- Mit bámul kend? - szökött melléje a régi jó czimbora.

A kérdés még jobban megzavarta; hanem a barátságos mosoly lassan csak visszaadta bátorságát.

- Már hogyne bámulnék? - erősítette szóhoz magát - Fordult a világ: vége lesz hát a világnak. Te volnál, góbé?... Azaz hogy, megkövetem alássan, vitézlő hadnagy uram, úgy-e valami fő-fő labancz leve kegyelmedből?

Gonoszul vigyorgott egyet a szemével, mialatt a hangja mindvégig alázatos maradt. S méregette tetszősen, dévajon.

³³ Eszterházy Antal.

³⁴ Fegyverszünet.

Az érkezett vetett véget a farkasszem-nézésnek. Kurtán adta meg a felvilágosítást, hogy egy kis munkája akadt a felséges fejedelem jóvoltából. Hát onnét a tisztesség. Hadnagyggyá léptették elő.

- A tudomány, palócz! - nevetett hozzá. - A góbétudomány! Mindig is csufondároskodék te kegyelmed s ehol... Itt érem-e, szóljon, Balogh brigádós uramat? Jó hírekkel jövök ám. Emlékszik kend, mit ígért Ujhelyen?

(Esküjét értette, ott a Bezerédy halálaktusánál.)

- Mit-e? - villant meg a palócz szeme. - Abban valék járatos magam is, vitézlő hadnaggy uram, hogy az úr ide toppana. Szegedy óbester uramról volna szó?

- Meg Ujkéry Istvánról... Itt fülelnék ő kelmék Fülek táján. Egy kis orderem van hozzájuk, hogy felferjem a tanyájukat. Hát együtt tartunk-e, palócz uram?

Felcsaptak. Szó nélkül is tudta mindegyik a másikról, hogy örömet rójja le a tartozást: Ráczy egykori uráért, Bornemisza pedig - a patyolat-asszonyért.

Balogh Ádámnak sem kellett kellemetesebb ujdonság. Halálában boszulhatja hát meg a versenytársat. Azt kérdezte tőlük:

- Sok ember kell-e hozzá, mivelhogy hallom ám, vége a békességnek? Minden órán zavaroghat a labancz.

- Két emberre *kettő* - válaszolt a hadnaggy. - S magamhoz veszem Bornemiszát. Hatan csak megbirunk velők!

II.

Szegedy Ignáczy füleki portája oda rúg ki a vár aljára. Rácsos ablakok a házon, kemény diófakapu elül, hátul meg hosszú gyümölcsös. Pompás egy hely csendes, visszavonult embereknek, a kik az áldott békességet keresik.

Megtalálta Szegedy colonellus uram, meg a jó barátja. Asszonynévre van írva a dominium, a Galambos Juditéra, a ki szegről-végre rokona. Felségesen telnek hát számukra a napok; el nem cserélnék a császár dolgával, a kit még a vadaskertjében is molestálnak a kuruczok.

Hanem azért belső perpatvarkodás nélkül nem megy a dolog. Judit asszony rendben tartja a házat, a cselédet, a majorságot, hanem a vitézlő urakkal sehogy sincsen rendben. Ki látott hadakozó feleket tűzok módra gunnyasztani apródad tót faluban, hová még a madár sem jár hirt hozni ország dolgáról? Nemzetes uramék naponkint délczegen kiöltözködnek fölöstököm után, nagy fringyiát kötnek az oldalukra s pipaszóval ögyelegnek a gyümölcsösben. Dicsőségben uralkodó Rákóczi Ferencz gondjait hozták-e ide, az isten háta mögé? Hiszen beszélnek a tyukászok, a kik Pozsony és Mosony tájáról erre vetődnek, hébe-kórba még a gyümölcs-kereskedők is, hogy Pálffy János kommandáns-generális csunya mód fészkelődik. Legutóbb a Fejérhegyek közt ófrál, hogy a Rákóczi villámát, Ócskay Lászlót zaklassa.

- Juczi te! - pattog az ezredes úr, ha türelmét veszíti - Seprő, főzőkanál, jó túrós béles, kacsapecsenye - - ott járjon az eszed... Aztán nincsen-e fogyatékán a magyarádi? Tüzes milliomadta, mit ártja asszony ország dolgába magát?

- Mit, ugy-e? - vág vissza az asszony. - Bezzeg nem így volt esztendőnek előtte... Két ilyen ember, a ki fegyverrel lécskál a szilvásban!

- Van ott sárga barack is, - kontráz bele hamisan Ujkéry főstrázsamester úr - még pedig korán érő... Hát ki őrizze, ha mi nem? A milyen czudar világ ez, lelopják - ellopják a hugomasszonyt.

- Csavarog erre sok minden - toldja meg az ijesztést Szegedy. - Tegnap is itt láttam a kertek alatt kettőt. Kurucz volt az ebanya!... Hát igen, mivelhogy *nincsen már kurucz*. A ki volt, vége annak. Magunk is la! Siratjuk az elmúlt szép időt... Búsul a szegény magyar!... Majd, majd Juczi!

Ez ellen aztán nem lehet appellálni. Azért van a férfiember, hogy jobban értse az állapotokat. De a halálos ijedtség mégis kitörhet az asszonyi lélekből.

- Isten atyám! ne mondja kegyelmetek!... Hát a fejedelem? S kegyelmetek, hűséges alattvalói, ennyibe veszik az ő sorsát? Tán meg is halt a kegyes úr?

- Kevésben mult - magyarázza Ujkéry s lopva oldalba böki társát, hogy bizza csak rá a mondani valót. - Ha magunk nem vágjuk ki, ottvész Szombatnál. Ugy-e komám?

- Ott az - hagyja rá a társ. - Heister Hannibál csúful letorkolta...

- Hatszázad magával vittük egyik faluba, - gondolom - Űzbégre.

- Nem a: Ghimesre... A labancz azonban nyomunkban... Láttál-e Juczikám, lisztes zsákja népét?

- Mi csodát?

- Lisztes zsákja népét? Csunya egy lovas had. Fehér a köpenyege, lova, sisakja; aztán nagy piszkafát mozgat az oldalán: így!

S odadöfött a békétlen asszony oldalába, hogy az menten feljajdult.

- Fájós, ugy-e? Magam is megszenvedtem ám! De hát mit nem tesz az ember halálos veszedelem idején, a mikor vele a halálra vált fejedelem?

- Ketten vágtuk ki - nyomja meg ismétlésképp Ujkéry. - Meg is becsült bennünket az utolsó pillanatig.

- Meg. Ha tovább tart a dolog, azóta bizonyosan brigadéros vagyok, Juczi. Így meg - - bujdosó, a ki nem tudja, mely pillanatban éri utól a baj... Hát hallgass te szegény kuruczok népéről.

- De a fejedelem ő nagysága?... Mit gyötör kegyelmed? Él-e, hal-e? Oh, mert visszajön, én tudom; nem hagy elveszni mindnyájunkat.

- Él... Mint makk - - a felséges lengyel király udvarában.

- Azaz hogy hibáztunk, komám! A bécsi Novellákban úgy olvasom, hogy a francziák császára fogadta volna... Elfelelte az már szegény hazánkat!

S kegyetlen mosolylyal intett a másiknak, hogy elég is volt a prudenciából; még utóbb meg találják ríkatni szegénykét. Az pedig isten ellen való vétek volna, a mit keservesen fizettetnek meg a mennybeliek. Mi lesz a turós bélésből? De a kacsza is úgy odasülhet a tepsizhez, hogy nem fül tőle egyikök foga sem.

Hanem az asszony magára vallott. Majd kifurta az oldalát a kíváncsiság. Mert hogy a jó urak hetek óta honn lebzselnek, annak értette okát. De hát a többiek? Bottka Ádám, a ki szivbéli pajtása volt az ezredes úrnak.

- Az igazak álmát aluszsza - veti oda a háziúr s olyanforma mozdulatot tesz, mint a mikor az embernek egy bárdcsapással ütik le a fejét. S kelleetlen fordított hátat, mint a ki szörnyen

disgustálta már a beszédet. Azzal neki az udvarnak. Valahol a tyukketreczek körül méltatta mégis szóra az asszonyt:

- A delet aztán hamarabb üttesd a haranglábbal: éhesek leszünk!

Látta Judit asszony, hogy nem veszi több szavukat, bárhogya búskodik is leverte ábrázattal; hát engedte, hadd menjenek. De gonoszt forralt szívében.

Befordult a konyhára, ott folytatta dérrrel-durral. Sikongott a vászonnép; majd hogy a fejét vesztette, olyan üldözőbe fogta a nagyasszony. Ment is a dolog, mint a karikacsapás.

Nemzetes uramék pedig egyet léptek, kettőt léptek a kert fasorai között, s jóformán még bele sem melegedtek a politikába, mikor nagy lármával hivogatta már ebédre az óraütés.

- Rádörrentettünk, - jegyezte meg kívánczó ábrázattal a gazda - fogott rajta... Mit is ártja magát fehérszemély a mi dolgunkba?

Hát még, hogy az asztalhoz kerültek! A felséges illatok csak úgy körülengték a jó urakat. Virágok, de szépek: őszi rózsza szagos levendulával s egyebek, hogy kínálatossá tették a traktamentumokat.

Bőséges volt az ebéd: a béles majd kipattant a kéreg alól, úgy bizgatta ínyöket; de hát a malacz-sült! Egyben kiszaladt Ujkéry uram szájából a sententia, hogy frissen kéne visszadugni a tűzre, hátha porczogós bőre nőne megint.

Pedig kezdetnek is kevés volt, a mi jót eddig Juczi asszony felhordott. Fogás fogásra következett; a bort nem is üvegeben, mércze szerint, hanem öblös kannákban adta. A delfines pohár is a legnagyobb fajta volt.

- Soh'se halunk meg! - rikkantotta a főstrázsamester úr, mikor a rákok hóhérvadásával végezett. S emelte a bort, de már kannástul.

Ragyogó kedv ült közéjük. Nem kellett akkor noszogatni, hogy s mint végzett Rákóczi Ferencz fejedelem. Fele igazság, két annyi turpisság: ömlött belőlük a história.

- Juczika, lelkem! - ingergetőzött a házi úr - Ebből a magyarádiból. Iszol velünk te is, hogy isten tartsa soká Rákóczi Ferencz uramat!

Mikor pedig a háziasszony a behozott fekete levessel a módját is megadta, tetőfokára hágott a jó indulat. Nem harapófogóval kellett kiszedni akkor már a szót a jó urakból: magától meg-eredt. Az volt a baj, hogy egyik beleöltötte az övét a másikéba.

Ha kevert volt is a discursus, elég cizfrán hangzott.

Valamerre, mikor Bezerédy Imrének kerítették sorát, odatüzelt a nagyasszony is.

- Dalia az!... De sok tettét beszélte colonellus uram, hogy megugratta a császárt is Stiria földjén. Hát ő nagysága hol, merre? Meghiszem, szépséges asszonya mellett vigasztalódik. Ugy szerette a nemzetes úr, mintha az édes fia volna.

- Együtt voltunk, mindhalálig! - bökkentette ki Ujkéry. Hanem észrevette a hibát, javított a mondáson:

- Már mint az övéig. Vége lett annak is.

- Árulónak mondják - fészkelődött a másik. - Pedig hát vissza akart térni a felséges császár hűségére... Hja, így jár a becsületes ember!

Erre már Ujkéry sem hagyta magát. Tél-túl magyarázgatta a szökevények sorsát, hogy bizony nehezen élt Bezerédy Imre is Farkasvölgye körül. Heister Hannibál csak nem sietett a parolára; hát jöttek a lázongó hadak. Kis Palkó tette rá a kezét. Azzal vége volt.

- Újhelyen! - erősítette mámorosan az ezredes. De az a szó mintha magának is sziveig járna, könyöklőre hajlott keze, feje pedig ráborult s szontyolódott hangulat fogta el; nem szólt többet, csak sóhajtozott.

Társa vitte a szót, a míg a lelkéből tartott. Eltemette lassan a kuruczok dicsőségét, el utána a félországot. Utoljára maga állt be aztán siratónak - - a szétvert kannák és poharak között.

III.

A délutáni álmom fölfrissítette a jó urakat. Lefelé menőben volt a nap, mikor künn sétáltak a fák között s keresték a hűset.

Csengő baraczk, mosolygó alma, inga-binga ringló, szemérmes szilva: kerek és hosszú, bukkant elő a lombok mögől. Fel-felnyult értők a kéz; próbálgatta, ha puhulnak-e, míg a szemek gyönyörűséggel lesték pirkadásukat, gömbölyödésüket.

Az igliczetüske pedig, meg az ördögluczerna, nyomorú kerítésnek húzódva meg, irigyen pislogott a tömérdék versenytárs felé. Bezzeg úri ezeknek a dolga! Százszor is visszatérnek hozzájuk a nemzetes urak s előbb az ujjukon, majd a pipaszárral magyarázzák, micsoda tömérdék haszon jár majd a fényes termés után. Ördög vigye a politikát; csak egyszer beállítsanak a gyümölcsösök: a jó mosonyi svábok. Van ott pénz; bőven hozza Bécsből Pálffy János, a kegyelmes úr... Hát mi jót terem a bozót? Csak éppen arra szolgál, hogy lekeríti a gyalogösvényt. Bámé szem, a ki oda vetődik, félve pislog csak a résen keresztül, mivelhogy nagy urak járnak az árnyékosban.

A főstrázsamester úr mindazonáltal boszúsan jegyzi meg, hogy széles a kijárat a kerítésen. Előbb is látott valami csavargó parasztot, a ki betátogott. Mi isten csodájának az a nyilas?

A gazda ráhagyja, hogy bizony Juczika asszony, mialatt a haza dolgában távol jártak, beköttethette volna. Tesz róla mindjárt holnap; veszedelmet hozhat a fejökre.

- Pedig biztonságban volnánk - mondja félhalkan. - Juczikából kikérezkedett az igazság, de most nyugodt... Csak ne a francziák királyához küldötted volna Rákóczit... Kicsit messzebb, teszem azt: Törökországba.

- Miattam! Estére hát tovább költöztetjük.

- Aztán a félesztendei rabságunkkal is majdnem csávába juttattál... Szegény asszony, agyon sirdogálta úgyis magát, hogy hiremet nem hallotta... Ha tudná, hogy neked köszönhetem szabadulásunkat... Hehehe, nagy lurkó voltál te teljes életedben, komám!... Munkács kővárából kiszabadulni merő csoda. Ha nem magammal történik, el sem hiszem. De hát csengő pénz az ezüst libertás, mi?... A gaz porkoláb megtaksált... Se baj, itt élsz, a meddig akarod, pajtikám, velünk... Szerencse, hogy Bezerédy Bottkával a nehezebb sort állották... Ki tud mi rólunk?

- Telik-mulik az idő; szalad félre a háborúk szélvész... Egyszer felmagasztalnak még ezért a szenvedésért a *sasok házában*... Hanem öreg, mondok én egyet: régóta nyomja már a szívemet... Valahogy rosszul van mégis ez a mi dolgunk.

- Ugy-e? Hasonlatosképpen gyötrődöm magam is. Nehéz éjszakákat állok ki.

- Hát azért molestálsz a szomszédságban? Hallom, tipegsz, tapogsz.

- S mekkorákat sóhajt jó magad!

- Bolondság volt Bezerédy szaván járni. Czudar ember volt; fel akarta falni Béri Balogh Ádámot. Azért csavarodott el az esze. Mi a haszon már most?

A másik valami ühm-getéssel odázta el a választ. Nem is maradt helyben, indulatosan lépdelt tovább. Hosszú orral követte Ujkéry uram.

Künn azalatt erősen leereszkedett az árnyék s földte be a telek lábját, hol az utolsó fakoronák közül alig-alig vált ki. De a merre kijutott, mintha sötét takarót vetett volna széjjel. Végtére egészen átszüremlett az esti szürkületbe, hogy aztán mérhetetlenségében magába olvaszson mindeneket.

A bólongató urak pedig szótlankodtak a fasorokban. Egymás mellé kerültek, furát néztek; hát mögött ballagva meg sóhajtásnál nem vitték tovább.

Lekerültek a főutra s a határnál messze kibámult szemök a semmibe.

IV.

Nem azért gond a gond, hogy ha kikezdi is a nemzetes urakat, állhatatos pajtáságba szegőd-jék hozzájuk. Résen áll Juczi asszony a felséges estelivel, utána a puha nyoszolyával. És édes álmokat is kíván, s alig várja, hogy rájok köszöntse istennek derült napját, mely bizony rávirrad a bujdosó emberre s olyan pompás játékot varázsol elő a mulattatására, hogy menten megdörzsöli szemét s nem ismer magára, magában a búsongó lelkiismeretre, mely hogyha egyszer felszabadul, a legrosszabbul teszi.

Nevető szerencse bukkan be mindjárt a fölöstököm után: jóképű sváb kiáltja be a kerti ösvényről, hogy eladó-e a termés. Töri a magyar beszédet, de megtoldja emberséggel. Háta mögé is mutogat nagyobb biznyságnak okáért, hogy ahol a kóberes szekér: lesz-e mivel megtölteni. Mert üresen nem megy ám tovább: sok kell ottfen Bécsben, az uraságoknak.

- Bécsbe szándékozik kend? - kap a szón az ezredes úr. - Van ott élet!... Meghiszem, nem vetné meg ebből a termésből a felséges úr a kínálatot.

S szakít a lombos ágról s nyújtja:

- Hanem nagy ám az ára.

A sváb oda sem figyel a megjegyzésre. Kóstolja s megbiccenti fejét. Aztán szakít maga.

- Egy kis borocskát, komám! - sugja Ujkéry - könnyíti az alku.

S itatják a jámbort, a ki kegyetlen elnyult ábrázattal erőtetí juskóliumát s utána hideg borzon-gatás közt nyögi:

- Brrr!

- Az a fiam! Hászen, ha jól esik...

Kocczintanak, barátkoznak. Folyik az alku is, nem ákácziózuskodik a paraszt. Azon me-le-gében önt s már maga köszöni az urakra.

Esik köztük közben szóbeszéd. Áros ember tele van ujdonsággal, az adó mohó készséggel. De meg nehéz idők is járnak mindenfelé: harczi zaj tölti be a messzeséget és lomha a lég, magában hordja a puska-por-szagot.

- Labanczok az urak? - tapogatott utóbbad az igazság körül a sváb. S szemeket meresztett, mint a ki nagy selmán rébuszokat ád fel embertársainak.

Fogas volt a kérdés, a feleletre pedig kissé józan még a kérdező. Szitkozódva pattant fel ülőhelyéről Ujkéry:

- Hallgat kend?

- No, no vitézlő nagy jóuram! Ha hiba esett a mondásban, javítsunk. Hát ugy-e kuruczok?

- Azok - restelkedett a válaszszal a házigazda.

- Azaz hogy: félig - toldta meg amaz.

- Értem. Okos ember az úr. Magam is, a hogy az állapot kívánja: Pozsony felé labanczkodom; hanem itt, az urak jóvoltából: éljen no, Rákóczi Ferencz fejedelem!

Ráhagyták; még a kocczintást is elfogadták. Csak az alku sikerüljön, aztán hordja a szél.

- Mi hir van arra? - próbálkozott meg mégis Ujkéry.

- Sok. Tele vannak a Novellák. Vége a felkelésnek, csak éppen Rákóczi Ferenczre vadásznak... Ecsedy Jánost a szép felesége bajuszánál fogva vitte labancznak... Ócskay László, a Rákóczi villáma, ma holnap a miénk. Erősen paroláznak Pálffyval...

- Ne mondja kend!

- Vöröskőn találkoztak utoljára. Tudja nagyságtok, az a kommandáns-generális úr fészke. Lövette is, nem is Ócskay... Beszélük, hogy császári királyi ezredesség lesz a jutalma, ha átviszi a seregét.

- Mondtam ugy-e? - feledkezett meg magáról Szegedy. - Neki minden sikerül... Haj-jaj!

- Több mint bizonyos... Bezerédy uramat nem úgy jutalmazták Újhelyben, ugy-e?... Aztán Bottkát?... Szegény Szegedy Ignác is azóta rab Ujkéryvel.

- Az, az - motyogta a kettő, hanem olyanformán, mint mikor szüknek érzi már maga körül az ember a territoriumot.

A sváb azonban nem tágitott. Látszott, erősen dolgozik benne az ital. Csökönyösen piszkálódott.

- Czudar dolog! - tört ki egyszerre. S mint a kilőtt nyíl, szökött fel helyéről. - Czudar dolog, urak! - mondta másodszor.

- Czudar - dörmögte utána, de megszeppenve Ujkéry, míg Szegedy zavarában telt kupával közeledett a szólóhoz.

Hadd igya végig el az eszét!

- Nemzetes uramék! - dadogta a sváb. - Csúfot tettek rajtok: bitón a nevök, magok börtönben... Hej pedig várják ám őket mind e mai napig a bécsiek.

- Várják? - szökkent hozzá a kettő.

- De hogy'!... Ő felsége, a mi legkegyesebb urunk, írják a Novellákban, mindenfelé keresteti hűséges szolgálait. Hej hiszen ha rajtok mulik a dolog!

- Már az igaz.

- Bottka uram hebe-hurgyázta el, a mikor paktálni kezdett Kis Palkó főhadnaggyal.

- Nem ő - vágott hirtelen közbe Ujkéry. De csak helyre igazította magát - Botor cselekedet volt, bárki tette.

- Éppen...

- Térjen vissza kend a rab urakra. Szegedy Lőrinczről hogy' beszélnek a Novellák?
- Meg Ujkéryről?
- Császári kegy vár reájuk. Azt t'om, lesz belőlük, ha egyszer előkerülnek, főstrázsamester.
- Hohó! - igazította meg Ujkéry. - Feljebb pillantson kend! Óbestert akart mondani!
- Generálist - sekundált a másik. S hozzátette: Ugy fordul, lesz is ő belőlük.
- Munkácson tudja kend ugy-e őket? - indult tovább nekibátorodva az első.
- A nehéz rabságban? - folytatta a házi úr szint' azonképpen. - Ugy nem rab a kettő, mint jó magunk... Lát-e kend bennünket?... Hát én volnék Ujkéry István. A habitus más: ő kelménél sem máskülömben.

S átmutatott társára, felkaczagott s emelte a poharat.

- Igyék kend! - kiáltotta. - Éljen a *császár!*...

Idáig megjárta tréfának is. Mért ne mókázzanak néha napján a szegény bujdosók? A szegény sváb ugy elázott, hogy arra sem emlékszik, ki ija-fia, de az igazság utat tör magának szájában.

- Irtunk Pálffy uramnak; - beszélt odább Ujkéry - vajon értesült-e sorsunkról?
- Meghiszem azt - biztatta fel a sváb és sunyi ábrázata sejtette, hogy többet is tud a dologról.
- Nem mi rajtunk múlt, hogy Bezerédy nem vihette át a huszárait. Magunk négyen erősen állottunk.
- Thuróczy Gáspárt se hagyd ki a sorból - okosodott ki lassan Szegedy. - Ő a szerencsésebb: Pozsonyban mulat.
- Csakugyan? - kapott mohón a közlésen a sváb. A min aztán nagyot nevettek az urak. Bolond; tán bizony ösmeri!?

Ujkéry azonban nem szerette, hogy vendége le-lecsavarodik a helyes útról; csak visszaterelte:

- Ugyan bizony nem is olvasta még Pálffy János a levelünket? Kend ha visszamegy, megvinné-e a mását?... Az érdem jutalmát kívánja... Csak nem gubbasztunk örökké ebben a toprongyos faluban?

A jámbor mindent ráhagyott. Rá, hogy hamar írást tegyenek szeme előtt. Még a mikor Judit asszony a társaságukhoz csatlakozott, akkor sem hagyta el bambasága. Dévajon östörgött.

Összerakták, lepecsételték, megcizimezték a levelet. Tulajdon kezéhez szólott Nagyságos Pálffy János gróf kommandáns-generalis uramnak, ő kegyelmességének - - ibi, ubi: a hol utolérheti. Az írást pedig őrizni kell hűségesen!

S ivott a két úr s incselkedve magyarázta Judit asszonynak, hogy miről is van szó a levélben. Hogy áll az alku: köti magát benne Szegedy Ignác uram, s tanuskodik a dologról Ujkéry uram. A macska sem kaparja ki onnan az igazságot.

- Viszi kend? - adták át a levelet.

A jóságos ember neki gyűrekezett, hogy magához vegye. A hogy így szedi-veszi czókmókját, hirtelen kettőt-hármat visszalép, kiegyenesedik, s kezdi, de szikrázó szemekkel:

- Kezemben az írás, hite-csavargó urak!... Kezemben az ítélet is: a felséges fejedelem, II. Rákóczi Ferencz urunk ő nagysága nevében rabok az urak.

S fütttyentett.

Rémülve pillantott hátra a kettő. Parasztok szöktek ki a kóber alól s rohantak feléjük.

Akkorra már a sváb is elváltozott alakban mutatta magát: letépte álszakállát s rövid dákost rántott elő. Ráismertek. Egyszerre kiáltották el magukat:

- Bornemisza János!... Veszve vagyunk!

*

Kurtán-furtán ment a dolog.

És megérte nemzeti Szegedy uram a szégyent, hogy Judit asszony csipőre tett kézzel nyelvelt hosszú sentenciát árva fejére. Nem volt egyéb szava hozzá az árulásért a büntető haragnál.

Csak, a mikor tovarobogott a szekér, omlott össze teste síró, görcsös fájdalomban.

VI. A HÓVITÉZEK.

I.

Alkuvásra fogta dolgát a labancz.

Mérges, haragos orczával kandított be az 1709. év; zuzmarás köntösét a ki látta, borzongva huzódott odujába.

És Heister Hannibált bucsuzó útja az árvai tartományba vitte. Gondolta volna-e, hogy pompás hireket szállít maga előtt; teszem, hogy egy éjszakán háromszázharmincz s egynéhány labancz kívánczokká a másvilágra, maga pedig didergő ujjakkal irogassa sátrában a Novel-lák ujdonságát, hogy ennyi meg ennyi ember pusztult el a fagyban, ennyinek meg csupán a keze, lába, orra, füle s egyebe vált hasznavehetetlenné?

Hát hiszen kinek mi gondja rá, dermesztő télidőn mért fogyasztja a vitézlő úr erejét? A szegény kurucz csak a kurirok hirei után hallotta a bolondságot, maga szaporán üldögélt Szécsényben. Csak az az aggodalom bántotta, hogy' lesz az ujjváriak farsangja; mert ha ezek szükében vannak az élésnek, szökik az őrség s lopja magával a felvidék nyugalmát.

Förtelmes idők jártak. A februáriusi hó olyan telhetetlenül ült meg az utakon, hogy kidült a ló, ha egyszer a csapáson megtévedett.

Pedig nagy instáncziák jártak Bottyán uramhoz, a ki ez idő szerint régi barátját, Károlyi Sándort fogadta Dejtárról. Mert olyanformán állott a dolog, hogy a mióta emez a Duna-Tisza közét tisztogatta a rácztól, az apó emerre fent, a bányák körül pihent. Nyugodalom kellett, a mig a körmöczi pénzverőben ország vagyonát formálták.

Nagy idők óta találkoztak. Károlyi Sándor megint kiöltöztetett vagy öt-hat ezred huszárt s úri prézenciájával jött kérdezősködni drága ura atyja hogyléte felől. Mintha csak a mult napokban látták volna egymást.

- Ej no, fiam uram! - szorongatta a nyujtott jobbot az öreg. - Hát a hogy a tűzok tesz, úgy teszünk. Ha nagyságod parádézik, a szegény kurucz itt örül, hogy a kandalló tűzénél megvonhatja magát.

- Pompás szánkázás esnék pedig Ujjvárnak - puhatolózott a fia-generális.

- Ha felszállna előbb Korpona felé kegyelmetek, onnét Bátnak...

- Persze, hogy akképpen. Csak nem szaladok neki a Garamnak... Panaszkodik, hallom, Balogh Ádám, hogy ő sem hordta még be portájára az elemózsiát. Pedig otthon pereskedik ám az asszony, hogy liszt kell, só kell, s a baromfinak sincsen étele.

- Itt duruzsol ő kegyelme velem... Nehéz sor egy ilyen embernek, a mikor unalmában Ebeczkyvel kénytelen langer puff-ot játszani.

- Ebeczky szereti a fársángi tréfát. Hogy ottkünn elfogott, sugta-bugta ám a fülembe, hogy: generális uram, valahogy meg ne feledkezzünk Ujjvárról!...

Bottyán elértette. Komoran a fejét rázta:

- Nem lehet a, fiam uram!

- Mért apám uram?

- Száz és egy annak az oka.

- Az első mi volna?

- Az, hogy a mekkora az út a Garamig, meg a Garam hosszában Ujvárig, tömve van labanczczal. Nem tudja nagyságod, Heister fia, a kit Hannibál uram helyett küld nyakunkra a sasok fészke, öldöklő szándékot forral ellenünk?

- Mennyire becsüli apám uram Báltól Ujvárig az ellenséget?

- Felfalná nagyságodat, annyi. Akkor aztán hová lennék én, fia nélkül vén apó?

Össze-összemosolyodtak ezen a szón. De a vendég nem az az ember volt, a ki egyhamar kiütteti magát a nyeregből. Aztán ha kiöltöztette a vitézeit, a parádét sem engedte el a világ kincséért.

- Magammal jött négy-ötezer - szólt.

- Staffétának sem elég, a ki a halála hírét hozza - ingerkedett az öreg.

- Éppen. Vezéreim sincsenek - kerülgette odább a célzt Károlyi.

- Pedig a hány falu, annyi éber szem kíváncsú oda... Ott vannak, teszem, a szent-benedekiek.

- Czudar egy nép, hallom.

- Ember legyen, a ki az odvából kihozza. Nem mozdul, csak mordul a tüzes-ropogós isten-nyilákkal a szegény kuruczra.

- A legjobb posztója a labancznak. A ki le nem számol vele, nem visz egy hajító fát be Ujvárba.

- Pedig a megyék szaporán küldik az áldást. Itt is, meg Gyarmaton, Ságon, Dolányban s egyebütt rakáson a gabona, liszt, bor, pénz, posztó, szalonna. Vágómarha több van nyolcz-száznál. Lehet átszállításra nyolczszáz szekérre való. Töméredek hadi erő kell ahhoz, fiam uram!

Addig-addig östörködtek, mert mind a kettő kitalálta a másiknak gondolatát, hogy szándékaik utja végre mégis összeért.

- Semmi sem kell oda, apó! - vallott szint a vendég - csak a nagyságod *két keze*.

- Értem.

- Balogh tisztogatja az utakat, mialatt Ebeczky szánra kap. Hadd járja a bolondját, ugyis fársáng ideje van... Beviszünk aztán mindent Ujvárba.

Felcsaptak. S az apó szeme úgy megvillant az örömtől! Rég, hogy törte már a fejét, miképpen járhasson végére a dolognak, mert erős meghagyása kötötte a fejedelemnek mostani táborához.

II.

Szánkó-verseny a Garam jegén!...

Ebeczky István, a mikor meghallotta, olyan kurucz rivalgásba kezdett, hogy az ármádia benfentesei azt hitték, az esztét vesztí örömében. De a huszár-gyerekekre is ráragadt az öröm. No, csinálunk olyan menetet, hogy a labancz, ha látja, véresre csikorgatja dühében a fogait!

Azt mondta búcsúzás előtt Károlyi Sándor generális a két brigádosnak:

- Fiaim! én a kedvetekért beugrattam az öreg. Azt hiszi, veletek leszek. Nekem azonban másfelé az utam: kicsit a Rabutin csürrhéit lesegetem, hátha hozzánk kíváncsoznak Erdély-országból... Tömérdék a baj fejünk fölött; nem tudni, merre kapkodjunk... Hát magatok végezzetek. Hanem aztán egy hét alatt benn legyen ám minden ekszemonczia Ujvárbán.

- Benn lesz, méltóságos generális ur! - felelte a kettő.

Azzal aztán hátat fordított nekik. A mire hazaér Kecskemétre, megkomponálja a felség számára a jelentést. Meg lehet azt írni előre is.

A fiatalok pedig kiértek valamerre a lévai síkra. Ott volt a határ. Egyik megy északra, onnan kelet felé s gyűjti a behordani valót, a másik utat csinál.

Balogh oda szólt bajtársának:

- Velem van Bornemisza. Ő rá bízom, hogy zavarja ki a benedekieket... De aztán, ha már akad körmölni való, jó lenne társnak Rác hadnagy uram. Adod-e?

- Hogyne adnám?

- Rájok bízom a dolgot. Magam addig szökvést bepillantok a portámra, mi volna haza hordani való. Erős a Duna jege, megbír, a míg a feleségem kamráját megtöltjük. Mert siránkozik, hogy tartok tőle, éhen halnak a porontyaim... Ugy hát megy a kettő... Itt leszek én is a kívánt időre... Kocsit, szánt édes komám! a mennyi féltartományban akad.

- Irigyelné a bécsi stób, a ki nem lát olyat! Ezer szánkót mozgósítok. Valamennyin két-három pipás kurucz. De a lábas jószág, a ki utánunk kapálózik!...

- A Garam hátán hogy átjutsz, oda hozzuk eléd Szent-Benedek németjeit... Ugy ám, hódolat illet meg, a mikor parádésan elvonulsz Ujvár alatt. Mint a mesebeli hókirályt!...

Tréfa, móka, egy kis pihenő a tábori laczikonyhákban; aztán szétoszlott a had. Ebeczky brigádja fel a hegyes tartományba, Balogh Lévára. A tábori maradék pattogó tűz mellett állta körül az - ujdonsült vezéreket.

Az elsőség rang szerint Rác Miskát illette. Őt a beszéd is. Hát kupát ragadt a kezébe s kezdte imigyen, régi jó szokás szerint:

- Uram, uram! Bornemisza János strázsamester uram! Szállok az Urhoz!

- Állok elébe, vitézlő hadnagy úr! - felelt a másik.

- Minek utána az a parancsolat, hogy te kegyelmed hozza ki Benedekből a labanczot, én meg összefogdossam, az első tudni való, mit végez a stób.

Szörnyű komolysággal mondta; ugyanugy tekintett végig a jó kedvű hadon.

Hordón, étkes lán, ki a hogy, ültek a vitézek. Tudta mindenki, mit jelent, ha stóbot játszik a kettő. Turpis dolog kerekedik ki mihamar a tanácsülésből.

Bornemisza János leitta nyugodtan a részét, megtörölte peczkes bajuszát s egyet-kettőt köhintve megszólalt:

- Szó, a mi szó, vitézlő rendek! a mi uraink megcsinálták ezt a mi dolgunkat. Benedek, ugy mondják, fogas fészek: menten beleharap, a ki hozzá közeledik.

- Hétfejű sárkány! - dűnnyögte valaki a sorok mögől.

- Az. Kapuőrző, a ki el nem mozdulna a barlangja mellől...

- A már egyszer igaz, hogy be nem megy kegyelmed - folytatta a közbeszóló.

- Kihozzuk - nevetett a vén kurucz.

- De hogy'? - ejtette el más valaki a kérdést.

- Ő kegyelme annak tudója. Ki, ha nem Bornemisza uram? A ki éjnek éjszakáján három lóval, egy kürttel fölvert egy századot, az kitalálja, hogy kapja meg hadnagy uram parolára a labanczot... Azt mondom én, nem kell oda ötszáz ember, a hány vitézlő hadnagy urammal itt maradt... Mert mivelhogy ennyi emberrel ugysem lehet Benedek falainak ártani.

- Bölcsen szól kend - intett rövid gondolkozás után Bornemisza. S szeme járásából megérthette, a ki tudta már, hogy elkészült a hadi tervvel. - Ötszáz ember! Világ életemben sem tudnám, mitevő legyek annyival. Ki tart velem, czimborák! az az első kérdés.

Valamennyi felugrott helyéből. Láthatatlanban vitte őket a kaland vágya. De hát ki nem várt olyat ő tőle?

- Elég ötven. Hát lássuk, ki válik be az ötven közé? Nyujtsa föl a kezét minden ember!

Meredt abban a pillanatban arcza felé széles, hatalmas tenyér, izmos bütykös ujj tömérdek. Mókának vette mindenki, hát neki terpesztette, a hogy tellett tőle.

- Van-e ilyen sok? - csufolkodott a vén kurucz is s huzakodott elő két ijesztő kézfejjével.

- Kigyelmed a generális! - választotta ki őt legelsőnek a strázsamester. Aztán ő lett a mérték. Akadt bizony szegény diákfajta is, a ki jóságos képpel próbálkozott. Ha a szándék pótolná a hiányosságokat...

- Szádba vele! - hajtották el gúnyosan a mérték mellől. Nem gyerekmunka, a mit Bornemisza János fundál!

Összekerült a kivánt szám. Maroknyi had, a ki marokkal csatázik. Fegyver sem igen kellett az oldalukra, csak a dákos. Meg paripa.

III.

Sötét este ért be a kis csapat a szent-benedeki erősség alá. Majd a falakig vonulhatott: szélesen kinyuló erdőség védte meg a félrekanyarodó országutat.

- Vitézek! - szólalt meg ott Bornemisza - itt megállunk... A mi legelsőbb az ordereket illeti, tudja meg minden ember, hogy a ki tüzet gyújt, halál fia... Almot a ló alá, ne sajnálja kendtek... Aztán összegyül kigyelmetek s hallja parancsolatomat.

- Rendben! - jelentette kis vártatva a vén kurucz. Peczkesen állott akkor már mögötte a csoport.

- Le a dákossal! - hangzott a második parancs.

Megtörtént.

- Pipára töm kendtek! - szólt harmadszor is a vezér. S sietve egy széles fatörzse mögé vonúlt s tüzet csiholt. Aztán adta tovább.

Tetszett a multság, fölért valami csodával. Hogy játszódik ni, háborús ember zimankós, észvesztő, hideg éjszakában! Ilyeténképpen szívja ki hát Bornemisza János a labanczot!

Pedig annak nem volt még elég a bolondság. Lezárta a kupakot s azzal neki a hósiknak: hamarosan összeformált egy gomolyt, aztán egy még nagyobb s a legnagyobb. Végre egymásra csapta. Olyan emberformát kapott, mint a parancsolat. Most neki a második embernek, a harmadiknak. Mire ezzel elkészült, készen állott legalább száz. Ragadt a példa: kéz-láb munkált a kurucz.

Soronkint vették, aztán közben új sort kezdtek. Hogy föl vitték vagy háromszázig, egész tábor ember-buczka állongott az erdő bejáratánál.

Közbevetőleg mondván, az őrmester válás előtt ezt sugta a czimborája fülébe:

- Két szekeret, hadnagy uram! Baktatva léptessenek utánam... Viseltes ruha, köpeny, fegyver, elsülő masina: a mi a mündéros házban hasznavehetetlen akad, rajtok legyen... Az én dolgom aztán, hogy se zsidó, se örmény ne tegye rájuk a kezét.

Hát a munka végén ott várt már a közelben a két podgyászos szekér is.

Az igazi emberformálás sora következett akkor. Ide huszárdolmány, oda nyakbavető, puska, dákos, kard: került valamennyi számára. Nagy, czukorformájú süvegeket is rögtönöztek; a sastollat pedig egy-egy fenyőlomb pótolta.

Két-három elsülő gép számára kellett végre positiót teremtenie, hát egymás mellé állították a hóembereket. Egyik fogta a masina elejét, másik a vállán irányította s hátul maradt a tűzmester. Ennek, hogy igazán félelmetes legyen, hosszú száru pipát nyomtak az agyarába.

Idáig csak elszótlankodott Bornemisza kísérete. Az igazi kurucz sohasem is szokta kérdeni, mi a szándék? Csak végezett. Ha kellett, huszárattákba állott; ha meg a hajduság fogyatkozott meg, odalépett a sorai közé. Ostromolt, tűzmesterkedett; röpített tüzes gránátot; a dákossal aprított; a szablyával mészárolt. A hókusz-pókuszos plánumok pedig mindenhol gyönyörűségére szolgáltak.

A vén kurucz azonban nem állhatta tovább, neki bátorkodott a kérdéssel:

- Jön-e Benedek, vitéz őrmester úr?

- Lóra! - hangzott abban a nyomban válasz helyett. Utána pedig:

- Tölts!... Tüzelj!

Azzal neki a bástyáknak: repülvést folyt a tüzelés. A miben pedig a puskapor erőtlenedett, megtoldta a harci kiáltás:

- Rajta kurucz! Öljed, vágjad!

Hát bizony a reggeli szürkület nem patyolat-ágyban találta a felriadt labanczot. Támadt ottbenn éktelen kavargás: egymást döfölte, a ki érte a másikat...

A kurucz már-már a bástyafalon; egyre sűrűbb a fegyverropogás. Mit volt mit tenni, csak kinyitották labancz uramék a nagy kaput s azzal ki vagy ötszázan a kuruczra!

Annak sem kellett több: rémületet szinelve nyargalózott, majd a tábora irányában lassan hátrálni kezdett.

Nosza, vérszemet kapott arra a vár népe. Tömött sorokban, mintha egy ármádiát akarna elsöpörni, vágatott - a hóemberek közé. S tüzelt eszeveszettül.

- Kiszivta kend a labanczot, - röhentette el magát a vén kurucz valahol a sűrűségben - de most?

- Tüzelj! - kiáltotta a kommandót Bornemisza. S maga is kaczagva pillantott át a látványra, mely abban a pillanatban szeme elé tárult.

Mert kaczagni való volt, hogy állott meg egyszerre a hótábor előtt a labancz. Kegyetlen adta a sortüzet, de az ellenfél nem hogy ritkult volna, büszkén, mint az őserdők disze, kitartott.

S talán nem is lett volna vége-hossza a viaskodásnak, ha elő nem ugrat jó lován Bornemisza s borzasztó röhejjel át nem kiabál a megcsufolt benedekiekhez:

- Áldja is istent, vitézlő kegyelmetek, hogy kifogyott a puskaaporunk. Hát már most kard, ki kard!... Erős, uram! ott a nép!

S szöktetett be az erdőnek. A többi vele.

A labancz így valahogy neki gyürkőzött a hóvitézeknek, de aztán, hogy látta felsülését, dühösen vágtatott a merénylő csapat után.

Nyilvánvaló volt, hogy ötszázra az az ötven játékszámba megy!...

IV.

Tartott a hajsza. Eltűnt, meg előbukott a maroknyi had. Győzte a kurucz ló a hóban való ügetést: cseppet sem különbözött a játék attól, a mikor ingoványos földön fogják szöktetésre. Maig is fennmaradt a neve; *kuruczjárásnak* hitták akkoriban.

Egyszer aztán megsokasodott Bornemisza népe. Innen is, onnan is kilépett vagy az erdő-ségből, vagy a hegyoldal mögől Rácz Miska hada! De megosztvást, hogy el ne ijedjen a labancz. Odább már azt is hihette a szegény, hogy tündérkezést végez az ötven: hol felszaporodik, hol lézengő csoport. Az pedig valósággal istenkisértés számba mehetett már, a mikor tiz felől is látta, meg aztán egyszer sem látta ellenfelét.

Itt már Rácz Miska volt a talentum. Mint a hogy rég időben a főrspontokat szokták beosztani: a föld alól bujkált ki újabb meg újabb csapat. S valamennyi neki a hómezőnek...

- Eddig megvolnánk - szöktetett Bornemisza a hadnagyhoz. - Ahol a Garam!... Verekedünk-e, hadnagy uram?

- Mindjárást, palócz!... Előbb fordul kigyelmed itt a sikon. Mint a mikor a huszárlovát idomítják... Nyomban beérkeznek Ebeczky brigádos uram szánkói.

Ahogy a forgószél szemverősdít játszik az ember fiával, fordított a soron a kuruczság. Kergetőzött s hömpölygött tovább, tovább. El is tűnt hirtelen a parti füzesek tájékán.

Csodák csodája: akkor nyilik meg szemközt a másik erdőréssz, s szekerek hosszú sora, nagy hű-hóval, emberrel-barommal törtet át az uton!...

Látta a labancz, hogy micsoda préda közeleg ott, hogy csak a félkezét kell kinyújtani érette s övé féltartomány vagyona... Nagy vakon kiállott.

- Hurráh! - hangzott el bőszen csatakiáltása.

Amazok annál merészebbül be a jég hátára: hatalmas ostorcsattogtatás közt, énekszóval. S Ebeczky uram legelül a bakon, boros üveget emelve az ellenfélre, hogy ni a bolond németje, vaczogó foggal lesi, mekkora úr a kurucz!

Meg-megrövidült azonban a távolság! Újvár falai is lassan kibontakoztak s velük a várbeli nép. Fölöstökömre való mulatság, szemnek ingere, kínálkozott alant.

Akkor ütött Balogh Ádámék órája, hogy már most tisztogassák el a brigádostárs előtt az utat. Tulajdon fiai verték föl a vihart; hát maga legyen a viharfogó.

*

Ötszáz szent-benedeki földte a csatáért. Hirvinni sem jutott belőlük, csak a négy, a ki őrállónak maradt.

Ha ugyan - ott nem vesztek ők is a hóvitézek között...

VII. A REPÜLŐ ROZMÁR

I.

Hát van ilyen is?...

Bizony, a nagy sietségben majd kifelejtette a sorból Bornemisza Thuróczy Gáspár uramat. Pedig nagy sor számadása volt vele.

Rácz Miska, a mikor utoljára voltak együtt s neki magának Bottyán apóhoz akadt küldetése, goromba szóval bizgatta:

- Mi ebszemét keres itt kend a hadnál?... Zsolna körül táborozik, hallom, Réthey János... Ócskay Lászlót - eb a lelke! - hát elszalasztották; Thuróczyval hogy' leszünk? Igy esküdt meg kegyelmed Bezerédy Imre torára?...

- Hisz az az én gondom is, vitézlő hadnagy uram!

- Hát szaporán, palócz!... Viszem a hirt méltóságos kommandérozó generális uramnak, hogy megint rasztagol kend.

- Megteszem. Csak előbb tudjam, nem találom-e hült helyét... Nagy az én boszankodásom azért a négy társamért is, a kiket gyászvitézekül küldött vissza minap Heister Hannibál. Négy jó kurucz - négy ármádia, hadnagy úr! Egyet lefűleltünk már Cseszneken; más a füleki két főemberes úr; harmadiknak most végeztünk Benedek labanczaival. Hát már most illendő dolog, hogy a negyedike is érdemes labanczfogás essék... Aztán megszerzem a sort, ha isten tart, Bezerédy Imre gyászáért.

- Princzet fog kend?

- Azt. Meg egy egész stóbot. Máskülömben nem lát többé hadnagy uram.

Ennyiben mult el a koczkodás. Azzal, mintha holnapra válnának el, Rácz Miska sarkantyút adott lovának. A társa jó szívvvel nézte, aztán befordult a parancsnok sátrába.

- Megyek, - szólt - brigádéros úr!

- Merre, fiam?

- Zsolnának, vagy még tovább.

- Réthey komámhoz? No bizony, kezére járhat kend. Pálffy János keményen alkszik Thuróczy Gáspárral a fejére... Ez a lator szárazon vitte el, míg a többi utolérte a büntető isten keze... Ej, ha Ócskay Lászlónak tudnám bukását!... Megvert a Teremtő bennünket, János! Visszavona, pártoskodás dúl közöttünk s eladjuk jó pénzen, labancz cziczoma árán, a szegény hazát... Mi lesz velünk? Szegény jó apánk, az egy, a kit nem hagy el a szerencse; de ő is lenn a Tiszánál veri a ráczot. Mintha biz' erre elég erősek volnánk...

- Visszafordul még a jóságos Ég kegyelme.

- Későre fordul... Lelkét vesztette a kurucz, a mióta tömérdek baját tetézi a - *fekete halállal*... Hull az ember a bányáknál.

- Vagyunk még elegen. Ki ér fel a kurucz hadakkal? A felséges fejedelem várja a franczia segélyt.

- Annak is vége. Bécsnek járt kezére a szerencse; most hát egész erővel rajtunk üt.

- Hát a svéd király?

- Akár a pajtárt hívja kend czimborának. Oda pártol, a hol csengőbb az arany... Szökik, a merre jól esik neki.

- Szánja isten a magyart, brigadéros uram!... A meddig János apót köztünk tartja, erős a bizodalom.

Azért hamarosan végeztek. Utravalónak azzal a mondással váltak el, hogy Ujvárt lesz a találkozásuk. A Novellák erősen ígérk e vár ostromát, s Heister fia nagy bizodalommal fogadta császári urának, hogy ott, az árkok közt fogja lemosni apja szégyenét.

- Telik, mulik az idő - jegyezte meg Balogh. - Hát ott lássam ám Thuróczy Gáspár uramat!

II.

A „Theatrum Europaeum” nagy ujsággal lepte meg a *sas fészke* lakóit. Ezuttal igazat mondott: Ócskay László, a Rákóczi villáma, letűnt a kuruczok egéről. Már most Bécsben tartják erős kézzel a villámot, s a hova leüt, pusztuló föld lesz annak neve.

Siettek is felosztani a zendülők országát. Pálffy János Ebergényi és Ebermont tábornokokkal a Facskó-hegyet lépi át: ott van a trencsényi tartomány, melynek száz és egy a rovása. Réthey János őrzi a huszáraival és Thuróczy Gáspár a gyalogsággal. Hire jár ugyan, hogy a hegy-szorost hét helyen eltorlaszolták a szabad hajduk, de azért kemény büntetést mérnek a lázadókra.

A második lépést Heister Sziebert teszi meg - Ujvár felé.

Pozsony ura nagy selma módon nevetett a tervre. Nincs könnyebb dolog, mint azt keresztülvinni. A Facskón valahogy csak áttörtet Ócskay; a többire nézve azonban meg sem kell erőltetnie magát. Gyönyörűséges pajtása akadt Thuróczy Gáspárban: elvégzik ők ketten, a mi ebben a hadi tervben kívánatos.

Meg kell hagyni, ment magától a dolog. Mire Bornemisza János a novemberi ködös országból kibontakozott, Budetin vára előtt az a friss hír fogadta, hogy kár lesz egy lépést is tovább tennie: vége van immár Trencsény vármegyének. Kidőlt az oszlopember, jó Réthey János.

- Hát Thuróczy Gáspár?

- Hiszen az! Elnyelte a föld a becsületet; a ki még rajta él, czudar...

Eleget hallott. Pedig a rossza hátra volt. Visszafordította poroszka lovát, hogy majd elbujókál a vert had után.

Szomorúan baktatott el a budetini várkapu előtt. Csak fel sem akart pillantani régi pajtásához, az őrhöz. De ismerte a bennlakókat is: a jó réthei fiaikat, hiszen egy pátriabeliek voltak vele. Hát elsepri őket is a labancz. Annyi!

Megy, mendegél. Egyszerre csak utját állja valamiféle had. Véznák, nyomoruságosak voltak az emberek.

- Ki fiai vagytok? - kérdezte, csak úgy szólásnak kedvéért.

- Hogy kié? - felelt az első. S mogorván vállat vont.

Balsejtelem fogta el; merészen eléjük szöktetett.

- Vert had kendtek, látom. Akkor pedig a Réthey ezredéből valók.

- Ha onnan volnánk! - mordult rá a második. S indult ő is.

A következő beszédesebbnek mutatkozott.

- Hallott kegyelmed, strázsamester uram - mert kurucznak nézem az urat - Thuróczy Gáspárról, a gazról? Ki a karddal, uram! aprítson fel bennünket, mert annak emberei vagyunk!

Nyolczan voltak: fegyver egyiknek sem függött az oldalán.

- Hol maradt a többi? - gondolkozott el kissé az őrmester.

- Ki erre, ki arra - állt elő az első. - Ötvenből nyolcz, a ki nem áruló...

- Kivágták magokat kendtek? De hát a fegyver: fegyvertelen ember czéda nép.

- Az, nagy jó uram!... Rajtunk a gyalázat keresztje: visszsük haza... Kegyelmed pedig fordítsa vissza a lovat; nincs arra több keresni való.

- Merre a Réthey hada?

- Túl a Vágon. Eddig beérkezhetett Varinba.

- S az ezeres kapitány?

- Isten tudja, ha él-e vagy meghalt... Ide a várba igyekszünk egyébiránt. Kellünk, nem kellünk!?... Pálffy János aligha nem erre veszi utját, mert hogy árulásra hítt fel Thuróczy, ott hagytuk az ezredet s futvást kerestük az egérutat. Rajta vesztettünk; utolért Pálffy János... A többit elgondolhatja kigyelmed.

- Kegyelemre szólt a megadás? Hát az sem baj. Mondok a helyett valami okosat... Szégyenszemre megy-e kegyelmetek most a falujába? Rongy ember a fegyvertelen kurucz még az asszonynak is... Ha hát erre jön a labancz, ne álljuk-e inkább utját, vitézek?... Jó fiuk a budetiniék, ismerem... Azt gondolom, szereti kendtek a szegény hazát; hát ne kerüljük el a várat: ráfér a férfierő!

- Budetint? - rázta hitetlenül a fejét kettő-három - Pálffy, Ebergényi meg Ebermont hadával tűzzön össze Budetin? Van száz hajduja; az ágyu négy benne; puskapora annyi, a mennyivel a felség tiszteletére durrogtatják a mozsarakat... Isten engem, nagy szót szól kegyelmed!... Szemünk közé nevet a labancz.

- Ej, mordírom a lelkét: hát német a kendtek lelke? Tanakodnak, cserben akarják hagyni a várbeli hadat. Hát én mondom, Bornemisza János, - ha hallotta kendtek a hírét! - neki a kapunak, aztán hadd jöjjön a labancz!

III.

Maga vágatott előre. Azt mondta, szállást csinálni megy; igazában pedig kötődni való kedve támadt az őrséggel, hogy hozza ám az áldást, még pedig csövestül...

Hangos üdvkiáltásokkal fogadták, legerősebben régi czimborája, az őr. Majd lekapta lováról, s hogy elszedte czókmókját, fojtogatta az ölelésével.

- Néztem, néztem kegyelmedet - mondta - a torony ablakából. Mondék: ő-e valjon, avagy a lelke? Nem tudná-e már, ki lesi onnan a magasból büszke járását? Hát hagytam; a mit mi tudunk, megtudja kend úgyis az uton... Mi hirt hozott kend? János apánk messze jár? Ejh, ha tudná, erre felé mekkora gyalázatosságokat miveltek az urak! ÓcsKay László az ördögé;

Thuróczy Gáspár nemkülömben... Hanem búsul a ló, strázsamester uram! Csapunk akkora dáridót a kegyelmed tiszteletére, hogy!...

- Lassan, komám! Előbb bocsássa be kend a seregemet... Kevés, látom, az erősség Pálffy János hada ellenében.

- Mondtam ugy-e, hogy ide tart? Akkor hát készülődjünk, emberek!

Kis vártatva benn volt a nyolcz gyászvitéz. Hallották hiröket, hogy a becsületért szolgáltak meg; fegyvertelen voltukért hogy esett volna egy zokszó a sor közől?

Falatnyi volt az erősség; bástyái, mint valami ketrecz rá mája. Az igaz, hogy féltetni való sem igen akadt benne, legfeljebb a száznyolcz hajdú élete. A labancz sem vette eddig valami komolyan a territoriumot; csupán a czirkáló csapatok botlottak árkaiba. Azokat aztán csendes utra valóval eregették tovább.

Mikor az öreg, beteges kapitány, Csajághy Péter elé bocsátották Bornemiszát, nagy volt a házban a riadalom.

- Háborút hoz kend? - kérdezte a fiatal adiutáns. Nem nagyobb: őrmester-sarzszi.

- Azt, még pedig vadonat u jat, nemzetes kapitány-hadnagy ú r!... Pálffy János szörnyü haddal, száz résbontóval, ezer gránáttal ellenünk... Jön a fiaimért, a kik a parolája elő l hozzám menekültek.

- Jön? Elhagy az bennünket. Mit keresne Budetinban? Csak a haja szála sem görbül meg miattunk, ha átvonul. Bevonatom az ágyukat... Jártak erre mások is: a minap Heister Hannibál. A fülét sem mozdította felénk... Hanem azért isten hozott közénk, fiu! adj lelket a szegény kurucznak, mert elcsügged... Magam, látod, nyomom az ágyat; köszvény bánt... Eh, hogy is lenne, ha én a falakra kiállanék?

Keserűséggel szó lt. Látszott rajta: meg-megvillanó szemén, izgatott kezejárásán, hogy nem igazat beszél. Aztán meg ismerte is Bornemisza a jobb napokból.

- Hogy' lenne, kapitány-hadnagy uram?... Mindjárt elmondom. Félek ugyis, szalad elő lünk az idő, s mig igyen eltörődünk a búsongásban, megdö rdül odakünn a seregbontó... Hát ugy lesz, hogy kegyelemre megadjuk magunkat.

- Aztán?

- Fejbe löveti Pálffy János a nemzetes urat. Mi többiek lerakjuk a fegyvert s azzal: gombház, ha leszakad, lesz más. Széles a világ!

- Jól beszélsz.

- A vár pedig holnap után egy romhalom. S száll felő le a nyomoru hir: a ki meghallja, senki más, csak a boldogtalan fejedelem.

- Ki iskolájában jártál, fiu! hogy így beszélsz? Mintha messze időkből zsongana át hangod. Hát gondolnak még így ti nálatok az emberek?... Itt gunnyasztok esztendő k óta s lesem az idő k forgását, változását... Sokszor kértem a Teremtőt, ki ebbe a gyászos világba küldött, hogy szabadítson meg a bútól, mely ügyünkért gyötör... Csak a hir, mint megtévedt madár, szállong néha hozzám, de az is olyan, jobb volna, ha nem hallanám... Óh, erős a ti szívetek odalenn!

Komoran lehajtotta fejét. Nagy vivódásban állott a lelke.

- Nemzetes uram! - szakította meg Bornemisza a csendet - az én szóm gyenge, de tudom, hogy a mig János apó áll a sereg élén, diadalmas a mi ügyünk.

- Ő, a háboruk lelke!... Öt éve nem láttam; akkor, fiu! más ember volt Csajághy Péter is!...
- Vele harczolt nemzeti úr?
- Sokszor, fiam! Mikor még először járta a Dunákat. Híres volt akkor a pápai kommandó, híres benne Bottyán János. Akkoriban csiperedtek föl vitézei is: Béri Balogh Ádám...
- Most is a *jobb keze*... Hoz ő még erre is szebb időt, kapitány-hadnagy uram!
- Aztán Körmendnél Bezerédy Imre!... Láttam Stahremberg Guido gróf seregét Orsichcsal, a ki összetűzött vele. Azt mondta, elevenen viszi az apró kuruczot táborába... No hisz' vitte; hanem menet úgy fültöven vágta a kis ember az óriást, hogy menten leszédült lováról. Nem sokat nyiszálta fejét a spanyol karddal: a barón úr tulajdon lován vágatott vissza vele a kuruczai közé... És sok más - - mit is emlegetem azokat a szép napokat?... Hát vagyunk még kuruczokul, fiam?
- Nem is fogyunk ki; olyan ez a mi ügyünk, mint isten fölséges napja: borulhat eléje fellegetes orkán, de csak megleli utját s akkor annál szebben ragyog... Egy életünk, egy halálunk! Bornemisza János legkisebbik szolgája a hazának, de a mig emelheti a kardot, ne sirjon a szabadság, magyarok földjén árván nem marad!

IV.

Kürt rivalt a vár fokán: közeledett az ellenség. Tábori készlete, mint sűrű erdőség, mely ránehezedik az egész vidékre. Csak a stóbos urak sátora fölért volna, ha kipányvássák, Budetin terével. Aztán az ágyu-vontatók töménytelen sokasága s ezredek tarka-barka látványul: lovon, gyalog.

- Isten atyám! Fölesznek mindnyájunkat - szörnyűködött a toronyőr, hogy végigpillantott a végtelen hegyszorosokban. Mert három felől is jött a had.

- Mi lesz most?

A kérdés nem ottlenn hangzott. Kisebb gondja is nagyobb volt Pálffy Jánosnak, hogy akkora hadsereg élén Budetin várával gondoljon. Bagolyfészek az: invalidus emberek tanyája. Szegény Csajághy Péter uramat a ki zavarná, pogány szive volna. Elég neki a nyavalya, a kit Bottyán oldalán a lábaiba szedett. A golyóbisok kedvökre motoszkálnak az inai közt: ma itt, holnap ott, de soha nyugodalmasan. Aztán nagy dolog az, a mért Pozsony generalissimusa egész hadosztályával utnak indult. Vége a nyugati kurucz seregnek; már most hadd következzenek a bányavárosok. Tollet, Viárd meg a többi, az igazi sasfiak: együtt aztán neki a kuruczság fő székhelyének, Ujvárnak. Ifjú Heister is ott készül próbára - a marsábotért!

Azt mondta jövet Ebergényi generális úr:

- Ne ijesztenénk kicsit az öregre? Csak úgy példaadás kedvéért: máskülömben tartok tőle, kiállanak a lurkói s ránk köszöntik a czudar időt.

Hanem a szó szó maradt. Senki sem gondolt rá, hogy komolyan vegye. Van még idő, hogy Csajághy uramat is megkérdezzék, meddig duruzsol magában. Egy csapást mérnek a zendülökre, az utolsót: majd siet utána ő kegyelme is megnyitni kapuit.

Csendesen kandikáltak ki azonközben a kaszamáták rései közül a várbeli seregbontók. Mintha magok is elborzadnának a látványon s szégyenkezve húzódnának meg az alatt vontató tűzértség elől.

Hogy is lenne az, ha össze mérkőzésre kerülne itt a sor?

Csajághy kapitány-hadnagy úr pedig összefuvatta az őrséget. Begyült hozzá a száznolcz, valamennyi előtt Bornemisza. Nyoszolyáján fogadta őket. Pisztolyok feküdtek előtte, kezében kardot tartott.

Azzal mutatott maga elé le a csapóajtóra.

- Vitézek! - kezdte komor ünnepélyességgel, - Forgandó az idő: ti, a kik velem gunnyasztotok, mindnyájan érzitek, hogy más a nap, mely az égi firmamentumon ma ránk lesüt. A haza hív, fiaim! Én mondom ezt, a testben nyavalyás, lélekkel-szívvvel azonban nem utolsó kurucz... Mert ha nyomoru voltom jut eszembe s nézem az ellent, mely tengeráradat hozzánk képest, odasettenkedik hozzám a gondolat, hogy vonassam fel a lobogót: megmentem magam s magammal a népet, mely nagy időn hűséggel kitartott oldalamon. Ha meg eskünkre gondolok, melyet a haza szent nevére, hitünk és szabadságunk védelmére tettünk, akkor elgondolom magamban, hogy szép a halál, mikor százezrek áldó szava kísér örök nyugalomba, hogy nem adtuk fel a legdrágábbat... Fiaim! Pálffy János hada közelít alant: ellenség nekünk. Megrontotta véreinket; most diadalmasan veszi útját erre átal, hogy pusztítsa tovább a földet, melyet igaztalanul elhagyott... Árulók hitehagyottak tábora előtt lengjen-e zászlónk?

- Soha! - zúgta utána a kis csapat.

- Akkor elő vele az ágyúval; mondjuk el: a fogadj isten-t neki!... S védjük a várat vérünk ontásával!

- Halálig! volt a válasz.

- Lehet, fiaim!... Elkészültem arra az esetre is. Alattam hosszú ut vezet a vár mélyéig; benn a puskaaporos hordók: ha ti odavesztek, követlek a halálban. Egy pisztolylövés elég s velem robban össze a vár. Legalább nem magunkra leszünk a halálban... Vén Csajághy Péter kinjai közt számlálja a perczekeket, ha a győzelem hírével jöttök-e, avagy hogy magával pusztítsa el ős Budetint?

V.

Dehogy várták be a labanczot!

Nagy szócsót ragadt Bornemisza János a kezébe, azon át kiáltotta le:

- Barát vagytok-e vagy ellenség? Mert különben tapodtat sem mozdul a had.

S nagyobb erősségnek okáért kettőt süttetett el a résbontók közül.

Hatalmasat dördültek a haragos portékák s fújták magok előtt a füstöt, hogy prüszkölt tőle, a kit ért.

- Ejnye, - ümmögött Pálffy János. - Ugy lesz mégis, a hogy Ebergényi mondta...

A harmadik ágyúszó aztán kelletlenebb volt az elsőknél is: vasszilánkokat szórt már maga körül. A labancz csak úgy kapkodott a fájósabbik feléhez tőle, míg a kegyelmes úr azzal segített magán, hogy a szélesebbik nyílását kapta véletlenül szeméhez a tubusnak. Ugy nézegetett át a falakra.

Budetin valósággal ráparancsolt, hát maradnia kell.

Mégis előbb csufolkodott inkább, mint fenyegetőzött az őrség ellenében. Küldte a bombát, de mintha posta számban: hátha megijednek s nem lesz tartós itt a maradása?

Ijedelem? Nem egy napon születtek ők vele! Bornemisza, mint a ki győzelmen túl nem is gondol, dörögtette az istencsodákat. Katonái, de az asszonyok, gyerekek ott leskődtek alá az apróbb réseken keresztül, s ki a hogy tudta, fogyasztotta a generalissimus erejét.

Az nap rájuk is esteledett, de a második is; s Pálffy János prüsszögve szidta a tűzmestereket, hogy csak ököltre való rést sem tudnak a falakon kibontani. Még megcsufolják ezek az imposztorok!

Harmadnap fehér zászlót tüzetett ki a tábor elé. Azt mondta, nincs tovább érkezése. Csak embert keres, a kit parolára küldjön.

- Menjen a *rozmár*! - süttették ki nagy hamarosan a stóbban - Az rájuk ijeszt.

Köpczös, nagy tokájú, vörös fejű emberke volt a választott. Nehezen izgett-mozgott a rá-szabott új mondúrban s a mi annál is furábbá tette, roppant sörte bajusza láttatlanban hagyta ajkait.

- Thuróczy főstrázsamester úr! - kapott a szón a generalissimus - Az első aktus: mutassa meg, hogy híve a császárnak... Ha megadja magát a vár, seregembe fogadom a legénységet. Csajághy uramtól pedig elvárom, hogy parolájára fogadja, nem harcol többé ellenünk. Akkor szabadon elvonulhat. A vár a miénk.

Kerek volt a megbizás; írást tettek róla.

Akarózott is, nem is a főstrázsamester úrnak a tisztesség; de csak mivel érezte, hogy az áros embert, ha egyszer eladja magát, portékának nézik, elindult.

A vár csendesén viselte ezalatt magát. Mind a ki ija-fia volt, ámultában neki dőlni sietett a falnak, úgy leste a bekövetkezendőt.

Nehézkesen járta kurta lábain az utat a követ. Bele is izzadt, pedig csikorgó hidegben taposta a havat.

- No né, a rozmár! - köhentette el magát, hogy szemügyre vette, Bornemisza. - Fiuk, nem bánom ám, hogy ide jöttem!... Ehol hiába kerestem ő kegyelmét, maga jön.

(Tudta pedig minden Réthey-fi, hogy ki a rozmár; mert Bercsényi főgenerális uram keresztelte el a bajusza miatt valamikor.)

Nagy nevetés fogadta a megjegyzést. Hát még, hogy kiadták a parancsolatot, hogy illő sollennitással kell bevárni az érdekes urat. Ember ember mellett álljon sorfalat! A fogadást végzi Bornemisza.

Gonosz szándék ficzkándott a palócz ereiben. Számított rá, hogy alkura jön Pálffy János követe. Az alkut nem bánta, mert hiszen könnyű volt fölélnie észszel, hogy tovább úgy sem tarthatja csapatával magát. Annál többet kötődött magával a követ személye dolgában. Ha most kiereszti a körmei közül, úgy lehet, soká rá nem talál.

Nem, nem ereszti ki!

- A parancsnokot keresem - szólt hozzá elsőben Thuróczy.

- Mindjárt, főstrázsamester úr! - hangzott a válasz. S oly módosan tisztelgett előtte, hogy az szinte visszahökkent.

- Hát adjuk a várat, mi? - kezdte a másik kedélyesen.

- Csakhogy nem megy az olyan könnyen.

- Hogyne menne? Itt az írás: szabad vitézek lesznek kendtek.

- Nem úgy értjük a dolgot. Budetinban más a szokás: a ki vendég, azt vendégnek tartjuk.

- Ugy is jó.

- Viszszük nagyságodat a palotás házba, a lovagterembe... Aztán köszönő szóval mondjuk, hogy: hozta isten nagyságodat!

- Szeretem, fiaim!... Bor lesz-e hozzá?

- Ha excellentiás Pálffy János uram ő kegyelmessége hagyja az urat, soha ki nem fogy a borunk... Van itt virginás is, mivelhogy sirva vigad a magyar... Azaz, hogy ha labancz leve is nagyságod, húz hozzánk, tudom, a szíve.

- Hogyne, hogyne?

Igy értek föl.

Menet jólelkű mosolylyal jegyezte meg magában Thuróczy Gáspár, hogy különösen ember-séges emberére akadt. Bezzeg másutt prűszkölnék a háborus felek!

Ugy megült az asztalfőn, mint a kívánat. Szerette, hogy többen, egyre többen gyűlnek mások is köréje, s hogy alig indult utjának az üdvözlő pohár, szaporán kereng.

- Huzd rá, virginás! - emelte poharát Bornemisza. Zeneszó: édes, bús, olyan mint a szív, mely agyon gyötrődik s csak újra biztató fényű napjának örül, verte föl a fel házat. Duhaj kedvre kapott a hajdúság; Thuróczy Gáspár nemkülömben.

Kézről kézre járt azon közben Pálffy levele. Betűzte, a ki tudta. Egy pogány alak belekötött.

- Fordított írás ez, uram! - s döfött az ujjával a visszásan tartott pergamenen.

Lett arra nevetés! Kékült, fulladozott a főstrázsamester úr is s kiáltozni kezdte, hogy nem tartja ki. Latrok barlangja ez a ház, a hol pukkadásig nevettek az embert.

- Hogyne, főstrázsamester úr? - alkalmazkodott a szép szóhoz Bornemisza - A szívünk-ből beszél a kegyelmes úr... Jól fogadjuk nagyságodat pro primo: hát addig megvolna. Már most csapjunk fel főstrázsamester urammal: ez a kívánság. Nincs könnyebb annál sem.

- Semmi állapot ez itt, fiúk! - habarta virágos kedvvel szavait a vendég - Urrá tesz Pálffy János... Aztán megyünk Ujvárnak... Meglássátok, abban az izromban megdől a vár, a mikor neki ront hadunk... Erősek vagyunk, fiúk!... Magam leszek az első a falon!... Vége, vége a kurucznak... Jöszök-e?

S motyogott sok egyebet, hanem azt már nem hallotta Bornemisza János. Kisurrant a teremből s fölkereste parancsnokát.

Nyavalyában fogadta az, de jó szívvél:

- Mi ujság, fiam?

- Végeztünk Pálffy János követével. Eddig, ha szedi még az italt, asztal alá gurult... Kész-e az írás, kapitány-hadnagy úr?

A hogy kívántad: emporium³⁵ a vár; magam tovább állok, ugysem birom a harczot... Ki-ki viszi czók-mókját, hanem a fegyvert nem adjuk át... Magad -

- Felcsapok kísérőnek Thuróczy mellé... Jó. A nevemet azonban nem írta be nemzetes uram?... Fejbe lövet Pálffy János, ha olvassa.

³⁵ Semleges tér.

- Üresen hagytam. Találsz ki magad nevet, ha kérdenek... Jó lesz, ha másfajta habitusba is bujpsz: rád ösmer, ha más nem, a Thuróczy hadaféle... Igy. Már most sorsodra bizlak; mert úgyis tudom, mi szándék hozott falaink közé... Számítottál rá, hogy azon melegében tetten éred Thuróczy uramat... Isten áldjon, fiú! És adjon erőt karodnak, hogy büntető angyla légy - *az árulónak.*

VI.

Krónikában olvasom, hogy a kegyelmes úr mód nélkül megörült Budetin feltételeinek. Pár szál hajduval több vagy kevesebb; miattok csak nem türhette, hogy tovább is fagyban, hóban gyötrődjenek a seregei.

S megvolt hozzá a jó aquisitió: Bornemisza, a ki olyan kenyeres pajtása lett a főstrázsamester úrnak, hogy gyönyörűség volt nézni. Lopta gondolatait, nem hogy parancsra várt volna.

- Fiú! - sugta feléje a gazda lóhátról - estére Tapolcsányban állomásozunk. Gondod legyen rá, hogy a csárdába elsőnek kerülj. A csapláros régi ismerősöm... Aztán holnap délben Ghimesen szállunk meg; ott meg a kasznárt figyelmezteted... Vigan legyünk Ujvárig... De hiszen majd csak ott látod meg, milyen az én kedvem, ha mulatok!...

- Egy kis pinczeterokit ide dugtam ám a csábrágba, főstrázsamester úr!

- Ficzkó, emberem vagy!... Pokolba a rebellisekkel! Csak egyszer vége legyen a háborúnak, viszlek magammal Torbágyra...

Hideg volt, hogy a lehelet megfagyott, s nyavalygott a labancz, hogy száanalom volt nézni. De csak vitte irháját az áldatlan harciba. Falu falu után tűnt el háta mögött. Ghimesen is átverődött valahogy, ámbátor nem puha ágyon pihentették a kastélybeliek.

A Nyitra vize szaladt utoljára eléjük s hozta az ígélet földjét. Mert az volt a nyomoru nép szemében a hatalmas, büszke vár. Ki nem tudta földalatti kamráit, a hol esztendő számra volt felhalmozva, a mi száznak, szemnek ingere? Arra való ez a töménytelen had, meg a Dunáról érkező, hogy letapossa, a ki ellenáll s urrá tegye önmagát.

Nagy áldomást tartottak mindjárt Pálffyék annak örömére, hogy az ifjú Heister is megérkezett. Rengeteg sátorban vigadtak a stóbbal: itták előre a várnak torát.

Az igaz, hogy bakafántos egy állapotot hagyott is benne maga után Bottyán János. Megtöltette elébb a csillagvár minden zegét-zugát; seregeket vont be, hogy még a karvai portus hajdusága is felgyülemlert; aztán gondolt egyet, bucsúra hivatva össze hiveit.

Nagyot néztek azok, még nagyobb, a mikor a végső intézkedéseiről értesültek. Öt ura lett utána a várnak. Berthóty István az erősség élére jutott, Géczy Gábor a huszárokat kapta, Limprecht a gyalogságot, Rothenstein az ágyukat. Szluha Ferencz uramat érte legjobban az áldás: gazdát csinált belőle a tábornok úr.

- Ha csufolkodik a német, ne legyen panasza a hadnak... Hegyen-völgyön lakodalom: akkor ún rá az ostromra Heister leghamarább!

Pálffy János, hogy a hadakat elhelyezte, a zimankós időre jónak látta egy házzal tovább állani. Külömben is Heister Sziebert teszi az exament; azalatt ő majd a kandallónál fütözik.

Két mulató nép nézett farkasszemet egymással.

- Haj, haj fiú! - üritgette ottlenn a poharat Thuróczy Gáspár - Csinálok én olyan patáliát a kurucznak, hogy a mig él, emlegeti!... Legelsőbb a külső erődnek török ott, a malom előtt.

S biztatta jó magát a malomsokival.

Künn azalatt javában dolgozott a fia-generális úr: húzatta a tűzaknát; vettette a gyújtó koszorút, petárdát; napot-éjet nem kimélt.

Három ezer bomba rongálta már a külső erődöt, s tizenhat falrontó tátongott közben a falakra. Ugy nem használt, akár ott sem lettek volna.

Csunya nyelven háborgott a stób, mikorra elég bátorságot gyűjtött magába Thuróczy Gáspár, a ki erősen fölötté magában, hogy szégyent tesz ez egyszer a kuruczon, a mért kigyót-békát kiált reá. Akadt olyan fertelmes indulatu is, a ki egyenesen a vártetőről zúgta le füle hallatára, hogy *a gyalázat embere*.

- Beste, a ki lelketek van! - S szaladt jelenteni a vezérnek, hogy irtó háborúra megy a tulajdon ezredével.

Pityókos volt ő kegyelme, de csak megtetszett Heister Sziebertnek. A mámoros embert, úgy szokták mondani, angyalok kísérik lépteiben. Még azt sem vette rossz néven neki, hogy fegyverkezés közben (pedig jól eltartott) szüntelen szedte magába a bátorító italt.

- Elsőnek látsz, fiú! a falon - motyogta a hős ember vitézi állásba helyezkedve. - Kard, ki kard, kurucz!

S rázta jobbjában daliásan a hosszú nyakú palaczkot, mint hajdanában haragos öklét Marius, a mikor Karthago romjait taposta.

*

Mondjam-e harczukat? Bornemisza János keserves dolgát beszéljem-e, hogy' támogatta a romba dőlt torony tetejére fel boros pisztolyaival labanczok héroszát? S hogy bámult a kurucz, mikor szablyája megvillant s nyomban rá messze kalimpázott a mélység felé egy lomha test: *az utolsó áruló?*

Bercsényi Miklós főgenerális uram lelke rajt', mért írta felőle azon hamarjában a Diariumok utján, hogy: „Ehol Thuróczy uram is a többi után *repült*.”

Repülő rozmár maradt a szegény a palotás hadak közt. Kántusdiákok, lehet, ma is ugy emlegetik...

VIII. SZEKERESEK PARÁDÉJA.

I.

- Hozza-e már kend a princzet? - fogadta egy nap Balogh Ádám hűséges emberét. Mert olyan eszeveszett hajsza támadt szegény Heister Sziebert báró minapi kudarcza után, hogy hetek kellettek hozzá, a mikorra összeszedhették üldöző csapataikat a győzelmes ujbáriak.

Hogy az igazságnál maradjak, ő kegyelmének, Bottyán János nagy jó uramnak sem felejttem ki dicséretét, a ki kapubálványnak állott ki Balogh Ádámmal, mikor már idekűnn kellett paskolni a labanczot. Irmagnak való sem igen jutott abból vissza - a bécsiek közé.

Hát olyanformán irta a Pozsonyi Napló³⁶, hogy „az kálváriára menvén az processio, egy-néhány kuruczka mutatta távulrul magát...” A mi türhetetlen állapot egy ijedős kommandónak. Aligha Blaskovichot nem szorítja megint Réthey, a kinek mióta holt-eleven hírét költötték, nincs semerre nyugodalma. Ma itt támad föl, holnap amott; Bicsén, beszélnek, hogy tizenhárom zászlóval mutatkozzék; aztán átcsapott volna a Morvába. Eszterhás József uram katonáiból is csapdoztak el valamelyest huszárai...

Mióta Pálffy János Selmecz táján méregette össze magát Bercsényivel, erősen megfogytak *a sasok*. Stahremberg Guido grófot, Spanyolország győzőjét, alig mutatta be magát, hintájában fogta el pár kurucz; Ricsánnak pedig, a ki messze Erdélyországot pusztította, nem sok kedve volt a Belzebub kölykeivel való marakodásra.

Hanem azért immel-ámmal folyt a háboru. Cirkált inkább a kurucz s szaladt a Fáttra és Mátra nagy tartományából, semhogy összetalálkozzék újabb ellenségével, a fekete halállal. A mely föld még távolabbra esett, annak már a hire is megborzasztotta. A felséges fejedelem szomorúan paktált Európa jobbvéru hatalmasságaival; Bercsényi szervezkedett, Bottyán pedig Nagy-Kátáról tartotta szemmel a vad ráczokat.

Mégis volt kelete a jobb hirnek...

Balogh Ádám, hogy pihenőt tartott Ujvárbán, egyszer nagy pecsétetes levelet vesz valahonnan a Fejér-hegyek országából. Feltöri, nézi az aláírást, olvassa; de csak a feléhez sem jut el s akkora lármát csap, hogy a stóbosok azt hihették, megbolondult.

- Mi lelt? - kérdezte Szluha Ferencz, a gazda.

- Mi? Hát mondok én olyat, érdemes kulinátor³⁷ uram, hogy ha egyben fel nem tálalja kend Ujvár legjobb borát, akármi legyenek... Az áldóját, kirugom ma a falat!

Mi volt a levélben?

A kis Jávorka hadnagy beszélte hosszú, keserves utját. Hárman vannak, mondta; üldözik szünös-szüntelen Ócskay Lászlót, a kit kerülget ám szomoru végzete. Kéri nagy jó urát, Baloghot, hogy tiszta legyen hazafelé az út: *császár madara* ha hurokra kerül, összefut a félvilág. Már pedig csak Ujvárbán mutogat olyan állatot!...

Majd fölverte az a csekély irás a várat. Hát mégis igazságos az isten!

³⁶ Labancz ujság.

³⁷ Szakács.

Ott somfordált valahol Bornemisza János is a palotásház udvarán. Sok volt neki a hir, leverte lábáról.

Életében ma érezte először, hogy kikezdi a kaján irigység, ha rögtön nem esik változás vele. *Császár madarát* fogni, mialatt maga összedugott kézzel lopja isten drága napját, több volt a kívánnál.

- Pusztul a gaz, - dörmögte - mi marad én rám?

S vonult arrább, a hol nem látja emberi szem. Gondolta, leszáll az alsó bástyatoronyba: ott kedvére duruzsol.

Belép.

Majd elképed, hogy kit lát ott maga előtt: Rácz Miskát.

- Góbé te vagy? - tárta ki karjait feléje. A másik pillanatban azonban már visszahökkent:

- Megkövetem, hadnagy úr!... Zokon ne essék a szó...

- Mit kertel kend? - pattant ki a másik - Ki vele a bajjal!... Azt tudja, nem látom: összehabarodott az elméje?... Aztán ki miatt?... Nem lát kend a tulajdon szemével? Pápaszemet hozzak?

Volt pedig mit nézni rajta is, meg az odúbeli széthányt holmikon is.

Hát nézte Bornemisza János. Nézte, a mig két könnyecsepp nem szökött ki a pilláira. Aztán elmosolyodott.

- Nohát! - mondta a góbé. A mi azt jelentette, hogy bolond szerrel adja magát busongásnak. Ruha: új, diszes; fegyver: a fegyvertárból; zakumpack: egy egész lóra való; aztán pénz: a mennyi kell; eb ura gondnak!

- Tisztítjuk az utat - folytatta utóbb. - Hozzuk a *császár madarát*. Fogadja-e kend?

Nem kellett annak kétszer mondani: kezes lett, keble dohogott csupán a nagy indulattól.

II.

Idáig megvolt a palócz. Barangolt messze földeken; ha meg ráúnt, ott volt vele a czivódó társa. Ketten aztán kitettek annyit, hogy ungon-berken hiába kerestek labanczot.

Egyszer, mikor Galánta körül már azon kezdtek évődni, hogy maradjanak-e avagy inkább a Csallóközön át kerülgessék Pozsonyt, a messzeségből fegyvercsillogást vett észre Bornemisza. Leste, leste s örömében összecsapta kezét:

- Ni, a labancz!

- Álmodik kend - torkolta le Rácz. - Kurucz had az; Réthey ezeres-kapitány uram hozza a huszárait.

Sasszeme jobban látott: Nyitrai püspök asztalától érkezett a morvák rémsége. Nyargalvást ügetett; látszott, sietős az útja.

- Most veszem a parancsolatot Munkácsról, - üdvözölte a vezér a kis csapatot - hogy sietvést velitáljak³⁸ Marchegg fölött... Soha rosszabbkor! Kémeim az este fogták el a szombatiak

³⁸ Könnyű lovasok portyázása.

követét, a ki erősen igyekezett Pozsonyba. *Ricsán fia indul*, írják a levélben; féltik a nyavalyást, azért szekerekkel kísértetik... Itt a levél; ez meg rá: a válasz.

S nyújtotta mindkettőt.

Rác Miska vette át, Bornemisza pedig tudós ábrázattal dőlt neki a betűknek. A dolog érdemével azonban sehogy sem tudott tisztába jönni.

- Beszéljen már, hadnagy uram! - sugta oda társának.

- Rövid a dolog - nevette el magát az ezredes. - Fölnyergel kend, Bornemisza János, aztán viszi Szombatba a választ. *Persze: a pozsonyi kommando íródeákjaitól viszi.*

- Értem! - vágott vissza szemével a palócz. Sejtette, hogy neki való a feladat. Kitudja a többit - menet.

- Hadnagy úr pedig - folytatta a szóló - csapatával tartaléknak helyezkedik el... Főgenerális uram orderéből értettem, hogy Ócskay útját őrizik... Jávorka nyomon van: szorítja... Rongy had kíséri ma már *az árulót*: szökök mellőle az is... Hát jó kézben marad ugy-e a levél?

S hamiskásan intve szemével megsarkantyúzta lovát. Fölöslegesnek tartotta részletekbe bocsátkozni, a mikor jó sorsa a híres labanczfogót hozta útjába.

Pár szökés után mégis megrántotta a gyeplőt, hogy hátrakiáltson.

- El is feledem: ugy-e bizony, van pénz elég kegyelmeteknél?... Soh'se busuljanak: megkerül a réven, a mit vesztenek a vámon.

Találós volt a szó. Jól számított: elérte mind a kettő. Pénz - az tellett Balogh uram rendeléséből; a fogósabbikat, a furfangosságot pedig számon kérik ők majd maguktól...

Hanem azért ballagtában főtt a feje Bornemisza Jánosnak sereg plánumától. Mert hamar felfogta Rác Miska magyarázatából, mi a német szándéka: hogy lopvást akar a főkommando székhelyére jutni; de hogy találomra fogjon munkához, megriadt annak még a gondolatától is.

Ismerte a szombati utat Pozsony felé: válogathatott a hegyes-völgyes vidékben, hogy merre váljanak el.

- Hadnagy uram! - szólalt meg végre Bazin táján - Itt talán megállapodhatunk... Magam egy ugrásra befordulok Czifferbe, az atyafiakhoz. Valami gunyára kell szert tennem, hogy bevihessem az írást. Addig lassan elbaktat utánam a had... Arra alább kétfelé hajlik az út: az egyik Pozsonynak visz, emez az ujvári... Ha isten enged, hozom az urfit, vitézlő uram meg segíti odább... Azonközben utunkba botlik Jávorka is.

- Hány embert kíván kegyelmed magához?

- Ha tudnám!... Hogy jutok be előbb a kommandós házba?

- Szekerek kísérik... Fogad hát kend szekeret, a hány kell.

- Azzal a szándékkal vagyok magara is... Tíz ember ugy hát elég.

Sietős volt az út, nem tarthatott tovább a tervezgetésök. Rác pihenőre vezette csapatát, míg a palócz vágatvást sietett el társaival.

III.

Máté napján, kora reggel értek be Szombatba. Sűrűn tolongott a falvak népe: lábas jószágot hajtva, vagy szekeren gazdag éléssel. Bozontos ködmenben ballagott utánuk a várhidon Bornemisza; nyomában a többi. Egész kis sivalkodó, bőgő tábor volt körülöttük a barom.

Sürgős lehetett a kommandó dolga, nem nagyon törődtek vámosai az ellenőrzéssel. Szekerek egymás hátán, ember a szomszédját döfölvé nyomultak a főtérré. Ott pedig nem a vásárral törődtek.

Nyarga, vékonyhangú német magyarázta ottan, hogy jó kedvében találja ország-világ a nagyságos stóbot. Adják a pénzt bőven, csak szekeresek kellenek. Rövid az út Pozsonyig, vinni sem kell portékát: ki a hogy jónak látja, vesz részt a kíséretben. Nagy urat visznek.

A palócz rögtön készen volt tervével. Hagyta a boldogtalant éktelen lármájával; azon nézte körül magát legelőször, merre találja a réthei gazdákat. Ha ezekkel rendben van, megy a többi magától.

Egy becsaliban mulatoztak az atyafiak.

Közjük települt, hallgatta beszédöket.

Természetesen a kommandó ajánlatáról folyt a szó.

- Ne higyen kend a németnek! - vágott közbe egy fiatal - Igér; aztán ha a fizetség sora következik, köszönje kend, ha szárazon elviszi.

- Fuvar kell neki. S hord kendtek sót, puskaport, sebes embert.

- Nagy urat küld velünk generális uram: be jól teszi! Törjék a nyaka - Uram bocsá! -, én ugyan tapodtat sem megyek.

Kerekedett aztán másnemű vélemény; nem sokáig kellett türtőztetnie magát a palócznak, hogy megszólaljon:

- Azt már tudja kegyelmetek, hogy ki vagyok. Hát azt mondom, mindnyájan megyünk, réthiek. Van kegyelmetekkel vagy harmincz szekér -

- Van, vitézlő hadnagy uram! - szabadkozott valamelyik szomszédja - Hanem ki teszen arról, hogy be nem csap a labancz?

- Én, atyámfia!... Mit kér kelmed a fuvarért? Sokat kérjen, megadom... Kegyelmed is adja? Fedezem a költséget...

- Adjuk, adjuk! - visszhangzott mindenfelől.

- Öcsém uram! - bólingatott a legöregebb - Nagy hírét hallottuk; elmegyünk az úr kedvéért.

- Tud kendtek hallgatni? - tette akkor szájára ujját Bornemisza.

Néma csend volt rá a válasz. Megnyugodott.

- Távozom hát - szólt. - Kiki végzi a dolgát. Ha jelt adok, valamennyien ott teremnek a kommandónál. A tiz első szekér az enyém, atyafiak; a gazda az én emberemmel cserél helyet. Magam, a tizenegyedik, talállok majd helyet.

Azzal tovább sietett. Társai erről, arról vártak reá s adták hireiket. Van szekér, a mennyi kell. Felpénz köti vagy harminczát.

- Fele is sok lesz - gondolta. S eszébe jutott tarsolyában a levél, melyet át kell adnia.

- Ha a német újra kiált: oda nem eresztetek, vitézek! egy fia szekérét!... Ha szüksége van a kommandónak, velem lesz dolga.

S röviden közölte tervét.

Csunya kétfejű állat - sárga mezőn feketére mázolt sas - pislogott le a magas épületről, mely előtt nem sokára megállott. Kicsit összerángatta előbb gunyáját, leemelte széleskarimájú kalapját, úgy készült a kapu aljába.

Csak felet sem léphetett. Valaki nagy szóval elállta útját s ráadásul szörnyű alabárdot tolt a szeme elé.

- Ereszsz be, jámbor! - alázatoskodott, hogy szemügyre vette.

Az ő volt.

Minthogy pedig az semminemű szándékot nem mutatott arra nézve, hogy odább ereszsze, más hangon kezdte, de már föltett kalappal. Még a keze is megrázdult, úgy érezte fokról-fokra, hogy a haragos epe önti el; ha pedig az előnti, megszenved valaki érette. Hangos szóval fakadt ki:

- Mit? Engem, az excellentiás stób követjét?... Azonnal ereszt kend méltóságos Ricsán urfihoz...

Arra többen is előfutottak. De a pokrócz ember csak szóba sem akart már senkivel állani. Laesio-t³⁹ kiáltott, mintha nagyhatalmasság lett volna.

Akadtt, a ki megszeppent; más berzenkedve habozott, bocsássa-e vagy elűzze. Utoljára úgy összeröfönt a kapufélfa hadja, hogy ha egy nagytekintélyű úr elő nem kerül a belső házból, aligha verekedés nem lesz a vége. Az aztán hamar megértette, mi járatban van, sőt a levélért kegygyel rá is veregetett a vállára.

IV.

Az kellett neki, hogy vérszemet kapjon! Kevélyen lépdelt a pártfogó után s szurós tekintettel marta le az agyarkodó hadat. Tehette, a legbelső házban pedig még annál is inkább tehette, mert ott már a levél végezte a beajánlást.

- Derék ember kend! - ezzel a szóval jártak ott kedvében. S a ki jött, pedig cifra urak sokan jöttek, valamennyi jóságosan fogadta. Utoljára az urfi is előkerült.

Fiatalt, habképű emberke állott Bornemisza előtt, a ki egyben ellátta, hogy van mit féltetni rajta. Istenes páterkák - a szombati convictus atyái - sorakoztak mögötte; ki kenetes intéssel, ki bátorító mozdulattal. Kiadni készültek a szegényt, hát ráfért a bucsúztató.

A főemberes úr (mert annak kellett lenni) darab időn tanakodni látszott a társasággal, végre a követhet fordult:

- Nagy szolgálatot tett kend, megháláljuk... A barón urfi⁴⁰ hát baj nélkül eljut Pozsonyba?

- El az, - bólintott a palócz - úgy mondták a stóbos urak.

- Adunk különben melléje ötven jó lovast.

³⁹ Felségsértés.

⁴⁰ Ricsán báró.

- Jó lesz biz' a' - hagyta rá amaz.

- Aztán, hogy neszét ne vegye jöttek a kurucz, fogadunk szekereket, a kik előtte, utána járjanak.

- Pompásan! - hangzott a bizonykodó ráhagyás.

Mikor aztán kifogyott a részletekből, akkor meg a palócz kerekedett felül. Ijesztgette:

- Ötven lovas, nagy jó uraim! Nem kevesli nagyságtok? Ha egyszer galyibát csinál a kurucz, galyiba lesz.

Hasztalan: nem fogott az ellenvetés. Még az urfi fülét is elállották, hogy oda ne hallgasson. Jobban tudják a pozsonyiak, van-e veszedelem.

- Messze a kurucz - nevetett valaki a jámboron.

- Hát ugyis jó - zsémbelt tovább a palócz. - De a szekeresek, hol vannak azok?

- Kapunk százat, ha kell!... Ezret!

- Pedig egy nem sok, annyit sem kap nagyságtok.

Ez a szó inkább hatott. Hüledezve nézett össze a fényes rend, hogy nem bolondozik-e az az izé.

Dehogyan bolondozott. A legkomolyabban biccentett fejével, hogy úgy van, a hogy ő mondja.

Miközben tündötek, egy lakáj szaladt be s jelentett valamit félhalkan a főemberes úrnak. Az aztán bombaként hatott a társaságra.

Bornemisza mindjárt kiértette az ijedelemből, hogy merről fúj a szél. Neki állt most feljebb.

- Mondtam ugy-e?

- Valami parasztgróf összevásárolta valamennyit. Ha ő parancsolja, beszélük, előáll egy tábornak való, másnak senkinek.

- Nem gróf az... Egyébiránt megkövetem nagyságtokat, hirdessék másodszor is ki a kínálatot. Hadd nézek magam is utána a dolognak; mert sietős az ut.

- Ma meg kell történnie - szólt határozottan s egy szívvvel a társaság. - A stób Stomfa felől akarja fogadni a baron urat.

- Hát azért... Kihirdetjük a nagyságtok ajánlatát... Eh, ember kell oda, a ki ért a parasztok nyelvén...

- Vállalkozik kend? - kaptak amazok rögtön az okosságon.

A palócz ravaszul összehuzta szemét s a mit válaszolt, arra való volt, hogy annál jobban leplezze szándékát.

- Lesz-e fizetség, nagyság urak? - így, ezen kezdte.

- A baron urral megy a kassza. Pozsony fizet... Igérhet kend, a mennyit akar... A dobosok a vártán állanak; parancsol kend, minden a kívánsága szerint megyen.

- Ráállok. Hanem már most nekem is volna kérésem.

- Teljesítjük.

- Magam viszem a méltóság baron urat.

- Hajtott-e kend uri lovat? A tüzes sárkány nem veszedelmesebb.

- Se baj, hajtja hát a furir; én csak mutogatom, hogy merre haladjon...

Ennyiben maradtak. Azaz, hogy a nagyobb igazságnak okáért pár darab lázsiás is odavándorolt Bornemisza János markába: adta a hálálkozót a labancz.

Ő kegyelme pedig nem soká késett, sietett le a vártabeliekhez. Megfizetett nekik az ákácziózusságért: úgy parancsolt, hogy maga megsokallotta.

Mikor aztán a vásárosok összecsdültek, megbizonyosodhatott, hogy nem nagyított a palócz. Rendületlen nyugalommal hallgatta az ígéretet a paraszt, de nem mozdult.

- Mehettek - intett ekkor a dobosoknak. Maga aztán, hogy ott hagyták, más nyelven hirdette akaratát - - -

Ötven szekér, szép hosszú sorban, egyenest a kommandó frontján huzódik meg. Tíz elül, középen a többi helyet hagy. Indulásra jelt a furir mellől kapnak - - -

Jóformán el sem végezte, távozhatott már jelentéstételre. Fél sorban ott állt előtte az ötven szekér.

- Így, nagyságos urak! - lépett be az ámuló társasághoz.

- Kend a parasztgróf? - sipogott a fiatal báró, kinek nagy mulatsága telt a mókás követben.

- Ha annak hívnak!? - vont amaz vállat. S nevetett, a hogy a többinél látta.

V.

A sok málha közé föltették az urfit s hogy erőssége legyen, ha az uti veszedelmek kétségbe ejtenék, társnak adtak melléje egy papot. Azzal rájuk zárult a kóberes hintó s a borotvált képű furir megsuhogtatta ostorát.

Bolond egy világ volt: tótágast állott benne a rend. Szekeres parasztok, kupakkal agyarukban, jártak a sor elején utmutatónak, s hátul vágatott az úr, a ki nem is úr, mivelhogy ki sem tér neki a bundás paraszt.

- Jól vagyunk már! - pillantott Bornemisza a hintó bakján a lakájra. S biztatta barátsággal, hogy gyönyörű állatok azok ott, de hát az emberök!

Pompásan haladtak. A beste fiak - elül a tíz - garázda mód hajtottak: a kényes úri lovaknak akadt dolguk, hogy valaki hát mögül kitérni ne kényszerüljön. Így is habosra futották magokat.

Tetszett a palócznak a multság, de meg frisses is volt az idő, hát kis vártatva előhuzta a butykost s társára köszönte.

Látni kellett volna az ijedt arcot a kinálatra! Micsoda gondolatnak is, hogy úri rend, már mint egy furir, hajtás közben kísértetbe hozza izlelítő juskóliumát!

- Bruder, igyál! - biztatta a lator s huzott belőle hosszat, hogy olvasni lehetett utána a kortyokat.

- Várj sógor - segített aztán rajta s nyult át a gyeplőért. Ha egyszer átveszi a praesentiát, már akkor ember az ember, még ha a baron ur furirja is.

Így összebarátkoztak. Bornemisza pompásan tartotta az ostort, a német meg a huszár miatyánkot. Szaladtak is a lovak, hogy ezentul a kurucz fiaknak kellett közbe-közbe csördíteniök, ha nem akarták, hogy a paradénak vége legyen.

Eszeveszettül folyt a hajtás: majd égnék meredt a furir hajaszála. De mukkanását sem hallotta a szomszéd, úgy megült s szorongatta az italt.

Nagy utat megjártak, s már kiváltak a bazini hegyek. Egyebet sem nézett Bornemisza, csupán azok csucsait, meg az erősen állongó napot, mely régtől fogva tartotta magát valamelyik hegymagaslat körül, de bucsúzni nem akart.

- Várj komám! - vágott feléje karvalypillantással - látsz még te itten olyan komédiát, hogy rád esteledik, mégis ott feledkezel.

A minthogy az utkanyarulónál czudar kedve támadt: csattogtatni kezdte egyszerre az ostort s kivágott a sorból.

(Az volt a jel, hogy utat nyissanak.)

Látta a német, hogy nincs isten hírével a társa, megragadta hát a gyeplőtartó jobbot. A palócz annál pogányabbul suhintott közbe s már tele torokkal kiáltotta:

- Hajrá, kurucz!

Visszhangja támadt szavának: megnyílt az erdő s adta magából a veszedelmet. Rácziek fürgé lovon szemközt neki a kíséretnek.

- Isten áldjon, brúder! - kezdte az öklelőzést Bornemisza az emberséges németen, ki a hogy' volt, kezében az üveggel, repült le nyomban a bakról.

- Igy! - kaczagott rá s nagyot csapott a lovak közé.

Egy szempillantás munkája volt, alig több a folytatás. Az ötven vasas német leghátul mire neki foházkodott, hogy segítsen az állapoton, Rácziek meg a szekeres kuruczság hamar végeztek. Egyéb baj sem történt, mint hogy a baron urfit kéretlen-kelletlen kiemelte Rác Miska a borító alól.

Mérges volt pedig az istenadta. Kiáltott, fenyegetőzött s utoljára pisztolyt emelt a tolakodóra, hogy lelövi.

- Pernahájder, ne játszá! a tűzzel! - markolta valaki fültövön. Attól a fogástól aztán egyben elment a kedve minden háborgástól.

Végeztek odaát is. Nem volt bolond a német, hogy leaprítassa magát: kicsit megpróbálkozott, aztán ill' a berek, a merről tágasabb! Abban fogyott az ereje, hogy versenyt futott.

Ugy legalább elevenen összepányvázhatták őket - diszkiséretnek.

VI.

Gúzsban állt a nemes gléda, középtűt az urfival. Még csak a szekereken volt a sor, hogy hazafelé vehessék utjokat: a fizetés percze ütött.

- Megszolgálták kegyelmetek - szólt Bornemisza. - Istennek hála, van miből.

S szedte elő tárczáját.

- Várjunk, öregem! - akadályozta meg Rác - Fizet a labancz: úgy ígérte.

S nevetve mutatott az elfeledt hintóra.

- Hát a stób kasszája!?

Kassza is, pap is ott huzódott meg a kóber alatt: nehéz volna eldönteni, hogy melyik csendesebben.

A pénztáron könnyítettek előbb.

- Ide vele rétheiek! - kurjantotta el magát a palócz, hogy a tömérdek lázsiás, tallér, poltura fénye szemébe ötlött. S adta tele marékkal.

- Hát a pappal mi lesz? - jegyezte meg valaki.

- Isten embere, - szólt Rác, - csak a haja szála se görbüljön meg miattunk. Ültessük fel a kocsi, vigye Pozsonyba.

A pajzán indulat azonban nem igen hagyta békén, hogy utána ne vesse:

- Hirmondónak - *a triumfusunkról*.

Valósággal azt csinálták az ujbári uton. Elül lóháton vezérül Rác Miska ment jobbról, Bornemisza János balról; utánok fejenkint hátul a kurucz huszárok, hosszú vonalban, úgy fogták közre prédáikat. Ezek is hasonlatos sorrendben következtek rang szerint, legelül Ricsán fia. A zászlókat, fegyvereket a palócz vitte nyeregkapáján, a nehéz sisakokat pedig a többi. Nem kellett a rabokat meghülestől féltetni, hatalmas paróka ült a fejük tetején.

Széles országut az ujbári, de majd hogy szűknek nem bizonyult ennyi dicsőség hordására. Mennél közelebb jutott a várhoz a menet, annál büszkébben váltak ketté a sorok. Respeg⁴¹ sem kellett hozzá: megláthatta, a ki akarta, kit hoznak magukkal a vakmerő fiuk.

Sokan látták: egy egész tábor, mert hiszen a gyerek is kiszaladt a várfalhoz. Ugyanakkor megdördült pár mozsárágyu is, a mi azt jelentette onnan felülről, hogy valami nagy dolog van készülöben.

A minthogy a keresztesi utvonalon, mely az érkezőkét a vár alján érintette, egy másik csoport is szembe ötlött nagy hirtelen.

- Jávorka lesz - hegyezte arrafelé tekintetét a palócz.

Azonközben beértek.

Balogh Ádám volt a fogadó: ott a hely színén, be sem várva, míg a stóbos házig érhetnek, üdvözölte a győzteseket. Üdvözölte pedig akképen, hogy nagy írást vett elő s olvasta - a palócz fejére az elismerést.

- Sok lesz - dörmögött az közbe. - Mi marad akkor vitézlő hadnagy uramnak?

- A felség - folytatta azonban ékes szóval a vezér - tudván Bornemisza János hűséges strázsamesterünk nemes indulatát, hogy szabad vitézként kíván mindhalálíg szolgálni, meghagyja tovább is orderében. Ezt az érmet pedig, mely a legjobbknak adatik, hordozza büszkén a haza jóvoltára... II. Rákóczy Ferencz, a felséges fejedelem köszöni meg vele a kegyelmed szolgálatait.

- A mi pedig Rác Mihály kedvelt hivünket illeti, - hangzott tovább az írás - kinevezzük ő kegyelmét a confédérált státusok vicze kapitány-hadnagyává s rendeljük nagyságos és tekintetes Béri Balogh Ádám brigadéros uram oldalához.

*

⁴¹ Messzelátó.

Mesébe való az már, hogy' ölelgette pajtását az áldomás órájában Bornemisza János. Feledte a maga dicsőségét, majd oda lett a társáé miatt. De a jóságos öröm fakasztotta szemeiből a könnyeket.

Pedig meghozta *a princzet*. Császári és királyi ezredes volt a nyavalyás a stób írása szerint, holott még csak a betüknél végezte. Az volt a szándék, hogy generális-évre szegődtetik.

Nem rajta mult, hogy nem ott kezdhette a harci dicsőségét...

A másik csoport aztán megtetézte a közörömet: hatalmas emberrel jött, az elfogott Ócskay Lászlóval.

- Isten hozott, *császár madara!* - kiáltotta legelsőnek Csajághy János, akkoriban a főhadi törvényszék bírása - Rég kívántam már látni egy ilyen *császár madarát!*

Kivánta más is: egy egész ország, lelke nagy felháborodásában. Nótába vették Rákóczi villámát, a kit tulajdon fénye elvakított; a *hatodszor* árulót, kit fölemelt utoljára a hon, hogy annál szédítőbbet bukják.

„Mikor rézdobokat megütték az vártán;
Mikoron az sipot megfűtták az bástyán:
Akkor az piarczon álltak mind fegyverben,
Kihozták Ócskayt, vasakkal terhelten.

*

Ott felzendülének vitézek, hogy látták.
„Öld meg az árulót! Hozzá” - azt kiálták.
S ha fejét nagy-hamar hóhár⁴² el nem csapja:
Testét vitéztlő rend ízekké szaggatja.”⁴³

⁴² Hóhár.

⁴³ Ócskayról szóló népballada.

IX. AZ UTOLSÓ KURUCZ.

I.

Mintha a felséges úristen áldáshozó keze még egyszer érte volna a magyart! Túl a Dunán alig-alig tartotta még magát a soproni redout; fenn a bányákban Tollet utolsó harcát vívta a versali sánczok között, s lenn a Duna-Tisza közében vérrel irta fel nevét a rácz annak emlékezetéül, hogy utoljára agyarkodott Bottyán János hada ellenében.

Most indult meg a legújabb győzelem hírével Balogh Ádám is *az öreghez*. Szép dolog Ricsánnak, Erdély gyilkosának kudarcza, ki hogy szeme fényét, egyetlen fiát kényszerül ellensége kezén tudni, el nem viseli a gyászt s reménytelen adja fel a labanczok ügyét...

S Ócskay Lászlónak bús nótája is nem veri-e majd fel Bottyán szívében a büszkeséget, hogy a kitől mindig féltette hazáját, pribék kezén végezte szégyenét?

Délcegen járt a Balogh-fiak alatt a mén, mintha érezné az örömet, melynek hirtívője. Kélt és tűnt a vidék, mint fellegek járása; besötétült, kiderült s mosolygós volt mindenfelé.

Ki félt most *a fekete haláltól*? Mese szól messze föld gyászáról; hanem a ménnek robogása biztatóbban csendül meg a daliás nép fülében. Egy élet, egy halál; s a hol százszoros az ellen, isten büntető nyavalyája annál nem félelmesebb...

Szép szeptemberi napok, tele édes bizalommal, hirdették ujabban a fényes jövődőt. Ahol a felső vidék; amarra le hirt sincs a labancznak, s a ki Hatvanban ármányt szőtt, hogy elfordítsa a jász atyafiak esztét, megszenvedt Bottyán által a czudar. Ép most érkezett le tőlük harmad napja *az öreg* lőrincz-kátai táborába. Csend van a tartományban, hát pihenni akar.

Adják-veszik a szót idő-töltésnek a leventék. Balogh Ádám kifogyhatatlan a szeretetben, az édes visszaemlékezésben agg vezére iránt. *Hódas* lováról beszél, mely száz halálból kiragadta urát; daliás visszaját Ócskay Lászlóval, a kit, mikor a czéda életről letért, leventék virágának tartott hazája. S a győri kázus sem utolsó, mikor négyszáz jó vitézzel irtotta ki a szigeti ráczot; meg a kőszegi temető-indulás, a mikor a sirhantok mögől ütött hada a labanczra... Ki nem tudja róla, hogy fegyver nem fogta, golyó nem járhatta? Olyanok a *halhatatlanok*, a kiket isten, mikor az árva föld népére letekint, jóságos kézzel int magához, nem fegyveres halál által, de csak akkor, ha betelt már órájuk...

Csendes alkonyati órán tünedezett fel Lőrincz-Káta, s vele a tábor, melynek sátrai végtelen sorokban nyultak el a falu árkatól. Az élet is nyomasztó volt körülöttük: a szélesedő árnyékkal huzódott meg erre is, arra is.

Állongó őrsők, komoran, egyedül a tisztelgést végezve, fogadták őket; a viszontlátás öröme, felferődő tábori zaj, standárok mozgása - sehol. Surrant inkább, mint sem hogy mutassa magát a had embere. Beljebb már apróbb csoportokba állt ugyan, de ott is némán, földre szegzett tekintettel kerülte szomszédját.

- Vert had ez - dünnyögte Balogh, s balsejtelemtől üzelve sarkantyúzta meg lovát. Szöktetett kíséretével a stób sátorköre felé, mialatt halkan odaszólt segédtisztjének, hogy bocsássa nyugalomra az ezredet.

Hárman maradtak, mikor a vezérsátorhoz értek. Annak tájékán is nesztelen ült meg a csend, s látni való annyi akadt, hogy a jó czimborák: ifjak, öregek, komoran, szót sem váltva, föl sem is tekintve az érkezőkre, surrantak ki s be a bejáraton.

Megdöbbszentő csüggedés fogta el lelköket.

Elül Balogh, nyomában a kettő, közelítettek a sátorfüggönyhöz.

Bizony megremegett a kéz, mely félrevonta; s megdöbbszent a szív, mikor szemközt találta magát - *a kikerülhetetlennel*.

Egyszerű tábori nyoszolyán, melyre az elválhatatlan párduezbőr volt terítve, feküdt a kuruezság utolsó reménye, Bottyán János. Vagy nem is ő: egy rom a multból; merő tetem, melyben hogy van még felcsillanó élet, a bágyadt fényű, el-elmosolygó félszem sejteti.

Árvái köruezik: két unoka, kiket a harc mezején nevelt oldalához: Szabó Mózes alezredes, meg Horváth István főstrázsamester. Ezek könnytelen szemekkel huzódnak meg jobbról és balról: elapadt a fájdalom forrása bennök, mely áztathatná. Odább daliás alvezérei, stóbos emberei ülnek, kiket száz csata edzett: búval telten, gyötrő sóhajt fojtva vissza magokba. Egy-két benfentes szolga, a ki a hátsó függönyök mögé rejtőzik s törli még könnyeit.

Odaborul Balogh Ádám az élő-halott elé. Hiszi, hogy az öröm sugarát kelti urában hireivel. Hát mondja s kísérőire mutat, kiknek egy elismerő pillantás bőséges jutalom.

S a beteg perczre felélénkül; okos, értelmes tekintetet vet az alakokra, sőt mosolyog. Aztán megemeli jobbát, maga is felkivánczik, hogy ülve szólhasson.

Néma azonban az ajka: szó nem beszéli róla utolsó fájdalmát, mely halálának oka. Ha mondhatná, bús története volna Hatvan lázadásáról, melyet elfojtott és csalódásáról, mely vigasztalanul mardosta szívét. És mardossa a kétségbeesés, hogy ki fog nyomába lépni; ki vezeti hadát; ki koszorúzza hirvirággal II. Rákóczi Ferencz fegyvereit?

Érzi, hogy árvái maradnak: árva lesz a hon, melynek jó csillaga tűnik el vele s bujdosó a fejedelem, kivel sorsa összeforrt...

Ezek, minden bizonynyal ezek a gondolatok vonják homlokára a redőt, ezek fátyolozzák el szemeit s remegtetik meg jobbát, mely áldólag terjeszkedik ki hirtelen a térdeplő alak s valamennyi fölé...

És sirva borulnak egymásra daliás kurueczok és utánuk búját zokogja az ország, hogy oda van erőssége, s pusztulás útja, a mi még ezentúl hátra van...

II.

Megingott a honfi-szív, mikor az oszlopa kidőlt: örvény szélén látta egyszerre magát, holott az előbb még boldogan reménykedett. Benn ült hiszen már a Duna-Tisza közében a *fekete halál*, benn a szivekben is, a hol csak nevet nem tudtak adni neki.

Odaát, *a szerencsétlen földön*, kezdődött mindjárt a dolog, pedig édes *apai* örökségül maradtak Bottyánról a Dunák jó Balogh Ádámra. Azt irta a fejedelem, hogy ha minden odavész is, azt a tartományt a jótevő János *lelkével* védelmezze meg.

Hát hiszen vitte az oxieuciumokat!⁴⁴ Simontornya is visszakerült, Sopron is szorongott; Kőszegen pedig illuminációt rendeztek a sátfiúk. Aztán lekerültek a Mecsek-hegyek tájára, hol a rácz atyafiúknak mutogatták *az apó lelkét*.

⁴⁴ Könnýű lovasság.

Hanem azért örület játéka volt az; isten elfordította könyörületes szemét a magyarról...

Mint a sáska-had, kerekedett föl Bottyán halálhírére Heister Sziebert. Jól számított: megdermedt a kéz, mely a szabadság pallosát villogtatta; s a mit a pártosság meghagyott, a halál öldöklő angyala rontotta el...

Kevesen voltak, kik az üldöző had elől Szegszárd előtt megvonultak. Fáradt, kiéhezett képű fiak, kétségbeesetten, a becsületért maradv helyt, állották már körül Balogh Ádámot. Rom, a mi a Bottyán-huszárokból megmaradt.

S szomorú híreket hozott a felséges fejedelem írása is. „Ereje hovatovább megcsökken, mondta volt, mivelhogy hív és híres segítőjét, Vak Bottyánt a halál tőle elválasztotta.” S kidőltek a jobbák, s reménytelen csüggedés szállta meg a hont.

- Eddig van, fiaim! - kelt föl sóhajtvá sátorában asztala mellől a vezér. S bus arcza, reszkető jobbjá elárulta, hogy veszett ügyről kíván utoljára szólani. - Mese, a mit műveltünk, vége a mesének... Fejedelmünk hajh! szánja a magyart, de a szabadság istene nem barátunk... Értem főgenerális uram leveléből is, hogy szerte van a had; a bányák behódoltak; hiveink parolára tárják Pálffy János felé jobbjukat... Czudar világ: a ki szereti az életet, hát kövesse!...

Keserűen hordta körül tekintetét. Visszhangjára várt-e szavának, vagy szívök dobbanását hallgatta? Azok komoran, visszafojtott lélekzettel, az asztalhoz odagörnyedve, tűnődtek. Szó azonban nem hallatszott semerről.

Elégedetten vetette föl fejét. Vésznek, viharnek osztályosaitól mit várhatott egyebet, mint hogy egy szálíg kitartanak zászlajuk mellett, mely annyiszor hirdette nagyságukat?

- Ütött az óra, - folytatta - rójuk le hát az utolsó tartozást! Kevesen vagyunk: elegen, hogy Heister Sziebert ne örüljön győzelmének... Magam vezetem a rohamot... Ha aztán ott veszttem, vigye meg valaki hírünket a felségnek, hogy az utolsó Bottyán-fiak becsülettel ontották véreket. Sirasson meg Rákóczi Ferencz, sirasson az ország; a mi utánunk következik, ugyis egy nagy sirhalom, temetője a magyarnak!...

Hirmondó jelentette, hogy beértek Heister előőrsei, s a várbeliek roppant seregbontókkal készülnek a maroknyi had ellenében. Bus pillanat volt, de csak elmosolyogta magát Balogh.

- Tisztességgel jön a labancz - mormogta. - Legalább sokad magával kísér a nagy útra...

S felozlatta a stóbot, mondván, hogy végső intézkedést óhajtja végezni. Csupán régi jó embereit tartotta vissza: Ráczt és Bornemiszát.

- Hadnagy uram! - szólt az elsőnek - Kegyelmed van soron, hogy izenetet vigyen a fejedelemnek. Munkácson rátalál, ha ugyan az is el nem pártolt. Eperjes, az imént olvasám a Novellákból, az ördögé; pedig erősen fogadkozott Szentiványi komám, hogy hűségesebb embere nem volna a hazának. Ország birája ma; hanem a kik közt igazságot téssen, latrok országa... Hát indul kegyelmed.

A megszólított fejet hajtott. Nehéz feladat hárult rá: nagyobb, mint a hátramaradtaké. Ezek szemtől-szemben látják az ellenfélt, a mi egyszer baj; hanem az ut fel, a bányák előtt, százszoros veszedelem. Sehol sem tudja az ember, hol éri utol a Pálffy János keze...

- Te meg, fiu! - fordult aztán a vezér Bornemiszához - oldalamon maradsz. Élek, halok: honnan tudnám; de a sereg, a Bottyán serege, ha maroknyinak marad is, gazdátlan ne jusson odább. Nagy a Bakony: magába veszi a kuruczot, a míg megkönyörül rajta a szabadság istene!

III.

Daliák harcza, az utolsó: megfájul a szem, ha nézésébe merül. Mint az őserdők disze, vihar ellenében ha rázza lombos üstökét: küzdött a kurucz. Küzdött s lehullott koronája...

Szomoru krónikás mondja könyvében Balogh Ádám vesztét. Kereste a halált s nem találta meg. Pribék keze görnyedt utoljára rajta, mikorra elnémult a harcz moraja.

Fagyos, februáriusi éjszakán tört meg a kuruczság ereje. *Szerencsétlen* volt a föld neve, hát veszendő hittel kellett maradnia. Daliák vére öntözte nyolcz éven át, hanem a szabadság rózsái, hiába, nem fakadoztak nyomában.

Kevesen maradtak a jó fiuk; Bornemisza valahol Veszprém táján fogdosta össze őket. Odavolt szegény Magyarország, hát mi keresetök lett volna tovább. Indulóban voltak, hogy széles a világ, valamerre akad talán nyugvóhely, a hol búját siratni megvonhatja magát a kurucz.

- Nem ugy, fiuk! - állott eléjük - Rabság földjén koldusok kenyerét keressük-e? Nagy a Bakony, megyünk vissza a Bakonyba. Onnan hozott ki egykor a jótevő János; ha hát elveszett az ország, ott a mi helyünk. Mikor hős apánk először tette be lábát a Dunák közé, *rongyosok*-nak hittak; hanem azért ő nem restellette soha ezredét. Aztán nagy sor munka is vár reánk. Boszulatlanul hagyjuk-e leventék virágát, Balogh Ádámot, a mi jó urunkat? Tudja-e kelmetek a vesztét? Hajh, gyászba borult a nap, a mikor *pallos keze ontotta vérét Pozsonyban!* Heister Sziebert így, így ülte torát a nagynak!... Hát azt mondom én, emberek! hogy czudar, a ki ma lopni akarja életét!

Nyomoru, sápadt arczu ficzkók, hajlott koru öregek hallgatták. De a ki hallgatta, fölengedt annak szívében a régi nagyság emléke. Villogó tekintetek, fegyverek csörrenése jelezte, hogy helyt kíván maradni mindegyik.

- Ugy, fiuk! - folytatta a szóló - Erős vár a Bakony, s a ki kurucz-fogni a rengetegébe leszáll, véres órán emlegesse, kinek gyászát hordozzuk szívünkben. Mert nyugta nincs a labancznak, a meddig benn' tud a tartományban... Ha aztán megtalál, parolára hívjuk, s egy szálíg ott-veszünk.

Tetszett a szó. Közül-akarattal, szivből szivbe szállt a hősi elhatározás. Vezetnie kellett a boldogtalanokat: követni akarták - akár a halálba is.

- Esküszünk! - zugták harsányan. S visszhangja kelt szavuknak az uton, mely messziről mutatta menedéküket.

*

El a Bakonyba!...

Havasi szél, valahonnan az alkonyat országából, rengette a Balatont. Szaladó napsugár járt nyomában: félig alábukva, meg aztán az elsimult tükrön megcsuszamodva. Csevegett, meg-megborzongott a vizedem.

Szép az est, ha távolból kettészakadt hegymagaslat nyitja meg a nyugvó nap látványát. A föld szirtkarjai nyulnak utána, az erdők óriásai ezer apró lombbal, levéllel terjeszkednek köréje: egyik sem tarthatja vissza. Szégyene, haragja rajzolódik arczára, mikor a lomha víz kaczagja, hogy messze, messze pihenő ágyba fogadják vérei, azok az elüzött páracsoadók, melyekből hirmondónak maga is lop utjában. Ezek a csevegők a víz manói: piros köntöskében, parányi sarkantyukkal, hogy az öreg vizapó fülébe altató dalt mondjanak. Ugy nem hallja tréfáikat.

Kezdődik az est gyönyöre.

Lanka álomból ébredve, zsibbadt tagjait nyújtóztatja a szél. Az erdei lég könnyörtelen emelte ki hegykatlan-bölcsőjéből, aztán ráadásul be sem bonyálta. Didergett, járt-kelt; az erdők fái elhúzódtak tőle, még ha átalutjukba botlott is; a halmok tömör falán meg amugy sem talált volna pihenő zugot. Bágyadtan omolt ki a róna síkjára, hanem ott fattyu-világot talált: ingabinga szittyót, kákát, nádat, valamennyit vézna testben, idétlenül.

Végre egy rokon: a nyugvó vízóriás!

Partjain békés fák, de nem erdő; igliczesarjak erre-arra, de nem rétszőnyeg, melyen pihen az, a kit árván elbolygatnak. Aztán ott a másik árva, a kit ölelő karjáról taszít le a bujdosó légkirály: a bolyongó napsugár. Frigyesül velök: a páraszülött a sugárral, kettejükkel a szél.

Ugy látni a piros ruhás vízszellemeket.

Ki gondolná, hogy a szél dudolása hálaszó, s róla a mesék mostoha gyermekek történetkéi?

Eh, varázslat száll közéjük: feledik a szomorúságot, tánczra kapnak. És loccsan a hab: a szendergő víztömeg gyönyörködve csattogtatja kezeit, vagy mintha álommézet érezne, jóízűn nyitja meg ajakát.

Sikamos a hely, hol lebegő árnyaik összekerülnek. Tehetnek-e róla, ha egyik-egyik felborul s csengő kacaj veszi közre? Dévajkodnak, marakodnak; palástjuk a víz fodrára terül s végighempergőznek egy-egy hullámvetésnyire. Ott aztán bevárják a többit, míg valamennyi utánuk siklik; s együtt emelkednek felszínre, a mint a nagy test helyre nyújtózkodik. Akkor aztán újabb bokóskodás váltja a tánczot: a sugártárs kerekedik felül s kicsiny ujjaival piros vonásokat ír, a hova ér. Nem csoda, egész özöne szakad ki a napforrásnak: sugár sugár hátán; mintha emlékné maradnának, hogy legyen, ki a haragos égi vándort emlegesse.

Vérpiros a víz tükre. Ha meg nem csobbanna itt-amott, elveszne rajta a szem, mely a part irányából rátekint. Hanem a loccsanás szétveri a fényt, s a mi képet láttat, csupa változat.

S az a változat jól esik - - az elcsüggedt utasoknak. Lovas, gyalog: apró csoportokba verődve össze, bandukol. Tekintete az egy, a melynek még érdeke van; a szíve, a lelke béna: nincs vágya, hogy áthatoljon a közelgő rengetegen; s megállnak gondolatai, egy pont körül szegeződve meg.

S kitárja lassan sűrű lombu útját a Bakony. S abban a pillanatban érzi mindnyája, hogy temetője lesz a vadon; vissza-ut: semerre; elül: a lassu, hervasztó halál...

Megállnak az első tölgy alatt. Bornemisza komoran vált szót régi bajtársával, Rácczal, ki valahogy útjában hozzájuk tévedett. A végső pillanatban, mikor küldetésében eljárni akart, nem tarthatta magát, hogy előbb össze ne mérje kardját a labanczczal. Legalább, ha hirt visz a felségnek, igaz hirt viszen. A palócz váltig vitatja, hogy mielőtt a nagy utra térnek, egy feladat vár elintézésre: ki viszi hírért a fejedelemhez, hogy a Bottyán-fiuk élve temetkeztek el?

Rácz mostanság tudni sem akar egyébről; rangbeli elsőséggel védekezik: menjen a palócz. Ugy sem volt egyéb az élete hosszú vándorlásnál. Emez sem hagyja magát: jussa van a halálhoz, mivelhogy mellette vált urrá a góbé gyerek. S nevetni való, hogy östörög a kettő; bolond patáliát csinálnak a halálból.

- Az enyém az ordré Balogh Ádám uramtól - engedetlenkedék Bornemisza, de olyan kérlelő arczczal, hogy a konokabbját is leverné vele lábairól. S fogadkozik, hogy rá testálták a hadat.

Rácz is azonkép. Ha a méltósággal nem győz, feldicsekszik hát érdemeivel: száz csatán járt az apóval, Baloghot meg a legutóbb is úgy vágta ki a labanczok kezéből. Szó szót kér; utóvégre odakinálkozik a többi is. Együtt gyorsabban elütik, kinél van az igazság. Pedig hát még jobban elkeverik a dolgot, mivelhogy nehéz a választás kettőjük között.

- Megy, hadnagy uram! - dönt a legöregebb. S magasan emelkedik fel nyergében. Látja a had, mondja is meg, kinél az igazság.

- Jól tudom én, - mondja - nehezen hagy itt vitézlő uram bennünket. Más időben magam is javallanám, hogy vezessen az úr; de hová vezet a rengetegben? Fiatalabb még ez a szív, hogysem halálra váljon; aztán, meghiszem, erős fiakra lesz még odaát szükség. A felséges fejedelem - áldassék neve! - nem hagyta még el az országot; főgenerális uram pedig fogadkozik, hogy teremtsereget. A' mondó vagyok hát, kimélje vitézlő urunk az ifju vért: kell még a hazának... Aztán, már csak elárulom, más fácskita is van ennek a dolognak: rovása van Heister Sziebert stóbjának, a ki pallos alá juttatta urunkat. Bornemisza uram pedig nagy esküt esküvék, hogy boszut áll Balogh Ádámért.

Helyeslő moraj fogadta szavait. S a dalia érezte, hogy igaza van. Búsan ölelte át a czimborát.

- Nem, nem lehet az! - kiáltotta, hirtelen kiszakítva magát karjai közül - Kenyeres társak voltunk, öregem! hát a halálban szakadjunk-e el egymástól?

Szó, a mi szó: úgy kellett fölemelni lovára s vinni a földvári utra. Szabadkozott, hanem a had kimondta az ultimatumot.

IV.

Akkor érezte Bornemisza János, hogy senkije már ezen a földön; hogy megnyilhatik előtte az erdők sűrűsége: tanyája a vadak oduja; társa az emésztő bú; hite, hogy siratlan költözik atyáihoz.

Tűntek a napok; tavaszt váltotta nyár, s még egyre késett a hír kuruczok sorsáról. Akadt aztán bujdosója a rengetegnek, a ki ország romlását beszélte; hogy Munkács falain utolsót dördültek már az ágyuk; hogy a fejedelem messze törökök földjén siratja honát, s vele busong, a ki még élve maradt.

Érkezett más hír is: Heister Sziebertről, a ki romlást hozott a dunai tartományra s most Rabutinnal, Erdély gyilkosával egyesült. Vadfogni ejti sorát a Bakonyra.

Régi Ócskay hada-féle meséli a történeteket: zsoltosma azonban minden ige, melyet a bujdosóknak beszél. Az ernyedő szívben új életre kél a lelkesedés tüze.

- Jön a stób - biztatja a szóló őket. - Serege tömérdekebb a Bakony fájánál.

- Annál jobb; - heveskedik a fiatalabbja - Legalább ránk talál.

- Felveri, azt mondja, az erdők fészkeit; kiveri a fiókákat, hogy irmagnak se maradjon a kuruczból.

- Nem röppenünk előre odább. Várjuk.

- Kegyelmedre, Bornemisza uram, pedig szörnyen agyarkodnak. Sokszor megrontotta, hát élve kívánják a kezei közt látni őrmester uramat.

- Meglátnak - nyomja meg a választ a megszólított. - Aztán merről jön Sziebert uram?

- Körmend, Zalabér, Sümegh tájáról. Tüvé teszi az egész tartományt, ha bujókálni akar kegyelmed.

- Dehogyan akarok; fogadására sietek...

Igy, ekképpen folyik a szóharcz. S már a következő pillanatban feledik az elszánt fiuk a kötődést: szaporán készülődnek. Peng az aczél, mely szinte belerozsásodott hüvelyébe; a paripa viczánkol s nyertve hireli, hogy megérzi a harc viharát.

- Eléjük megyünk - ujjong Bornemisza s nagyokat simit avittas dolmányán. Fényes akar lenni ma. Lovát is tánczra nógatja.

S mint a gondolat, kerekedik föl a kis had: a huszár büszke ménen, a gyalogos versenyt lépdelve nagy indulatával. Akár így, akár úgy: valamennyi hiszi, hogy beéri a czélt s ma még boszut áll a labancz hadon.

- Ott, ott a stób! - rikkantja el magát az élen Bornemisza. S megfuvatja a tábori kürtöt, hogy ehol, kimozdult a Bakony: jaj a labancznak!

Ötvenezer ellen ötven! S résen a szakállosok, seregbontók; ágyu, gránát, tüzes istencsoda; de a hosszu, kinos vergődés boszuja is a német hadakban: irgalomnak istene, mit akar ennyi elementummal az árva had?

- Hajrá, kurucz! - vezényel Bornemisza. Mit neki a vész? Embersokaságnak sok ezre csüggeszse? Neki a vezérsátornak, mely büszke dombról hirdeti, kiket rejt. Szine-java mulatozik ott Bécsnek; az alja is fényes, hires úr; egészben országhódító felséges sokadalom.

Nem, nem irom a harczot. Minek is mondanám, száz halált kerestek-e a boldogtalanok? Áldja az Urat, a ki elbukott; a ki megmaradt, szegény rab az.

Kevés rab; mindössze annyi, hogy csengő poharak közt sorra emlegethetik Heister Sziebert úr *győzhetetlenei*. Tudnak is sokat róluk, legkivált a vezérről, Bornemiszáról.

Lent, a domb alján, bilincsekbe verve görnyednek ők heten. Nagy süvegöket le-leverte a vihar; hát őszbe borult hajjal, sebeiket takargatva, néma búban várják a jövő pillanatot. Bár hamarabb jönne, bár itt volna s vinné *szégyenöket!*...

V.

Nagy stób ül együtt a vezérsátorban. A szétvont függönyök alól kandi szem, nem egy, tekinget alá, miközben erős szó hallatszik zendülő országnak nyomoru sorsáról. Behódolt már a Duna-Tisza köze: az utolsó, mely makacsul kitartott; emitt a Bakony, odvait most irtotta ki a győző hatalom.

Ott vannak: Erdély fosztogatói Rabutinnal; a bányákból kik elüzni segítették a confoederált státusok⁴⁵ fejedelmét, jó Rákóczi Ferenczet; a hajdani hivek: barát, ellenség parolázva egymással. Hiszen *egy ország sirja* már az, a melyen szemök eltekint; a hontalan pedig, kit idegen nép fogadt, ma már nem *fejedelme* honának!...

Kézen-közön forog Pálffy János levele. Jelenti, hogy befejezve a harc; Bécs békét akar. A ki hát kegyelemre megadja magát, szabad...

Stóbos urak kénytelen-kelletlen bólintanak. Van, a ki jó képet is vág a dologhoz, kivált hogy az áldomást bőven adja a generalissimus.

⁴⁵ A szövetséges országok: Magyar- és Erdélyország.

Mikorra már a fekete levesnek ejtik sorát, eszökbé jut az excellentiás társaknak, hogy jó volna előhivatni azt az elfogott kurucz vezért. Űzött vadja volt a Bakonynak; hát kész mulatság lesz, hogy' megörül majd a hirnek, hogy egy szavába kerül s szabad. S szabad a többi, csak éppen meg kell tagadni Rákóczi Ferenczet, a ki többet nem ír...

Lassu léptekkel közeleg a rab. Csörren a kezén, lábán a bilincs, hanem azért alig titkolhatja, mekkora az öröme. Szemtül szemben áll, gondolja, bakóival.

Megáll. Büszkén hordja végig tekintetét. Elő a váddal, aztán az ítélettel: Bornemisza János százszor kereste a halált; ma sem remeg, hogy valahára érte jött.

Nagy protocollumok kerülnek elő; beleizzad az íródeák, oly buzgón olvassa vétkeit. Hóhér-lelkűnek hitták urát, ő maga sem rosszabb. Tetézte bűnét, hogy pártos embereket ejtett rabul: Ebeczky és társai miatta haltak; Ricsán fiát törbe csalta; Szent-Benedek hősei ma is pirulnak, hogy csufot tett rajtok. S nincs száma lator tetteinek, miket Balogh oldalán művelt. Ezer halál sok-e egy ilyen embernek?

Csak egy izma sem rendül meg arczának. Ráhagyja, hogy úgy volt; csupán egyben, másban hitetlenkedik, hogy valósággal övé-e a szertelen sok cselekedet, melylyel barátainak, az excellens stóbnak, terhére volt. Hát számon tartják a szegény kuruczot?

Felszólal azonban a generalissimus. Azon kezdi, hogy a győztes is becsüli a virtusokat. Ha hát szánja-bánja botlásait, felesküszik s feledi lázadó urát.

- Bornemisza János! - szólítja meg - Élet vagy halál: válaszsza kend. A többi hat társa azonkép: ura kegyelmed a szabadságuknak.

Szelid, alig észrevehető mosoly lebben el a fogoly arczán. Az is átfutó, mint lelkében a gondolat, hogy csakugyan igaz, azok sorsának intézője, kik viharban, vészben osztzkodtak vele. De hát nem olyan-e a kurucz, hogy gyönyörűséggel lép bakója elé s megváltás neki a halál?

- Választottam - feleli. S végighordja tekintetét a fényes gyülekezeten. Kaczagni szeretne szemök közé a mult jogán, mikor reszketve ejtették nevét, kik ma életnek s halálnak urai.

- Választottam, nagysás stób! - ismétli - Társaim sorsa a magamé. Kérdjem-e a kuruczról, ha átkozza-e a perczet, mikor a szabadságért fegyvert ragadt; ha szereti-e még a hont, melynek dicsőségét meg nem érthette; gyűlöli-e annak emlékét, ki fejedelme volt? *„Az isteni gondviselés elküldött a pusztá hazába - mondta Rákóczi Ferencz - hogy fegyverre és szabadságra kiáltó szózat legyenek. És meghallá e szózatot az ország minden népe.”* Ezek a szavak, nagysás stób! a mi gondolatunk, mikor életünk forog szóban; nem gondolunk egyébbel, csak hogy a kinek parolát adtunk, annak szolgálói vagyunk... Ellenünk esküdt ég és föld; a magyarok istene próbára tett, hogy addig sujt, a mig meggörnyeszt; elveszi erőnket, hogy megtudja, él-e hitünk: lelkünk erőssége? A porban vagyunk; nincs többé Magyarország, vagy a ki van, csenevész egy tartomány, mert kivesztek a jók... Így kellett annak lenni: régi bűnért bűnhődik a magyar. Bocskay, Thököli, a Zrinyiek, Frangepán kézről-kézre adták a szabadság zászlaját, s a magyar kétségbeesésében is figyelmeztet a hívó szóatra. Azt hitte: szent joga, hogy védje magát... Hát elbuktak a legelsők. Követte sok, nem utolsó bajnokai ennek a földnek: Bottyán apó, a ki újra megnyitotta a sirt; aztán ezernyi más: szive, lelke a magyarnak... Heten vagyunk hátra, *a legutolsók: végezzenek velünk!*

VI.

Vigan vannak a sátrak urai. Zeneszó hallik pedig: elég bús, hogy a ki érti, felajzza annak szívében a keserűség hurjait. Magyar daliák - hitehagyott urak - megdöbbenve hallgatják, hanem a becsületért szaporán üritgetik a billikomot, hogy eb ura gondnak: hajrá világ! S bucsúzik a honfi-bú; nincs, ki már nevető gondolattal ne fogadná a tréfát, hogy a mokány kurucz bolond játékra adja fejét: paripára ül s mutatja, szél járása vészesebb-e az övénel?

Exczellenciás Heister Sziebert úr adta meg az engedélyt. A nyomoru ember, a hogy kimondták rá a halált, lovát kívánta látni még egyszer. Szomoru arcza könyörületre birta a generalissimust. Ördög vigye a kívánságot; legalább színről-szinre látja, hogy szokta, mikor nyeregbe kap, a Bottyán-husár?

Nagy tért nyit a látványra a sereg. Köröskörül telepszik le s mókás kedvvel lesi a pillanatot. Benn a körben, a vezérsátor lábánál, huzódik meg a hat fogoly.

Feloldják a vezér-kurucz bilincset. Odaléphet a társaihoz, kik réveteg tekintettel gunnyasztanak egy halomban.

Az alkonyat órája felséges háttérrel fest a képhez. Végtelenbe futó sátrak huzódnak egy oldalt a Bakony aljáiig; emitt zsibongó labanczok tarka sokasága áll; szemben az aranytól-ezüsttől tündöklő tiszti sereg, mely bortól ittasan, nevető szemmel kémleli a boldogtalant, s valamennyi mögött a bucsúzó nap, mely vérvörös, haragos fényözönnel vonja be a szállongó fellegeket. S hatalmas lángoszlopok csapnak fel alunnan egy-egy égő falu üszkeiből, szellemekként boszúra hívó szózatot ajakkal kívánczozva fel az égiekhez.

Hosszan elnéz rajtok *az utolsó kurucz*. Ezer érzés szállja meg, valamennyi közt a legfájóbb: árva honát siratja könnytelenül. S közben meg-megmozdul ajaka, mintha imádkoznék az elhagyottakért.

Bucsut int aztán társainak. Szót nem hallat, de azok mégis megértik, hogy *elsőnek megy a halálba*. Im, lova toporzékolva jön; a mint megpillantja, hirtelen felszökik s nyerítve üdvözlí őt.

- Hajrá kurucz! - kiáltja e perczen a hat s villogó tekintetet vet vezértársára. S emeli lánczos kezét s rázza, mikéntha haláldákost szorítaná.

- Hajrá kurucz! - visszhangzik távolban, közelben. S már nyergébe pattan Bornemisza s biztos kézzel ragadja meg a kantárszárat.

Azzal neki a szabad utnak: lelkével, gondolataival együtt száll lova.

Fel-feldübörög a föld; horkanása hallik az iramló ménnek, meg újra vészes kiáltás, mely ijedelem a labancznak. Körfutásban, majd zeg-zugot haladva; szökellve s nekivetett fékkel; a karikás sűrű csattogása közt és lankatag járásban végzi utolsó játékát: *haláltánczát* a vitéz. Aztán veszett forgásba csap: forgószélszerű mozgása láttatlanná teszi alakját. S a paripa megteszi a végső szolgálatot: bódultan visszahőköl s messze, *holtan* elveti gazdáját.

* *

Fiatal barátom, ki e sorokat olvasod, amaz áldatlan évek emlékein merengve tanuld szeretni daliás idők hőseit. Majd két évszázad látta harcukat: törökkel, némettel; pedig amahhoz jórészt vére huzta, emehhez a közös érdek köté.

Hősöm, „*legkisebb szolgája a hazának*”, a nagyok, a halhatatlanok: a Wesselényiek, Zrinyiek, Nádasdyak, Frangepánok és Rákócziak munkáját végzi. Talán nem is érti, apái mért ragadtak fegyvert s mi okon vivják halálharcukat a szent jogért; vagy a szabadság olyan eszme-e, melynek kicsiny és nagy étellel, halállal tartozik. Bus mese járja uton-utfélen, s annak hallatára jajdul fel szíve, mely örök érzés jogán követeli, hogy kövesse a hívó szózatot.

Régi történet ez a magyarnál. Előbb a vallásért küzdött, majd a szabadságért, még pedig akkor, a mikor fegyvereinek szerencséje visszatért s boldogulást remélhetett.

Rossz politikát üztek a bécsiek: Szent-Gotthárdnál azért győzött a törökön Montecuccoli, hogy utolsó csalódásából ébreszszék fel a magyart. A boldogtalan azelőtt azt gondolta, hogy fegyvertársa, a német, nem *tudja* felszabadítani országát a török járom alól; a vasvári béke után meggyőződhetett, hogy nem is *akarja* felszabadítani. Wesselényiék törekvéseire visszahatás következett: alkotmány és vallásszabadság játékszere lett a kormánynak. Thökölit adta ekkor a sors a hazának s vele pár év dicsőségét. S ez időbe esik Budavár visszafoglalása is s népünk hite, hogy újra kezdheti az életet. Ismét csalódott; még gyászosabb napok következtek reá: Karaffa és az eperjesi vértörvényszék szerepe...

A mérték betelt. Abban a pillanatban, mikor Bécs tehetetlenebbnek látta a magyart, hogysen jogaiért újra felszólal hasson, fegyverre kapott a nép.

„Fejedelmünk hajh! vezérünk hajh!
Magyartok gyászban ül!...”

E szó visszhangzott a hazában. S fegyvernek s szabadságnak riadása kélt. Sorban jöttek a nagyok: Bercsényi Miklós, Forgács Simon; Károlyi Sándor, Eszterházy Antal, Vay Ádám, Petróczy István, Bottyán János, s nyomukban a hős fiatalság: Béri Balogh Ádám, Ebeczky István, Bezerédy Imre és Ócskay László. Aztán a nép: elsanyargatott jobbágyok; a nemesség, melyet birtokaiból kifosztottak; a bányavárosok, melyeknek idegen ajku lakossága velünk érezett. Szive, lelke ébredt meg az országnak, mikor II. Rákóczi Ferencz ellenállásra hívta fel nemzetét.

Viharnak járása volt e harcz: öt éven át fenyegette meg a *sasok házát*, hogy rábizonyítsa, mily sokat szenvedt a magyar, de mégsem annyit, hogy megszűnjék szeretni magát. Leventék kora ujul meg történetünkben, mely felé a törpe utód félve pillant, mint fényözönben égő napra, mert szokatlan szemeinek. S megremeg a büszke ellenség, mikor a fölkelő ország Ónodon megtagadja vele közösségét s kimondja, hogy függetlenül, bár vésznek-bajnak kitéve él inkább, hogysen jogtaposásnak, törvénytelen hitszegésnek martaléka legyen.

Ez idők nagyobbik fele a Bottyán Jánosok kora: a halhatatlanoké, kiket sérthetetleneknek tart a hagyomány. Küzdelmeik a mily megdöbbentők, annyira tanulságosak: az erős hitet magyarázzák a magyarnak szívében s a még erősebb honszerelmet.

Fény és árny váltakoznak. Velünk a lelkesedés meg a jog érzete, ellenünk az ármány és erő. Kitartunk mindazonáltal s sorra döntjük a porba Bécs oszlopos embereit. A Duna vidéke, a Bakony országa el Stiriáig és Sopronig s alatt a rácz határ termik a legszaporább hirvirágokat, holott az a rész „*a szerencsétlen föld*”, melyen a fejedelem hite szerint megdől a felkelők minden igyekezete.

Az első nagy csapás, a *trencsényi ütközet*, ejti csüggedésbe először a fejedelmet és hazát. A vésznek hire szertejár az országban s ujultán ujul a kétségbeesés II. Rákóczi Ferencz balsorsa, rossz csillaga miatt:

Jaj szegény magyar nép!
Az ellenség téged mikép
Szaggat és tép!
Mire jutott állapotod -
Romlandó cserép.

Mintegy ékes, eleven kép,
Voltál olyan szép,
Magyar nép!
De *a sasnak* körme között
Fonnyadsz, mint a lép,
Szegény magyar nép!
Mikor lesz már ép?...
Megromlottál, mint cserép -
Jaj, hát szegény magyar nemzet
Jóra mikor lép?

*

Jaj *Rákóczi, Bercsényi*,
Vitéz magyarok vezéri,
Bezerédi!
Hová lettek magyar népnek
Élő tüköri,
Nemzetünknek hirszerzői,
Fényes csillagi,
Ócskai?!...

Az ellenség mindenfelől
Őket emészt,
Üzi, kergeti,
Búval epeszt,
Közünkbe sem ereszt;
Jaj, hát szegény nemzetünket
Miképen veszti!...⁴⁶

Fájó hang: megbénítja a kart. Az általános csüggedésre meginganak a jobbak, kik kételkedni kezdenek a sikerben, s tépelődni, ha ügyök nem vesztett ügy-e. Kidől egy s más; s a küzdelemhez azontul a becsület köt már sokat. Hulló csillagok is akadnak: a Bezerédyek, Ócskayak; de a ki marad, lankadatlanul, vére hullásaig küzd a zászló alatt.

Bottyán *fiáról*, a hősokról szól krónikám. A minő az *apó* szive, olyanok ők; káprázatos fényvillanás inkább, mint történet az életök; feltűnnek s elenyésznek, de a letarolt föld, melyen áthaladtak, új világnak, a szabadság honának rejti titkait.

Fenséges volt e korszak alkonyulata! Tündérkezést végzett benne a nap és éj: a dicsőség napja és az enyészet éjjele. Csodás világ rajzik fel szemünk előtt, ha belétekintünk: daliák világa, kiknek alakját megnöveszti az árny, mely nyomukba lép. Szív és ajk tele ott a szabadság zsolozsmáival, a mikor már a pusztulás szelleme üli diadalát. Nem látják-e, nem érzik-e?...

Sötét borulat lepi aztán el a földet: szemfödője egy mesés országnak. Bérczek, sikok, vizek, lakók - a régiek; de a szív nem a régi többé: az édesen álmodó. Megbénulása mutatja, hogy hite megfogyott.

⁴⁶ A hires „Rákóczi-nóta” kezdete.

Az ujjáébredés pillanata lassan közeleg. Talán egy újabb vihar méhében rejtezik még, mely ha eljön, erőszakos kézzel rontja le az égbolt kárpitját, hogy utat törjön a fellegetborulaton keresztül?

Óh, hogy új élet vágya hamar ébred szivünkben; hogy a reménytelenség ködén mégis átdereng a nap első fénysugara! Elhallgat, bár nehezen, a honfi-bú; éledez a csüggedező s bizalma, jobb idők sejtelmével, visszatér...

És én azt hiszem, hogy II. Rákóczi Ferencz standárjai nem hiába hirdették a „*Pro Patria et Libertate*” jelszót: a nép, mely szabadságát szerette, elbukhatik; de a sir, hová jobbjai jutnak, új élet kezdete utódainak.

Krónikások állítják, hogy a szabadság virága újra kihajtott a névtelen kurucz sirokon: *erősebb* volt a napja a réginél.

Melege, fénye valjon kitart-e?